ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 15 • MAYIS 2005 • 4.000.000 TL. (KDV DAHİL) 4 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

2005/05

- Herakleitos'ta Çocuk ve Oyun Metaforu
- Aristoteles'in "Etkin Akıl" Düşüncesi Üstüne
- İyi ya da Kötü; "Bu Çağ Bizim Çağımızdır"
- Evrensel El Ele Tutuşma
- Rafa Kaldırılan Yaşamlara Sıcak Bir Dokunuş
- Nietzsche ile Avrupa'ya Bakış

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri
— Emperyalizme Karşı Mücadele
— İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi
— Gerçek Türk-Sözde Türk Sorunu
— Dişini Sıkmadan Dinlemek

1 MAYIS İŞÇİ BAYRAMINIZI KUTLARIZ.

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı
Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım
Deniz SARAÇ

Baskı
İLİCAK Matbaası

Dağıtım
DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Eylem CAN, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabri BÜYÜKDÜVENCİ *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Çiğdem DÜRÜŞKEN *(İstanbul Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr. Sevgi IYİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul Tel./Faks. (0212) 249 80 19 E-mail: insancildergisi@hotmail.com
www.insancil.com

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 48.000.000 TL. - 48 YTL
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Cengiz ÇAKMAK	HERAKLEITOS'TA ÇOCUK ve OYUN METAFORU	1
Meryem ORUÇ	AYAĞIM (Şiir)	6
O. Faruk AKYOL	ARİSTOTELES'İN "ETKİN AKIL" DÜŞÜNCESİ ÜSTÜNE	7
	İNSANCIL ŞİİR ATÖLYESİ ÇALIŞMASI - ŞİİR ÜSTÜNE-	14
Zeynel ÇOK	GECEYİ ARAR AY (Şiir)	19
Erzsébet TÓTH	YÜZÜNÜN ARKASINDA MAYIS (Çeviri Şiir- K.Özer-E.Tasnádi)	20
İlhan YÜCE	İYİ YA DA KÖTÜ; "BU ÇAĞ BİZİM ÇAĞIMIZDIR"	21
Salim DİYAP	SIK YUM GÖZLERİNİ (Şiir)	25
İ.Kemal KARADAYI	TÖRE-TERÖR, NATO-BOP ya da GOP	26
Sati MERDAN	RAFA KALDIRILAN YAŞAMLARA SICAK BİR DOKUNUŞ	27
Nalan ÇELİK	EVRENSEL EL ELE TUTUŞMA	30
Serkan KORDU	AYAKKABI (Şiir)	31
H. Haluk ERDEM	NIETZSCHE İLE AVRUPA'YA BAKIŞ	32
Anıl MERİÇELLİ	ŞİİR, GÜZELLİĞİN VARILMAYAN ÜLKESİ	35
Suna CAN	GELECEK (Şiir)	38
Metin AYKAN	SERMİN (Öykü)	39
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	43

HERAKLEİTOS'TA ÇOCUK ve OYUN METAFORU

Cengiz ÇAKMAK*

Antropomorfik gayecilik, dünyayı ve olup biteni insani ilgi ve beklentiler açısından değerlendirme konusu yapan bir yaklaşım tarzıdır. Dünyayı, insani amaç ve beklentilere uygun bir biçimde yorumlayabileceği gibi, her türlü insani umuda ve beklentiye kayıtsız bir yer olarak da yorumlayabilir. Eski Yunan mitolojisinde dünya, başka deyişle kozmik düzen, insani amaç ve ilgilere uygun olarak düzenlenmemiştir. Dünya düzeni, tanrıların oyun alanıdır; insanlar ise tanrıların hiçbir moral kaygı duymadan oynadıkları oyuncaklardır. Eski Yunan mitolojisine hakim olan bu kötümser görüş hesaba katılmadıkça, Herakleitos'un 52'ci fragmanında geçen "hayat", "oyun" ve "çocuk" hakkındaki görüşleri yeterince anlaşılamaz. Çalışmamız, söz konusu fragmanı dünyanın anlamı ve insanın dünyadaki yeri açısından yorumlama konusu yapacağından ister istemez Herakleitos öncesi görüşleri de bu çerçevede değerlendirecektir.

Eski Yunan şiir geleneğinde kozmik düzen, bir bakıma dünya düzeni her şeyin yerinin ve sınırlarının sıkı sıkıya belirlendiği bir düzendir. Dünya düzeni her şeyin üzerinde yer alan kadere, Moira'ya göre belirlenmiştir.(1) Tanrılar bile Moira'nın kendilerine takdir ettiği kaderden kaçamaz, önceden belirlenmiş olanı değiştiremezler.(2) Bir bakıma dünya düzeni törel kurallara ve yasalara göre düzenlenmiştir.(3) Ancak insan bu sınırlar içinde tamamı ile kıskıvrak bağlanmış değildir. Sınırları aşabilir (hüber moira); kaderine karşı çıkabilir; ama bunun bedelini öder(tisis), cezasını çok ağır bir biçimde çekerdi.(4) Ceza, bedel ödeme adaletin (Dike) kaçınılmaz sonucudur.(5)

Dünya düzeninin ve insanın dünyadaki yerinin her şeyin üzerinde yer alan Moira tarafından belirlenmesi; sınır ihlallerini hak tanrıçası Dike'nin cezalandırıyor olması, dünyanın insan açısından adil bir yer olduğunu göstermez. Daha baştan insanlara takdir edilen yaşama payında bir sorun vardır. Moira'nın ve kimi zaman da tanrıların moral yönden ve ferasetten uzak takdirine göre insanlara biçilen kader, sefil ve talihsiz bir kaderdir.(6) Moira, yaşama paylarını hiçbir insani beklentiyi hesaba katmadan; insani amaç ve umutları dikkate almadan dağıtmıştır. İnsanların yaşama payına; hastalık, yaşlılık, ölüm ve tanrıların elinde oyuncak olmak düşmüştür. Ölümsüz tanrılar ise, hiçbir tasa ve kaygı taşımadan keyif içinde yaşayacaktır. Dünya düzeni tanrıların mutlu bir yaşam sürmesi için düzenlenmiştir. Hiçbir şekilde insanı gözetmeyen dünya düzeni, tanrılar açısından adil olabilir; ama insan açısından adil değildir. Moira'nın sınırları ve doğaları belirleyen takdiri insanlar ile tanrılar arasında aşılmaz bir uçurum yaratmıştır. Aynı dünya düzeni içinde iki farklı yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bu paylaşım insanların yaşamlarını tanrıların eline bırakmıştır. Üstelik bu tanrılar, insanların umut ve beklentilerine kayıtsız, kendi hırs ve kaprislerine göre davranan tanrılardır. Yüce Zeus'un ünlü kararı ve takdiri (boule) bile moral bir yön taşımadığı gibi basiretten uzaktır.(7) İyi ve kötü niyetli tanrılar, insanlara tuzaklar kurar. Hoşlanmadıklarının başlarına belalar yağdırırlar.(8) İnsanlara düşen kendilerine takdir edilen kadere rıza göstermek, tahammül etmektir(tlemosyne).

Homeros'un destanlarından hareketle belirlemeye çalıştığımız ve bütün şiir geleneğinde örneklerini görebileceğimiz bu yaşam ve insan anlayışında dünya düzeni (kosmos) hiçbir insani beklentiye cevap vermez. Dünya düzeninde insan açısından bulunabilecek bir anlam yoktur. "Neden kader payları bu şekilde paylaştırılmıştır?" "Neden insanlar bu hayata layık görülmüştür?" sorularının bu gelenekte bir cevabı yoktur. İster insani değer yargıları açısından olsun, ister tanrıların değer yargıları açısından olsun, insanın hiçbir önemi yoktur. İnsanlar tanrıların, özellikle Zeus'un oyun araçlarıdır. O, insanlarla hiçbir moral kaygı ve sorumluluk duymaksızın oynar. Bu görüş Platon'da acımasız bir şekilde tekrar karşımıza çıkacaktır. "Yasalar"da insanların tanrıların oyuncakları olduğu; onların payına(moira) düşen en iyi şeyin de bu olduğu söylenerek, insanların tanrılar nezdinde birer kukla olduğu vurgulanacaktır.(9)

Miletos düşüncesinin ortaya koyduğu yeni kosmoloji anlayışıyla birlikte hem geleneksel tanrı anlayışı hem de insanın kosmostaki yeri yeni baştan sorgulanmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşım uya-

rınca tanrıların doğa üzerindeki hakimiyetine son verilmiş; Moira rasyonel bir zemine oturtularak ölçülü, düzenli, yasalı kosmos düşüncesine ulaşılmıştır. Herakleitos'un deyişiyle her yerde; her şeyde hüküm süren tek ve ortak bir yasa(Logos) vardır. Bundan böyle dünya düzeninde(kosmosta) tanrılar ile Moira'nın kaprislerine ve akıl-dış tutumlarına yer yoktur. Artık kosmik oyunun kuralı da oyuncuları da değişmiştir.

Yaşam, (taşları ileri geri sürerek) oynayan çocuktur. Krallık çocuğundur.

"aion pais esti paizon, pesseuon. paidos he basileie."(10)

Herakleitos'un yukarıdaki fragmanı söze konuk edildiğine göre, "Yaşam(Aion) nedir?", "Oyun oynayan bir çocuk olarak yaşam nedir?", "Böyle bir dünya görüşünün geleneksel görüşlerden farkı nedir?" sorularına cevap aramaya geçebiliriz.

Bu soruların muhtemel cevaplarını aramaya başlamadan önce, bilmece sormaya(ainiktes) meraklı Herakleitos'un üslubuna ilişkin birkaç belirlemede bulunmanın yararı vardır. Herakleitos her zaman gündelik hayatta sıkça karşılaşılabilecek örnekler verir. Buradaki örnek, muhtemelen yetişkinlerin oynadığı bir oyunu oynayan çocuktur. İkinci olarak anlamca zengin, mitoloji içeriği yoğun bir terimi akla gelebilecek en ücra anlamında kullanır. Hemen hemen her zaman geçmiş görüşlere ve çağdaşlarına bir imada bulunur. 52'ci fragmanda sıkıntı yaratan esas sözcük "aion"dur. Gerçekten insan, neden Herakleitos'un kosmos, pür(ateş), zoe(hayat) sözcüklerinden birini değil de, aion'u kullanmış olduğunu merak etmekten kaçınamıyor.

Aion sözcüğü Homeros'un İlyada destanında bir insanın yaşamı, daha doğrusu yaşam süresi olarak kullanılır.(11) Ölüm anında, bir tür sıvı veya can suyu olarak görülen aion, tıpkı ruh(psukhe) gibi bedeni terk eder.(12) Bu sıvının ayrılmasıyla birlikte et çürümeye başlar. Onians'ın kapsamlı çalışmasında belirtildiği gibi, aion bir sıvı olarak omurilik, meni, göz yaşı ve ter anlamına gelir.(13) Sözcük esas itibariyle bir kişinin veya bir nesnenin belirli bir dönemi, süreyi kapsayan ömrü olarak kullanılır. Şiir geleneği söz konusu edildiğinde her varlığın yaşam süresi zamanla ilişki içinde değerlendirilir. Belli bir başlangıcı ve sonu olan zaman dilimi yaşamdır; aion'dur. Bu başı sonu belli yaşam süresinde geçmişi şimdiye, şimdiyi geleceğe bağlayan kader(moira) hüküm sürer. Bu bakımdan aion, yani yaşam, kader veya belli bir döneme karşılık gelen zaman olarak da değerlendirilebilir. Zaten kimi kaynaklarda aion ilk daimon; yaşam süresi ile kader arasında doğrudan ilişkiler kurulmuştur.(14) Sözcük Herakleitos'un 1'inci ve 30'uncu fragmanlarında geçen "her zaman" ve "ezeli ve ebedi" anlamlarına gelen "aei" terimiyle kökensel bir akrabalık gösterir. Ancak bu benzerlikten 52'ci fragmanda geçen "aion" teriminin sonsuzluk, ezeli ve ebedi zaman anlamlarına karşılık geldiğini söyleyebilmek için Heidegger kadar maharet ve marifet sahibi olmak gerekir. Gerçi Platon, Herakleitos'tan çok sonra Kronos'u dönemsel zaman, süreç olarak değerlendirirken, aion'u ezeli ve ebedi, değişmeyen zaman olarak yorumlayacaktır.(15) Herakleitos'ta ölçülere göre yanan ve sönen ateş ile ölçü(logos) bizatihi ezeli ve ebedidir, her zaman mevcuttur; sonradan ortaya çıkmamıştır ve yok olmayacaktır. Ancak ateşin dönüşümleri sonucunda ortaya çıkan oluş dünyası, nesne düzenlemeleri dönemseldir ve belirli ömürleri vardır. Muhtemelen Herakleitos'un "aion" terimini ilkin bu anlamda kullanmaktadır. İkinci olarak aion, hızla hareket etmek(aio-los) anlamlarına geldiğinden dolayı Herakleitos tarafından ateşin hızla değişen durumlarına işaret etmek üzere kullanılmıştır. Sözcükle ilgili ayrıntıları sözlük eşeleyenlere bırakacak olursak, Herakleitos "aion" terimini ezeli ebedi zaman veya sonsuzluk anlamlarına gelecek şekilde kullanmaz. Aion, belirli bir zaman dilimine karşılık gelen ömür ve yaşamdır. Bu süre, baştan yok oluşa hüküm giymiş var oluşun yaşam süresi veya oyun zamanıdır.

Fragmanda geçen "paizon" ve "pesseuon" terimleri yorumcular tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış; modern dillere çevirileri yapılırken genel bir uzlaşım ortaya çıkmamıştır. Buradaki sorun, oyun oynayan çocuğun(pais paizon) ne türden bir oyun oynadığını anlayamamaktan kaynaklanır. "Paizon" terimi genel itibariyle oyun anlamına gelir; "paizein" fiili ise oynamak. Oynamak sadece çocuklara özgü değildir. "Paizon" çocukların her türlü oyununu içerdiği gibi, yetişkinlerin zar gibi farklı oyunları ile dama ve benzeri strateji ve taktik gerektiren oyunları da kapsar. Ancak Eski Yunan düyasında spor oyunları veya müsabakaları başka bir sözcükle, "agon" terimiyle adlandırılır. Doğrudan çocukla ilişkilendirilebilecek sözcük, "paidia"dır. Çocuk oyunu oynamak, "paizein"dir. Fragmanda söz konusu edilen oyunun çocuklara özgü bir oyun mu yoksa yetişkinlere özgü bir oyun mu olduğunu "pesseuon" teriminden çıkartabiliriz.

Odysseia destanın hemen başında taliplerin, yetişkin adamların oynadığı oyunun adı Pesseia'dır.(16) Pesseia, taşları bir satıh üzerinde hareket ederek oynanan, muhtemelen bir strateji ve taktik gerektiren dama benzeri bir oyundur. Pesseio, bu satıh üzerindeki taşlarla bir plana uyarak oynamaktır. Pesso-Nomeo, taşları oynamak üzere dizmek ve düzenlemektir.(17) Buradan çocuğun oynadığı oyunun yetişkinlerin oynadığı dama benzeri bir oyun olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

"Pesseuo" terimi sözcük anlamıyla taşımak, nakletmek anlamlarına gelir. Fragmanda geçen çocuk, taşları taşıyarak (pessoi); hareket ettirerek bir oyun oynar. Zaten 88'inci fragmanda geçen "metapesonta" ibaresi şeylerin yerlerini değiştirmesi; diğer tarafa taşınması anlamında kullanılmıştır.(18) Bildiğimiz kadarıyla bugün dahi iskambil kağıtlarıyla oynanan; mantığı, kağıtları bir bölgeden diğer bölgeye taşımak üzerine kurulu bir oyunun adı, peseta'dır. Çocuğun oynadığı oyunun dama benzeri bir oyun olduğunu tespit etmekle, Herakleitos'un ne kast etmiş olduğunu yeterince aydınlatmış olmayız. Şimdi sorun, çocuğun yetişkinlerin oynadığı strateji ve taktik gerektiren, dolayısıyla bir akıl gerektiren oyunu nasıl oynadığını açığa çıkarmaktır. Çocuğun bu dama benzeri oyunu, nasıl oynadığını anlayabilirsek, Herakleitos'un, dama oynayan çocuk ve dama oyunuyla ne kast etmiş olduğunu, dolayısıyla "Aion" un ne olduğunu; neleri ima ettiğini anlamış oluruz.

Belli ki çocuk, oyunu yetişkinlerin oynadığı gibi, belli bir plan ve taktikle oynayabilecek bilgi ve donanıma sahip olabilecek yaşta değildir. Çocuk taşları hiçbir plan ve öngörüye dayanmadan gönlünce hareket ettirir. Bu hareket ettiriş, bir plan ve amaca uygun olmasa bile oyunun kuralları içinde gerçekleşir. Taşlar, oyunun mümkün kuralları içinde şu ya da bu konuma yerleştirilir. Çocuk oyunun mümkün kurallarını zedelemez, ancak bu mümkün kural dahilinde, nizami olarak hareket ettirilen taşlar, usta bir oyuncunun beklediği gibi de hareket ettirilebilir. Çocuk, oyunu yetişkinlerin kazanma ve yitirme kaygısına sahip olmadan taşları bir yerden diğer bir yere taşıyarak oynar. Bir yanda kural ve düzen, diğer yanda çocuğun öngörülemeyen, beklenmedik, belirsizlik taşıyan hamleleri vardır. Herakleitos'un, üzerinde düşünmemizi; anlamamızı beklediği durum budur.

Kural ve düzen taşıyan dama oyunu Herakleitos'un gözünde ölçülere ve oranlara göre değişen, dönüşen nesneler dünyasına, kısaca oluşa karşılık gelir. Oluşun, yani sürekli devinim ve dönüşüm halinde bulunan nesneler dünyasında keyfi öğelere, tesadüflere yer yoktur. Her şey olması gerektiği gibidir, her şey zorunluluğa göre, kurala göre olup biter.(19) Oluşun dünyasında, kozmik düzende hiçbir varlık ölçüleri ve kuralları aşamaz.(20) Bu bakımdan oyunu bir çocuk gibi oynayan aion, kral bile olsa ölçüleri aşamaz; kuralları bozamaz. Peki öyleyse bir kral ve çocuk olarak aion nedir? Kimdir?, Niçin çocuk olarak adlandırılmıştır?

Herakleitos, Aion bilge bir tanrıdır, kraldır, deseydi; belki işimiz daha kolay olurdu, ancak bilmece sormayı seven bu adam, derdini şaşırtarak, sözüne kulak verenin anlama gücünü (noos) sarsarak dile getiren biridir. West'e göre, aion'u kişileştiren, ona bir kişilik özelliği atfeden ilk kişi Herakleitos'tur.(21) Ancak, biz buna katılmıyoruz. Bize göre aion'u yani oluşun kendisini kişileştirme çabaları, Klemantus'tan Nietzsche'ye kadar uzanan, uzun bir geleneğin ürünüdür. Her ne kadar Nietzsche, din dışı bir düşünür olsa da, Hristiyan Teslis İnancı'nın etkisinden kurtulamamıştır. O da, Klementus gibi tanrıyı veya varlığı çocuk İsa olarak somutlaştırmaktan kaçınamamıştır. Oyun oynayan aion'u her ikisi de Zeus olarak görmüşlerdir.(22) Bir açıdan insanların kaderini belirleyen Zeus'un tavrı hiçbir moral kaygı taşımayan, iyi ve kötüden muaf olan çocuğun oyun oynama tarzına benzer. Zaten Herakleitos'un iması da bu yöndedir. Yoksa Herakleitos, yaşam olarak çevirdiğimiz aion'u, kozmik oluştaki ölçü ve düzeni Zeus'un "Boule"sine, iradesine bağlamaz. Burada kosmos'un, ölçülere göre yanan ve sönen ateş olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakımdan baş oyuncu, ateşin kendisidir; Zeus değil. Nasıl oyun oynayan bir çocuk oyunuyla bütünleşir; oyunun bir parçası; oyunun kendisi haline dönüşürse, ateş de hem oynayan hem oynanan hem de oyunun kendisi olarak karşımıza çıkar.

Her şey için aynı olan bu Kosmos'u ne bir Tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. O, belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir.

"kosmon tonde, ton auton apanton, oute tis theon oute anthropon epoiesen, all'en aei kai estin kai estai pür aiedzoon, aptomenon metra kai apos bennumenon metra." (23)

Çocuk burada bir benzetmedir. Ne Zeus'a ne de başka türden kişileşmiş bir varlığa karşılık gelir. Yaşam veya oluş, ateşin masum bir çocuk olarak oyunudur. Neitszche'nin deyişiyle, ateşin kendisiyle oyunudur. Bu oyunda artık ne Zeus'a ne de onun tuzak kurmak gibi, yıkıcı planlar yapmak gibi insani özellikler taşıyan kararlarına bir yer vardır. Oyun, olması gerektiği gibi oynanır; yaşam veya oluş, kozmik dönüşler, varoluş ve yok oluş insana ne düşmandır ne de dost. Ortada bir tanrı varsa, bu yasanın, zorunluluğun, zamanın kendisi olan, ezeli ve ebedi ateşin kendisidir. Theaprostos'un, kozmik ateşi tanrı olarak değerlendirmesi, bizim yorumumuza uygun düşer.(24) Ancak bu tanrı, insanlardan hiçbir şey beklemediği gibi, insanlara karşı da kayıtsızdır. Bu noktada çocuk benzetmesi durumu biraz olsun anlamamıza yardımcı olabilir. O oyunu kendisiyle ve kendince oynayan; yetişkin insanların iyi veya kötü değer yargılarına kayıtsız bir çocuk gibidir. Huizinga'nın ifade ettiği gibi, oyun iyiyle kötü arasındaki zıtlığın dışında yer alır. Ahlaki işlev taşımaz, ne erdem ne günah taşır.(25)

Daha önce belirttiğimiz gibi, bir yanda taşlarla ve nesnelerle, varoluşla gönlünce oynayan kral çocuk, diğer yanda her şeyin kural ve zorunluluğa göre olup bittiği oyun veya kozmik düzen. İlk bakışta bunlar uzlaşmaz bir çelişki olarak gözükür. Ancak modern oyun anlayışı açısından bakıldığında, bu çelişki değildir. Kaldı ki, Herakleitos için bir çelişki olsun. "Her oyun bir düzen yaratır, oyun düzenin ta kendisidir; düzenin ihlali oyunu bozar."(26) Herakleitos'ta çocuk benzetmesi oyun bozanlık, kuralsızlık ve keyfilik anlamlarına gelmez.

Peki öyleyse bu benzetme neleri amaçlamaktadır? Bu sorunun cevabı Herakleitos'un sigaya çektiği gelenekte bulunabilir. Genel anlamıyla eski Yunan dünyası kötümser bir dünyadır. Var olmak, özellikle insanın dünyadaki var oluşu, bir suç, cürüm ve kusur olarak değerlendirilir. Hiç doğmamış olmak (me phunai), varlığa gelmemiş olmak en iyi şey olarak yorumlanır. Bu tutum, Anaksimandros'un rasyonel kosmos kurgusunda bir şekilde kendisini gösterir. Anaksimandros'da kosmosun tanrısal apeiron'un dinginliğinden yırtılarak ortaya çıkması bir suç ve cürüm olarak anlaşılır. Nesneler dünyasının kurucu öğeleri olan sıcak ile soğuk, kuru ile nemli, doğmuş olmanın bedelini (tisis) yok olarak; tekrar apeiron'a dönerek ödeyeceklerdir.(27) Varoluşun ortaya çıkışında sınır aşılmış (hüber moira); sınırı aşan cezasını (nemesis) çekerek bunun bedelini ödeyecek, böylece adalet (dike) sağlanacaktır. Anaksimandros, kosmosun, oluşun hangi amaçla apeiron'dan ortaya çıkmış olduğunu belirtmez, sadece kosmosun, oluşun ortaya çıkışını bir cürüm olarak görür.

Herakleitos oluşu, nesnelerin ortaya çıkışını bir suç, bir hybris olarak yorumlamaz. Ateşin, onun deyişiyle, tokluktan (koros) açlığa, bütünlükten bölünmüşlüğe, teklikten çokluğa geçişi ne bir şuç ne de bir sınır aşımıdır. Bunlar, ateşin kendisiyle oynadığı oyunun olağan halleridir. Nasıl çocuk, yetişkinlerin değer yargılarından uzak kendince bir oyun oynarsa, ateş de öyle oynar. Nasıl küçük bir çocuk suç ve cezai yükümlülükten muafsa, ateş de suç ve cezadan muaftır. Bu bakımdan ateşin bir oyunu olarak ortaya çıkan oluş veya nesneler dünyasının dönemsel yaşamı, Anaksimandros'un söylediği gibi, bir bedel ödemeyi gerektirmez. Çocuğun dünyasında, dolayısıyla oyunda suç ve günah yoktur. Bu sebepten onun oyununu kötü ve adaletsiz olarak değerlendiremeyiz. Oyun tam da olması gerektiği gibidir. Nietszche'nin sanatsal anlatımıyla, "Bu evren, oluş ile yok olma, yapma ile yıkma, hep aynı suçsuzluk içinde ve işin içine ahlak bakımından sorumluluk katılmamak üzere, yalnız sanatçı ile çocuğun oyununda vardır. Çocuk ile sanatçı nasıl oynuyorlarsa, ölümsüz ve canlı ateş de öyle oynuyor; suçsuz olarak kuruyor ve bozuyor, yıkıyor."(28) Bu açıdan Solon'un aktardığı, "Tokluk (koros) hybris'i doğurur." İfadesi Herakleitos'a uygun değildir.(29)

Çalışmamızın başında belirttiğimiz gibi, insan, "Bütün bu olup bitenin anlamı nedir?", "Niçin bir kosmos var?" sorularından kaçınamaz. Elbette bu sorular teorik bir merak duygusuyla sorulmamışlardır. Herakleitos bağlamında "Niçin kosmos, oluş ortaya çıkmıştır?", "Kosmos'un bir telos'u var mıdır?" sorularının bir anlamı olmadığı gibi, zaten tatmin edici bir cevapları da yoktur. Onun açısından bu sorunlardan hareketle ortaya çıkarılabilecek gizlenmiş bir hakikat da bulunmaz. Oluşun, kosmik düzenin ortaya çıkışı bir çocuk oyunundaki gibi nedensiz ve yetişkinlerin anlayabileceği bir gayeden yoksundur. Her oyunun nasıl oynanması gerektiğini belirleyen kurallar vardır. Herakleitos'taki kosmik oyunun nasıl oynandığını kurallarının ne olduğunu anlayabiliriz. Fakat bu oyunun niçin başladığını, niçin oynandığını bilemeyiz. Oyunu çocuk başlatmış ve en usta oyuncunun bile önceden kestiremediği bir şekilde hamlelerini yapmıştır. Her ne kadar kosmos, bir düzene ve zorunlu kurallara göre hareket ediyor olsa da, bu kurallar aracılığıyla yalnızca nedenleri ve nasılları anlayabiliriz. "Niçin bu oyun var?", "Niçin ateş kendi karşıtını meydana getirmiştir?" sorularının bir cevabı yoktur. Herakleitos'un çocuk benzetmesini kullanmasının bir amacı da budur. Kosmos'un insan tarafından anlaşılabilecek bir telos'u, bir anlamı yoktur. Kosmik oyun, kosmik yaşam insana göre oynanan; insanı gözeterek oynanan bir oyun değildir.

İnsanın anlayabileceği bir gayeden yoksun kosmik oyun, bir zorunluluk ve kurala göre oynanır. Bu oyunun baş oyuncusunun çocuk olarak görülmesi, kosmos'un rasgele, tesadüfen ortaya çıkmış olduğuna işaret etmediği gibi, oluşun keyfi öğeler taşıdığı anlamına da gelmez.

En güzel kosmos, rasgele atılmış saman yığınıdır.

"sarma eike kekhumenon ho kallistos, [ho] kosmos." (30)

Theophrastos tarafından aktarılan bu fragmanın hangi ölçüde sahih olduğu tartışılır. Theophrastos bu fragmanda Herakleitos'un çelişkili bir tavır içinde olduğunu düşünür. Aristotales'in kosmik gayecilik düşüncesiyle yetişen bir kişi olarak, kosmik oyunun özünü anlayamamış olması, şaşırtıcı değildir. Madem ki, ateşin dönüşümlerinde, kosmik oluşta bir düzen ve akıl var, fakat ilk öğelerde böyle bir şey yok, o halde bu bir çelişkidir. Kosmik gayecilik, açısından kosmos'un bir gayeye (telos) sahip olmaması, büyük bir suç ve hybristir. Aristotales'teki gaye fikri, kosmik düzenin mantıkça açıklanabilir oluşuna işaret eder, başka bir şeye değil.

Herakleitos için kosmik düzen açıklanamaz, anlaşılmaz değildir. Her oyunda olduğu gibi kosmik oyunun da "dışarıda" aranabilecek bir amacı ve gayesi yoktur. Ama anlaşılabilecek bir kuralı vardır. Aslında aşkın bir gaye fikri Eski Yunan düşüncesine yabancıdır. Herakleitos'un çocuk benzetmesi, "kosmos, çocuk tarafından rasgele fırlatılmış bir saman yığınıdır." biçiminde yorumlanamaz. Çocuk benzetmesinin anlamı, hep vurguladığımız gibi, "Niçin bu oyun vardır?" sorusunun cevaplanamaz olmasına işaret eder. Kosmik düzenin rasyonel bir yapıda oluşmasından hareketle, bu düzenin akıllı; üstün bir varlığın eseri olduğunu söylemek, oluşu, kosmik düzeni dar insani ilgiler içinde görmektir. İnsan, kendi tecrübesinin sınırları içinde bulunan her türlü düzen ve yapıda, bir akıl ve plan görmüştür. Bu tecrübesini genelleyerek, kosmik düzen ve yapının kurucusu olan bilge bir tanrı, kosmik akıl aramıştır. Elbette Herakleitos'un fragmanlarının genelinde bir tanrı anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu tanrı, ne kosmostan ayrı; aşkın bir tanrıdır, ne de kosmos içinde kendince yaşayan bir tanrıdır. O, bizatihi kosmostur. Ne Zeus'a, ne de yetişkin bir kişilik özelliklerine sahip başka bir tanrıya. O, "çocuk tanrıdır", kendisiyle oynayan, oyunu kendince oynayan tanrıdır. Bu bakımdan onun oyun içinde neyi amaçladığını, oyuna nasıl bir anlam verdiğini biz bilemeyiz. Bizim bildiğimiz, yalnızca oyunun kendisidir.

"Çocuk Tanrı" benzetmesi, ölçülere göre yanan, ölçülere göre sönen ateşin dönüşlerini tasvir etmek amacıyla kullanılır. Ateşin dönüşleri yani oluş, farklı yaşam formlarını ve nesne öbeklerini ortaya çıkarır. Kimi yaşam formları insan, kimileri aslan, kimileri de başka bir varlık olarak ortaya çıkarlar. İnsan, ateşin ortaya çıkardığı herhangi bir yaşam formundan daha üstün, daha önemli değildir. İnsanın ortaya çıkışının kosmik oyun açısından özel bir anlamı, bir amacı yoktur. Burada ne gönenecek ne de yerinecek bir durum söz konusudur. Anlamı ve amacı yükleyen; kendine değer biçen, kendini üstün veya aşağılık gören bizatihi insandır. Kosmik oyun açısından bakıldığında insan her tür gibi belirli bir doğaya sahiptir. Bu doğa, "çocuk tanrı" tarafından özel bir amaçla belirlenmemiştir. Taşlar belli bir şekilde oynanmış ve insan ortaya çıkmıştır. Bu açıdan "Niçin insan vardır?" sorusunun Herakleitos'ta bir anlamı yoktur. Ancak, insan şu ya da bu şekilde belirlenmiş bir doğayla ortaya çıkmıştır. Ve sahip olduğu insan olma doğasına uygun davranmalıdır.

İnsan, insan olmayı yüklenmek zorundadır. Bu noktada artık, "İnsan niçin ortaya çıkmıştır?" diye sormanın bir manası yoktur. Mana taşıyan, "Benim doğam nedir ve doğama uygun bir yaşam nasıl mümkündür?" sorusudur. Bu soru, insan hayatına bir telos koymayı gerektirir. Bu telos koyma çabasıyla birlikte, insanın oyun içindeki oyunu başlar. Büyük oyun insana kendini tanıma, doğasına uygun davranma, dolayısıyla bilge olma payını vermiştir. Herakleitos'a göre, bu ne bir onur, ne de bir cezadır; olması gerekendir.

Ölçülü olmak en büyük erdemdir. Bilgelik doğaya kulak vererek hakikati söylemek ve doğru olanı yapmaktır.

"sophronein arete megiste kai sophie alethea legein kai poiein kata phusin epaiontas." (31)

Kendini tanıma ve ölçülü olma olanağı her insanda bulunur.

"anthropoisi pasi metesti ginoskein eoutous kai sophronein." (32)

Bu paya; insan olmanın doğasına uygun olarak yaşayıp yaşamamak, küçük oyuncunun, yani insanın kendi tavrına bağlıdır. Budala ya da bilge olmak, insanın oynadığı oyunun sonucunda ortaya çıkar. Budala olarak yaşayanlar, kosmik oyunu kavrayamadıkları için, başlarına gelenleri, oluşu haksız olarak değerlendirirler. Oysa bilge olanlar bu dar ilgilerden kurtularak oluşu, yaşamı bir bütün olarak kavrarlar.

Beni değil, logos'u işiterek her şeyin bir olduğunu aynı dille söylemek bilgeliktir.

"ouk emou alla tou logou akousantas homolegein sophon estin en panta einai." (33)

Budala insanlar,-ki Herakleitos'a göre, insanların büyük bir çoğunluğu böyledir- oluşu, kosmik oyunu, kendi beklentilerine ve arzularına göre değerlendirme konusu yaptıklarından dolayı bazı şeyleri iyi, bazı şeyleri kötü olarak görürler. Herakleitos'a göre dünya düzeni (kosmik oyun) adil ve hakçadır. Çünkü oyunu, insani iyi ve kötünün ötesinde yer alan "çocuk tanrı" oynamıştır. "O halde, bu evrende suç, haksızlık, çelişki, acı var mı?" Evet, diyor Herakleitos, fakat her şeyi birlikte göremeyen, ayırarak gören insan için vardır; her şeyi bir arada sezen tanrı için yoktur; bu sebeple, birbirine karşıt olan bütün şeyler bir ahenkte birleşmiştir. Bu ahenk, herhangi bir insanın gözüne görünmez, ama onu, tanrıya benzeyen Herakleitos gibi gören, anlar."(34) "Çocuk tanrı"nın gözüyle bakabilirsek bu oyunda her şey güzel, iyi ve hakçadır.

Tanrı için her şey güzel, iyi ve hakçadır. İnsanlar için ise bazı şeyler hakça, bazı şeyler hakça değildir.

"to men theo kala panta kai agahta kai dikaia, anthropoi de ha men adika hüpeilephasin ha de dikaia" (35)

* Bu yazı, Danışma Kurulu'nca yayımlanmaya değer görülmüştür.
** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi

Kaynaklar

— F. Nietzsche, Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe, Çev. Nusret Hızır, Elif Yayınevi, 1963, İstanbul.
— Homeros, The Iliad, Trans. A. T. Murray, Harward University Press, 1960, London.
Odyssey, Trans. A.T. Murray, Harvard University Press, 1976, London.
— R. B. Onians, The Origins of European Tought, Cambridge University Press, 1994, Australia.
— W. C. Grene, Moria, Harper Torcbooks , 1963, New York.
— F. M. Cornford, From Religion to Philosophy, Harper Torcbooks, 1957, New York.
— Liddel and Scott, Greek-English Lexicon, Clarendon Press, 1996, Oxford.
— J. Huizinga, Homo Ludens, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yay., 1995, İstanbul.
— M. C. West, Early Greek Philosophy and the Orient, Oxford University Press, 1971, Oxford.
— H. Diels, Die Fragmante Der Vorsokratiker, 1922, Berlin.
— Platon, Timaeus, trans. R. G. Bury, Harvard University Press, 1966, Cambridge.
— C. H. Kahn, The Art and Thought of Heraclitus, Cambridge University Press, 1995, Australia.
— Platon, Yasalar, Çev. Candan Şentuna - Saffet Babür, Ara Yayıncılık, 1992, İstanbul.
— Herodotos, Herodot Tarihi, Çev. M. Öktem, Remzi Kitabevi 1973, İstanbul.

Dipnotlar

1 'Moira' terimi hisse, takdir edilen pay anlamına gelir. Bu pay, her bir varlığın sınırını, doğasını ve kaderini belirler. Homeros'ta Moira kişileşmiş insan biçimli bir tanrı olarak görülmez. Moira veya kader, tanrılardan da eski ve her şeyin payını, kaderini dağıtan bir güçtür. Sonradan Hesiodos da üç kız kardeş olarak kişileştirilir. Klotho, kader ipliğini örer; Lakhesis, kaderi dağıtır; Atropos, bildiğinden şaşmaz. Ayrıntılı bilgi için kaynakçada tam künyesi verilen E. M. Cornford'un (1957) kitabının I. Ve II. Bölümleri ile W. C. Green'ın (1963) Moira adlı çalışmasına bakılabilir.
2 Herodotos, I.91; İl., XVI.433-440; Od., III.236.
3 M. F. Cornford(1957) s.11, 108.
4 Od. I. 32.
5 Dike, varlıkların doğalarına uygun davranmalarını sağlar. Doğru yoldan çıkanı, sınırlarını aşanın cezalandırılmasına, hizaya sokulmasına aracı olur. Yardımcıları, öç tanrıçaları olan Erinyslerdir. Kelimenin köken anlamında ödetmek (diken)bulunur. Adalet suçun masum çocuğudur.
6 İl. XXIV. 525-532.
7 İl. I.5; Od. XI. 396-398.
8 İl. XIX. 410.
9 Yasalar, 803 c – 803 d.
10 22B52. Çeviri tarafımızdan doğrudan özgün metin göz önünde tutularak yapılmıştır. Çeviriye temel olan edisyon, künyesi kaynakçada gösterilen Diels'in kitabıdır.
11 İl. IV. 478; IX. 415.
12 İl. XVI. 453; Od. VII. 222.
13 R.,B., Onians (1994) p. 200-206; 212-215.
14 Age., p., 204, dipnot 4; 405-406. Biz doğrudan Herakleitos'u anlamak istediğimizden, ayrıntılarla mümkün olduğunca boğulmak istemedik. Meraklı okuyucu gerekli izleri belirttiğimiz kaynaklardan sürebilir.

AYAĞIM

Ayağım bastığıyla düşünürdü
Ağaçtan mı düşmüştü?
Kar mı yağmıştı?
Basıp itin ölüsüne
"bağımsızım" demişti

Bağımlı binbir çeşit şimdi de
fukaralık aşındırmış ayakkabımı
"kardeşiz" diyor biri
kulağım nerdesin?

Meryem ORUÇ

15 Timaios, 91.
16 Od. I. 107.
17 Liddel and Scott (1996) p. 1396.
18 Kahn (1995) p. 227-228.
19 22B1; 22B30; 22B80.
20 22B94.
21 West (1971) p.158.
22 Klementus için bkz. West (1971) p. 159. Neitzsche (1963) s.40
23 22B30.
24 West (1971) p.158.
25 J. Huizinga (1995) s.23.
26 a.g.e., s.27.
27 Anaksimandros, 12B1.
28 Nietszche (1963) s.35.
29 Moira (1963) p. 38.
30 22B124.
31 22B112
32 22B116.
33 22B50.
34 Nietzsche (1963) s. 35.
35 22B102.

ARİSTOTELES'İN "ETKİN AKIL" DÜŞÜNCESİ ÜSTÜNE

O. Faruk AKYOL*

Adına felsefe tarihi dediğimiz süreci aslında bir tür metinler zinciri olarak düşünmek mümkündür. Bu zincirin hemen akla gelen en önemli özelliklerinden birisi, metinlerin konuca benzerleri arasında bir iç içeliğin yaşanmasıdır. Ancak bu iç içelik her zaman bir öncekinin tümüyle yinelenişi anlamında düşünülmemelidir. Bazı metinler sadece kendi dönemlerini değil; fakat bütün bir felsefe geleneğini etkilemiş ve ilgi odağı haline gelmeyi başarmıştır. Etkileme ve ilgi odağı haline gelme, adına 'yorumlama' diyebileceğimiz bir yazım türünü ortaya çıkarmıştır. Bu tür bir etkinlik sadece belli bir okul anlayışının kendi içindeki hesaplaşma pratiği ile sınırlı kalmamış; fakat aynı zamanda karşıt bazı savların belli bir ölçü ve sınırda 'denetlenebilirlik' veya 'tutarlılık' ölçütü olmak bakımından da onun ayrıca önem kazanmasına neden olmuştur. Bu metinler, hatta çoğu zaman ilgili oldukları alanda yapılan yeniden değerlendirmelerde bir "hareket metni" olarak da başlangıcın karmaşıklığını gidermek açısından devreye sokulmuş ve böylelikle de yeni sorunların biçimlenişi ve anlam buluşuna ayrı bir katkı sağlama işlevini üstlenmişlerdir. Burada bu metinlerden birisinin, Aristoteles'in *Peri Psykhes*'inin son derecede küçük bir kısmının, yani etkin aklın [intellectus agens] ele alındığı kısmının, gene son derecede sınırlı bir açıdan hikayesini, başka kelimelerle, bu aklın 'ayrı'lık özelliğini ele almayı deneyeceğiz. Her incelemede olduğu gibi bunda da pek çok eksiklik ve açılması gereken kapı kalacağını önceden kabul ederek(1) söyleyeceklerimize başlayabiliriz:

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız durum, hem büyük usta Platon'un ve hem de onun "derslerinin aklı" olan Aristoteles'in de payına düşmüştür. Platon, hemen herkesin üzerinde anlaştığı gibi felsefenin pek çok önemli probleminin üstündeki örtüyü sorularıyla kaldırmaya çalışmış; zaman zaman bazı problemlerin üstündeki örtünün belki 'biraz daha' kalıcı olması için uğraşmış gibi görünse bile gene de bu soruların felsefe tarihi içindeki yerlerini bulmasına yardımcı olmuştur. Bu uğraşın içeriği ve derinliği o kadar anlam taşımaktadır ki, bazılarının iddiası ondan sonraki felsefe etkinliğinin sadece onun dile getirdikleri üzerine yapılan yorumlamalardan ibaret olduğudur. Bu düşünceye ilişkin görüşümüzü burada ortaya koymak niyetinde değiliz. Ancak, kendisine dipnotların yağdığı filozof olmak şerefinin sadece Platon'a bahşedilmediği inancını taşımaktayız. Felsefenin, Platon'un dile getirdiklerine ilişkin yorumlardan ibaret olduğu düşüncesinin bazı noktalarda delindiğini, ya da en azından pek direnç gösteremediğini söylemek, Aristoteles söz konusu olduğunda çok zor olmasa gerektir. Hiç kuşkusuz bu saptamanın, Aristoteles'in felsefesini bir tür "Platon'u yorumlama uğraşı" olarak görmemek koşulunda geçerli olduğunu da burada ayrıca belirtmeliyiz.

Eserlerinin bütününe baktığımızda 'sentetik' bir akla sahip olmadığını söyleyebileceğimiz Platon'un bazen üstü açık bazen üstü kapalı bir şekilde, ama pek çok diyalogunda hakkında bir şeyler söylemeye çalıştığı zihin kavrayışı öğrencisi tarafından da ele alınmıştır. Aristoteles'in zihin kavrayışını enine boyuna tartıştığı eseri olan *Peri Psykhes*'de bu büyük "akıl", kendisinden sonrakilere nasıl bir problem yumağını miras bıraktığının büyük bir ihtimalle pek de farkında değildi. Bu mirasın içeriğine ilişkin olarak söylenebilecek en doğru şey, onun bilinçli veya bilinçsiz yanlış okumaların sonucunda ortaya çıktığı saptaması olmalıdır. Aristoteles'in zihin hakkında söylediklerinin yanlış anlamalara neden oluşunun en başında, W. S. HETT'in de belirttiği gibi eserin yüksek bir şekilde metafizik ve soyut yapıya sahip oluşu gelmektedir.(2) Bir biyoloji dehasının böylesine soyut bir eseri anlaşılır kılmak için belki de daha fazla çaba harcaması gerekebilirdi. Bununla birlikte biz, Aristoteles'in zihin konusundaki yaklaşımlarının onun genel felsefi çizgisi korunarak yapılacak bir okuma sonucunda 'anlaşılabilir' ve 'anlatılabilir' olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle, belki de daha en başından, konunun Aristoteles'in kendi metninden kaynaklanan bir problem nedeniyle karmaşık hale gelmediğini söylemek gerekir.

Bizim saptayabildiğimiz kadarıyla Aristoteles'in "etkin akıl" [intellectus agens] kavrayışını –filolojik bağlamıyla da birlikte-hemen hemen ilk defa bize

tanıtan Saffet Babür olmuştur.(3) Babür'ün, "Ortaçağ boyunca, ilk neden ile görünen dünya arasında ilişki kurabilecek, bu görevi üstlenebilecek bir kavram aranmış, çeşitli yakıştırmalarla bu kavrama **"Intellectus agens"** denmiştir. Ama bu kavramın kaynağı diye Aristoteles gösterilemez." (4) şeklindeki saptamasının arka planında, Filozof'un *De Anima*'sındaki ***locus classicus***'un, yani meşhur III. v'in hakkındaki değerlendirmemize ilişkin yeterince malzeme bulmamız pekala mümkündür.

Bu kısa değerlendirme işinde iki ismi, Philoponus ve Thomas Aquinas'ı, gene iki durumu saptamak için -hiç olmazsa başlangıç kısmında- anmak yanlış olmayacaktır.(5) Bunlardan birincisi, sayın BABÜR'ün "bütün bir Ortaçağ" genellemesinin üzerinde durulması gereken türden bir genelleme olduğunu göstermek ve ikinci ve asıl önemli olarak da, ortaçağın bir bölümünde konuyla ilgili olarak sadece Aphrodisiaslı Aleksandros'un değil, fakat aynı zamanda Themistius'un ve hatta, bazen dolaylı, bazen de doğrudan etkiler ile Philoponus'un düşüncelerinin etkili olduğunu göstermeye çalışmaktır. Bilindiği gibi, ***Intellectus agens*** kavramını, felsefesi içinde yoğun olarak kullanan isimlerden olan Thomas Aquinas, Aristoteles'in "etkin akıl" düşüncesine ilişkin olarak yaptığı değerlendirmelerinden birisini [*Summa Theologica*, Ia, Q. 79, a.4'teki değerlendirme –makalenin başlığı şu şekilde konmuştur: " Etkin Aklın Ruhun İçinde Bir Şey Olup Olmadığı"](6) Themistius'un 1267'ye tarihlenen ve Aristoteles'in *De Anima*'sı üstüne bir yorum olarak nitelendirilebilecek eserinin Grekçe'den Latince'ye tercümesinden hareketle yapmıştır.(7) Bilindiği gibi, Thomas Aquinas'ın bu konuyla ilgili olarak ortaya koyduğu düşüncelerini en esaslı şekilde yansıtan eseri *De Unitate Intellectus*'tur ve bu eserinde bütünüyle konuya ilişkin İbn Rüşdçü teorinin temelsizliğini, Aristoteles'e geri gitmeye çalışarak ileri sürmektedir.(8)

Aristoteles, yaklaşık ondokuz sene Akademia'nın kapısından "öğrenci" kimliğiyle girdikten sonra Platon'dan "bağımsız" düşüncelerini şekillendirmeye başlamıştı. Platon, içlerinde iki farklı nesne türünü barındıran iki ayrı "dünya" tasarımını(9) ortaya koyarken gerçek olanın işaret edilebilir ile olan ilişkisini –kimilerine göre- fazlasıyla kopuk bir tabana yaymıştı. Örnek ile kopya arasındaki ilişkiyi, onları, Örnek'in tözselliğinin zedelenmemesi uğruna, birbirinden en uzak yerlere atan (!) Platon'un tersine Aristoteles bu iki yapıyı birbirine mümkün olduğu kadar yaklaştırmış; bunu yaparken de eidos'un doğasının korunabileceğini ileri sürmüştür. Platon gibi o da fizik evrende süregiden bir değişimin varlığını kabul etmesine karşın, bu değişimin 'mutlak' anlamda bir özellik sergilemediğini, adına nesne dediğimiz yapının kendisinde bütün değişimlere karşı koyabilecek bir yönün de –yani onu o yapan şeyin- pekala bulunabileceğini ileri sürmüştü.(10) Burada çok kısa bir şekilde ortaya koyduğumuz yaklaşımı aracılığıyla Aristoteles kendisinin **in re** tarzı düşünme etkinliğinin içinde yeralmasına neden olmuştur.

Bu tarz bir düşünme her şeyden önce adına tümel dediğimiz, yani gerçeklik alanından ve bu alanda yeralmasını sağlayan bireyselliklerden soyutlanmış olan yapının (Porphyrios'a göre cinsler ve türlerin) gerçekten varolduğu anlayışını benimsemiştir. Gerçekliğe ilişkin kavrayışların gene gerçekliğin kendisinden hareketle elde edilebileceğini (bir anlamda kurulabileceğini) ileri süren gerçekçilik, bu yüzden öncelikle duyulanmanın gerekliliğini savunur. Duyulanmanın gerekli oluşu, tümel olanın (yani formun) nesne ile birlikte bulunmasını zorunlu hale getireceğinden, zihnin herhangi bir kavrama sahip olabilmesi için bir tür soyutlama etkinliğinin varlığı kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu etkinlik tümelin fizik gerçeklikten, yani onun bireyselliğini oluşturan bütün ilineklerinden çekip çıkartılması bakımından hayati önem taşımaktadır. İşte her ikisi de gerçekçi filozoflar olan Platon ile Aristoteles'i birbirinden ayıran en önemli fark da burada karşımıza çıkmakta ve bundan dolayı Platon'a aşırı (veya kavram) gerçekçi(si); Aristoteles'e de ılımlı gerçekçi denmesine neden olmaktadır.(11) Aristoteles'in anılan metninin okuması, yukarıda kabaca belirlediğimiz çerçeve gözönünde bulundurulmadan yapılacak olduğunda, ya okuma eksik olacak veya yanlış bir biçimde yapılacağı için hiç gerçekleşmeyecektir.

Bir kısım insan, okuma eylemini karşı karşıya olduğu metnin 'koşulsuzca' içerdiğini düşündüğü "hakikati" keşfetme amacıyla gerçekleştirmektedir. Bu durum o kadar belirleyicidir ki, okur, hayal ettiği –içerik bakımından değil; fakat daha çok müjdelenebilir olsa gerek- bu hakikate uygun, hatta upuygun okumalar yapabilmek için çırpınır durur. İşte Aristoteles'in anılan metinde dile getirmeye çalıştıkları da bir kısım yorumcu tarafından bu türden bir kaygıyla ele alınmaya çalışılmıştır kanısını taşımaktayız. O kadar ki, Aristoteles'in ***Lykeion***'da öğrencisi olmuş olan Theophrastos'un konuyla ilgili olarak "basit" şeklinde değerlendirilebilecek yorumu değersiz bulunmuş; onun yerine Aphrodisiaslı Aleksandros'un bu türden aklı "İlâhî Akıl"a dayandıran yaklaşım biçimi geçerli bir yorum olarak düşünülmüştür. Bu durumu da belirledikten sonra şimdi metnin kendisine [*De Anima*, III. v] dönelim:

"Nasıl doğanın bütününde, her bir cins için, biri madde (**hyle**) –bu her şey için olanak halindedir- biri de neden (**aition**) ve yapan (**poietikon**) –her

şeyi yapacak olan- (tıpkı madde karşısında sanat gibi) olmak üzere iki yan varsa, ruhta da (**en te psykhe**) bu ayrımların (**diaphora**) bulunması gerekir. Her şey haline gelmeye ve bir huy olarak (**hos heksis tis**) her şeyi yapmaya yetkin olan böyle bir akıl (**nous**) vardır. Tıpkı ışık gibidir bu; nitekim ışık da, belli bir olanak halinde olan (**dynamei**) renkleri, etkinlik halinde (**energeia**) renkler haline getirir: Bu akıl ayrıdır (**khoristos**), katışmamıştır (**amiges**) ve bir şeye uğramaz (**apathes**); varlık (**ousia**) açısından bir etkinliktir. Nitekim etkinlik (**to poioun**) edilginlikten (**tou paskhontos**), ilke (**arkhe**) maddeden (**hyles**) her zaman daha değerlidir."(12)

Bu metnin etrafında kopan fırtına işte bu "**khoristos**" teriminde canlılığını korumaktadır. Acaba Aristoteles burada ne söylemek istemiş olabilir? Khoristos terimini kullanmak yoluyla ruha nasıl bir işleyiş kazandırmak istemiştir ve dolayısıyla bu işleyişin başka alanlara yönelik olarak taşıyabileceği işlevsellik ne olabilir? Bu konu hakkında ayrıca kimler neler söylemiştir? Bu soruların cevaplarını arayan isimlerden biri olan Philoponus'un, Guilelmus de Moerbeka tarafından *De Intellectu* olarak Latinceye tercüme edilen eserinin 5. Kısmında Aristoteles'in *De Anima* 430a 10'da söylediklerini yorumlayanların düşüncelerine ilişkin olarak geniş bir özet verdiğini biliyoruz.(13)

Philoponus'a göre Aristoteles aklı iki ayrı yapı olarak görmektedir: Etkinlik halindeki akıl [nous poietikos] ile edilginlik halindeki akıl [nous pathetikos]. Aristoteles'in esas olarak üzerinde durulan düşünceleri, etkinlik halindeki akla ilişkin olanı olduğundan burada, Philoponus'tan anladığımız kadarıyla konu üzerinde tartışanları dört ayrı grup içinde toplamamız mümkün gözükmektedir. Buna göre:

1. Bazıları bu aklın, "tümel olan, yani ilâhî ve yaratıcı bir akıl"(14) **olduğunu ileri sürmüşlerdir.** Onlara göre, insan aklı özü bakımından tam ve sürekli anlamda bir etkinlik(15) içinde olmadığı gibi, süreklilik içinde bir anlama ediminde de bulunamaz. **Bu yüzden bizim sahip olduğumuz edilginlik durumundaki aklımız "tümel ve (bizim) dışımızda yer alan etkinlik halindeki bir akıl tarafından ancak yetkin hale getirilir."**(16) Philoponus'un, eserinde açıkça dile getirilmemiş bile olsa, bu görüşü ileri sürenin Aphrodisiaslı Aleksandros olduğunu anlamaktayız. Konunun o dönem içinde ele alınmasından hareketle, zaten adına akıl dediğimiz yapının "ilâhî"(17) bir yapı olduğunu söylemek çok zor olmayacaktır. Ancak bu "ilâhîlik" herhangi bir şekilde Yeni-platoncu/hıristiyan yaklaşımın envanterinde yer alan bir anlamsal içeriği taşıyamaz. İkisi arasında anlamca bir akrabalık bulunduğunu inkar etmek imkansız olsa da, işaret ettikleri yerler bakımından, okumalarımızı düzgünce yapabilmemizi sağlayacak yeterince bilgiye -dünyaya eğer "ansiklopedik" bir bakış atmayı yeterli bulmuyorsak- sahibiz.

2. Bir başka grup, bunun tam tersini iddia etmektedir. Yani, **onlara göre Aristoteles'in söylediklerinin bir "tümel" ve "yaratıcı" aklı işaret ettiğini anlamak mümkün olmamalıdır.** Çünkü yaratıcı ve ilâhî bir akıl aslına bakılacak olursa hiç mi hiç canlı değildir.(18) **Onlara göre "başka bir akıl vardır, bu (yaratıcı) akıldan daha aşağıda, ancak bizimkilerin hemen üstünde yer alan, insanî ruhları aydınlatan ve onları yetkinleştiren bir başka akıl."**(19) Bu yorumu yapanlar, Aristoteles'in bu yüzden ruha "canlı" dediğini düşünmektedirler. Yaratıcı akıl, insanî ruhun hemen üstünde yer almadığından o daha tümel bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

İşte tam da bu noktada Aristoteles'in anılan metninde yaptığı bir benzetme gündeme gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi(20) Aristoteles'in [bizce] yanlış bir şekilde anlaşılmasına neden olan bir benzetmedir bu. Ona göre ışık , kendisinin nedeni (yani ışığın kaynağı) ile aydınlatılan şey (yani nesne) arasında orta bir yerdedir. Buradan hareketle Güneş ile yaratıcı akıl ve bizim aklımız ile aydınlatılan şeyler arasında bir benzerlik oluşturmak pekala mümkün hale gelmektedir. Bu anlayışa sahip olanlara göre, bizim aklımızı yetkinleştiren ve bizim hemen üstümüzde yer alan bir üçüncü akıl daha vardır. Bu akıl yaratıcı akıldan aşağıdadır ve bu akıldan hareket ederek bizleri(21) aydınlatma yolunda ilerler.(22) Bu anlayışın genel yapısına dikkat edecek olursak, aklın ruhun üstünde, onu aşan bir yapıda görüldüğünü söylemek gerekecektir.

Bu tarz bir anlayıştaki farklılık şu noktada da açıkça karşımıza çıkmaktadır: Burada ayrı aklın aydınlatacağı bizlerin akıllarımız ile özdeş olmaları durumu söz konusudur. Ancak bu yorum daha çok Platoncu bir içeriği sezmemize neden olmaktadır. "Biz" ile "aklımız" eğer özdeş olarak kabul edilecek olursa, bunun Aristoteles'e uygun düşen bir anlam taşımadığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Aristoteles, Platon'un tersine, akılsal ruh ile insanı özdeş tutmamış; insanın özünün farklılığını ileri sürmüştür. Aristoteles'e göre insan ruh ile bedenden meydana gelmiş bileşik bir varolandır. Bu bileşikliğin bilgi kuramına yansıması, temelini gerçekçilikte bulan bir süreci oluşturmaktadır.

3. Üçüncü grupta toplananların, yukarıda kısaca verilmeye çalışılan iki anlayış biçimini de kabul etmediklerini görüyoruz. **Bu anlayışı sahiplenenlere göre aklın ruhun yapısını 'aşan' bir yönünün bulunduğunu söyleyemeyiz.** Bilindiği gibi

Aristoteles, aklın her iki yönünün de insan ruhunun içinde yer alan yapılar olduklarını zaten söylemiştir. **Bu gruptakilere göre, edilgin akıl ruhta hep bulunmasına karşın etkin akıl ruha 'dışarıdan' katılmaktadır**. Aristotelesçi söyleme yabancı olan bu teknik yaklaşım biçiminin "dışarıdan katılmak" gibi daha çok Platoncu terminolojinin içinde barınabilecek bir anlayışı sergilediği açıktır. Philoponus'un burada göstermeye çalıştığı farklı anlayışların Platoncu yaklaşımdan ne denli köklü bir şekilde etkilendiğini ve Aristoteles'in söylemini nasıl eğip büktüğünü görmek, Aristoteles'in 'kendisini' görmek bakımından ilginç ve yararlı bir durumdur.(23)

4. Philoponus, kendi görüşüne yakın ve doğru bulduğu anlayışı en sona saklamıştır. Bu yaklaşımın içeriğini şu şekilde ortaya koymak mümkündür: Ona göre Aristoteles insan aklının **potansiyellik içinde bulunan şeyle özdeş olduğunu** söylemektedir. Potansiyellik durumu, **yetkin olmayan bir durum**dur ve bu durumun yetkinleştirilmesi için potansiyelliğin aktüelliğe dönüştürülmesi gerekmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi bu her iki durumun da ait oldukları öz bir ve aynıdır. Böylelikle ona göre, Aristoteles'in aktüellik durumundaki akıl hakkında söylediklerinden bizim yaratıcı bir aklın varlığını veya bu aklın insani ruha dışarıdan katıldığını çıkarsamamız doğru olmayacaktır.(24)

İmdi bu dört yaklaşımın da –içlerinden bir yere kadar sonuncusunu ayrı bir yere koyabiliriz-, eğer dikkat edilecek olursa, paylaştıkları, veya aslında daha doğru bir deyişle, paylaşmadıkları bir nokta bulunmaktadır. Aristoteles, anılan metinde aklın ayrılığı düşüncesini (separabilis) aslında bilinen nesne ve onu bilme ile ilgisi bakımından ortaya koymaktadır. Eğer metni sadece ayrı akıl düşüncesinin yer aldığı paragrafla sınırlı tutacak olursak, kavramın epistemolojik açılımını görmemek türünden bir hataya düşmemiz kolaylaşacaktır. Oysa, özellikle dördüncü iddianın üstü örtülü anlamında bu tarz bir yaklaşımın 'izlerini' bulmanın o kadar zor olmadığını düşünüyoruz.

Çünkü, Aristoteles'e göre bilmek bir tür **yetkinlik**tir ve bu yetkinlik de esas itibariyle potansiyellikten aktüelliğe gidişin ifadesidir. Bu türden bir gidişin Aristoteles'in nedenlerin [aitia] bilgisine ilişkin anlayışıyla bir arada değerlendirilmesi gerektiğini biliyoruz. Ona göre bilgi "niçin"in bilgisidir(25) ve bu yönüyle de bilgi bir cins olarak görülebilir.(26) Cinsin, kelimenin tam anlamıyla sadece "anlaşılabilir" bir yönü bulunmakta ve daha önce [dipnot 19'da] sözünü ettiğimiz mantık-metafizik ilişkisi de işte tam bu noktada, bu "anlaşılabilir" yapı ile bireylerin [yani "duyulanabilir"] arasındaki ilişkinin şekillenmesi işinde hizmet etmektedir. Bu bakımdan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bizce bu paragrafın okunuşunda Aristotelesçi epistemolojinin teknik yönlerini kullanmak faydalı bir tavır alış biçimi olarak değerlendirilmelidir.(27) Kısaca belirtecek olursak, bu değerlendirme "bilmenin maddesizliği" üstünde yükselecektir.(28) Buradan hareketle de Aristoteles'in "ayrı akıl" düşüncesinin mutlaka onun epistemolojisi içinde gözden geçirilmesi gerektiği gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Konuyla ilgili olarak konumlarını kısaca vermeye çalıştığımız ilk üç yaklaşım, durumu kesinlikle bilgi veya bilmek açısından değerlendirmek girişiminde bulunmamışlardır. Bununla birlikte Philoponus'un özellikle kendisine yakın bulduğu sonuncu değerlendirme biçiminde bizim de olması gerektiğini düşündüğümüz bir tarz gözlenmektedir.

Philoponus'un yerinde bir tavırla öncelikli yaklaşımının 'yaratıcı akıl' düşüncesine yönelik olması, konunun Yeni-Platoncu yorumcular tarafından ne denli çarpıtıldığını ortaya koymaktadır. Her şeyden önce **1**. ve **2**. gruptakilerin etkin akıldan ayrı bir yaratıcı akla göndermede bulunmalarının mantığını, kesinlikle **locus classicus**'un kendi iç dinamiğinden kaynaklanan bir bakış açısıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Göz önünde bulundurulan metin içinde 'yaratıcı akıl' ifadesi geçmediği gibi, hatta bu konuda en ufak bir imanın bile olmadığını söylemek mümkündür. Philoponus, eserinde Aristoteles'in yaratıcı akıl veya bizimkinden daha yukarıda yeralan bir akıldan kesinlikle söz etmediğine işaret etmektedir. Çok haklı olarak o, eğer böyle olsaydı o zaman Aristoteles'in *De Anima* 412a 25'teki ruh tanımının olanağının ortadan kalkması gerektiğini ileri sürmektedir.(29)

Bilgi söz konusu olduğunda beden ile ruhun birbirinden ayrı olarak değerlendirilemeyeceğini söyleyen Aristoteles'ten(30) hareketle Philoponus, onun bilgiden aktüel durumdaki aklın kendisini anladığını ileri sürer.(31) Başka sözlerle ifade edecek olursak aktüel haldeki akıl bir bakıma anlaşılabilir olanlarla özdeştir. O halde kendinde bir akıldan sözetmenin mantığını ve koşulunu nerede bulabiliriz? Burada bazılarının anladığı gibi dolaysız nesnesini üretmesiyle birlikte kendisinden söz edilebilen bir akıl mıdır gözönünde bulundurulan? Eğer böyleyse, ki biz bu olasılığı çok yüksek bir düzeyde değerlendirmekteyiz, zaten ayrı bir akıl düşüncesini ortaya atmak neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bununla birlikte gayet zorlama bir düşünceyle şu da söylenebilir: Eğer gerçekten Aristoteles'in sezdirdiği gibi insani akıl ancak nesnesi ile birlikte ortaya çıkabiliyorsa ve bu da bireyselse; o zaman bu bireyselliği aşan ve nesnesinin oluşum mantığını içinde önceden barındıran bir 'tümel ve dolayısıyla ayrı akıl' düşüncesi kabul edilebilir. Ne var ki bu, daha önce de dediğimiz gibi, Aristoteles'in ge-

nel düşünce yapısına ve **in re** anlayışına uygun düşmeyen sağlıksız bir spekülasyondan, bir kurgudan öteye gitmeyecektir.

İmdi buraya kadar genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılan durumu birkaç noktada değerlendirecek olursak:

1. Yukarıda kısaca değindiğimiz üzere, ayrı akıl düşüncesinin Themistius tarafından –kendisi bir yeniplatoncu olsa da- çok hararetle savunulmaz ve görüşleri Thomas Aquinas tarafından da aşağı yukarı benimsenir. Kendisi yeniplatoncu görüşlere sahip de olsa Themistius'un, özellikle Aristoteles'in De Anima üstüne yaptığı bazı yorumların öteki yorumcular tarafından kabul görmediğini, bunun yanı sıra Themistius'un bazı düşüncelerinin Philoponus tarafından benimsendiğini ve bu durumun , örneğin Simplicius tarafından hoş karşılanmadığını da biliyoruz.(32) Philoponus'un (yukarıdaki 4 no'lu düşünce) düşüncesinin Aristoteles'in anlatmaya çalıştığı anlayışa yakın olduğunu söylemk mümkün olsa bile, ortada son derecede ilgi çekici bir durum söz konusudur. Aristoteles'in özellikle *De Anima* adlı eserinin Hellenistik dönem yorumcularının tamamına yakını YeniPlatoncudur ve yorumlayış tarzlarında da kendilerini ait hissettikleri anlayışın kesin belirlenimlerini görmek mümkündür.(33) Yukarıda sıralanan farklı anlayışların temelindeki keskin yeniplatoncu anlamlar konuyu açık bir şekilde anlaşılır hale sokmaktadır.

2. Hellenistik yorumcular içinde Theophrastos dışındakilerin yorumlarında Aristoteles'in metninin içermediği bazı terimler üzerinde –sözgelimi yaratıcı zihin gibi- yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu türden bir durum bize, Aristoteles'in eserlerinin doğrudan kendilerine ulaşılamadığı bir dönemin söz konusu olabileceği fikrini vermektedir. Aristoteles'in eserlerinin, onun ölümünden sonra uzun sayılabilecek bir dönem kaybolduğunu ve bazı metinlerin sanki Aristoteles'in eserleriymiş gibi ortada dolaştığını biliyoruz. Bir olasılıkla bazı Hellenistik dönem Aristoteles yorumcuları bu metinlerin etkisinde kalmış olabilir.(34)

3. Son olarak, sözkonusu yorumların tümünde ortak olarak bulunan bir özellikten söz etmek istiyoruz. Bu özellik, Alexandros Haliensis tarafından dile getirilmiş ve Platoncu ve Aristotelesçi terimlerin ayırımında yararlı olacağı düşünülmüştür.(35) Zihnin nesnesini kuruş sürecinin nesnenin niteliği ve zihnin sahip olduğu yetileri belirlemek bakımından büyük önem taşıdığını söylemek gerekir. Platon ve Aristoteles'in zihin kurguları birbirlerinden farklı ilgi alanları oluşturur. Platon'un zihni ancak temaşa aracılığıyla nesnesine ulaşabilir. Buna karşılık Aristoteles, adına soyutlama diyebileceğimiz bir etkinliği bilme süreci içine güçlü bir şekilde eklemler. Dolayısıyla Platon'un, zihin etkinliğini gerçekleştirmek için gerekli olan nesnesi fizik dünyanın "dışından" gelirken (!) Aristoteles'in zihin etkinliğinin gerçekleşebilmesi için gerekli zihin nesnesi, kalkış noktası fizik dünya olan bir sürece gereksinim duyar. Bu yüzden Platon'un Varlığının "*ens perfectissimum*", Aristoteles'in varlık olarak varlığının da "*ens commune*" tarzda gerçekliklere sahip olduklarını söyleyebiliriz.

4. Yorumların dayandığı temel fark bu noktadan hareketle anlaşılabilecek bir farktır. İlk Varlık biçiminin varlık nedeni, kendisi dışındaki bütün anlaşılabilir özelliğe sahip "yapı"ların gene kendisi üzerinden anlaşılabilirliğinin oluşudur. "Kendi gibi" olanın gene kendisine geri dönmesi anlayışı ise Hıristiyan teolojisi bağlamında değerlendirilmesi gereken bir özelliktir. Oysa Aristoteles'in *De Anima* 'da dile getirdiği ayrı akıl düşüncesinin, ne Platoncu Varlık anlayışının biçimlendirdiği bir biliş sürecine dayalı olarak ve ne de Hıristiyan teolojisinin "Yaratılış" anlayışı içindeki bazı figürlerin itkisine –ve belki de onların akılsallaştırılmaları kaygısına- bağlı olarak 'uygun' bir biçimde değerlendirilmesi mümkün değildir.

Bu yazı, Danışma Kurulu'nca yayımlanmaya değer görülmüştür.

** Yrd. Doç. İstanbul Üniversitesi

Kaynakça

— Arda DENKEL, "Yayımlanışları Öncesinde Aristoteles'in Yapıtları", *Felsefe Tartışmaları* 12. Kitap, İstanbul, 1992.
— Aristoteles, *De Auima*.
— Aristoteles, *İkinci Analitikler*.
— Aristoteles, *Kategoriler*.
— Armand MAURER, *Medieval Philosophy*, Toronto: Pontifical Institute of Mediæval Studies, 1982
— Bernard WUELLNER, *A Dictionary of Scholastic Philosophy*, Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1966
— David MITCHELL "Later Ancient Philosophy", , *Philosophy 2*'nin içinde, ed. A. C. GRAYLING, Oxford. Oxford University Press, 1999
— ESCHMANN, I.T. , "A Catalogue of St. Thomas's Works", Etienne GILSON, *The Christian Philosophy of St. Thomas*, London: Victor Gollancz Ltd. 1957
— Jacques MARITAIN, *An Introduction to Philosophy*, London: Sheed&Ward, 1981
— John COTTINGHAM, *The Rationalists*, Oxford: Oxford University Press, 1988.
— Joseph OWENS, *The Doctrine of Being in the Aristotelian Metaphysics*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1951
— Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), trans.by: William CHARLTON, London: Duckworth, 1991
— Richard SORABJI, "John Philoponus", *PHILOPONUS and the Rejection of Aristotelian Science*, ed. Richard Sorabji, New York: Cornell University Press, 1987
— Saffet BABÜR, " "Nous Poietikos" (intellectus agens) Kavramı", *Felsefe Dergisi*, 88/3.
— Thomas Aquinas, Aristotelis Librum De Anima Commen-

tarium, Marietti, Taurini, 1948
— W. S. HETT, *De Anima*'ya "Introduction", Harvard: Harvard University Press, Loeb Classical Library, 1995,

Dipnotlar

1 Belki de her şeyden önce şunu belirtmekte yarar olabilir: Bu çalışma aslında daha kapsamlı ve uzun bir çalışmanın taslağı veya konuyu anlamak için gereken ön-düşünmenin pratiğini yansıtan bir iz, bir patika açma etkinliği olarak düşünülmelidir. Bu yüzden paragraflar arasındaki içilişki ve ilgi silik bir görüntü sunuyormuş gibi durabilir. Bu durum konunun çok geniş ve bir o kadar da derin bir arka plana ve tartışma alanına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ama gene de söylenmek istenenlerin okuyucuya iletilip iletilemeyeceği konusunda bir kararsızlık veya kuşku taşımıyoruz.

2 Bkz. W. S. HETT, *De Anima*'ya "Introduction", Harvard: Harvard University Press, Loeb Classical Library, 1995, s. 2.

3 Bkz. Saffet BABÜR, " "Nous Poietikos" (intellectus agens) Kavramı", *Felsefe Dergisi*, 88/3, ss. 18-22.

4 Saffet BABÜR, a.g.y. , s. 21.

5 İlk bakışta düşünülebilecek olan şey, bu iki ismin Aristoteles'i kesinlikle farklı anlayan isimler olduklarıdır. Ancak buradaki tercihimiz rastlantısal bir özellik taşımamaktadır. Çünkü, Thomas Aquinas'ın Aristoteles'in nous poitikos'u hakkında aldığı bilgilerin kaynağında Themistius isminin gözardı edilemez bir ağırlığı vardır. Gene philoponus'un, Aristoteles'i anlamaya çalışırken özellikle Aphrodisiaslı Aleksandros ve Themistius'tan önemli alıntılar yaptığını da biliyoruz. [bkz. Richard SORABJI, "John Philoponus", *PHILOPONUS and the Rejection of Aristotelian Science*, ed. Richard Sorabji, New York: Cornell University Press, 1987, s.6.] Thomas Aquinas'ın, yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz gibi Themistius'tan almış olduğu etkiden dolayı Philoponus ile bir karşılaştırmasının yapılması da bu bakımdan aradaki anlayış farkını veya benzerliğini bize iletmesi açısından ilginçtir.

6 "Utrum intellectus agens sit aliquid animae", Quaestio LXXIX, DE POTENTIIS INTELLECTIVIS.

7 ESCHMANN, I.T. , "A Catalogue of St. Thomas's Works", Etienne GILSON, *The Christian Philosophy of St. Thomas*, London: Victor Gollancz Ltd. , 1957'nin içinde, p. 387. Bunun yanısıra, kolaylıkla kabul edilebileceği gibi, Thomas Aquinas bu önemli konuyu defalarca ve farklı yerlerde gündeminde koruyagelmiştir. Buna bir örnek olarak gene *Summa Theologica*'nın 84. sorusu verilebilir. 79. Soruda konuyu Themistius'un dile getirdiklerinden hareketle ele almaya çalışan Aquinas, bu sefer İbn Sina'nın düşüncelerinden yola çıkarak sorunu kapsamlı bir çerçeveye oturtmak istemiştir. Bkz. *Summa Theologica*, Ia, Q. 84, a. 4. Makalenin başlığı şu şekildedir: "Anlaşılabilir Türlerin Ruhta Bazı Ayrı Formlar Aracılığıyla Ortaya Çıkıp Çıkmadığı " "Utrum species intelligibiles effluant in animam ab aliquibus formis separatis", Quaestio LXXXIV, QUOMODO ANIMA INTELLIGAT CORPORALIA.

8 Bu noktada İbn Rüşd'e karşı olarak geliştirilen eleştiriler doğal olarak sadece Thomas Aquinas ile sınırlı kalmamıştır. İbn Rüşd'e karşı çıkanlardan biri de Leibniz'tir. Leibniz "Tek Bir Tümel Ruha ilişkin Öğreti Üstüne Düşünceler" (1702) adlı eserinde, ruhun tümel ruha bireysellik dışı katılımını eleştirmektedir. Burada bu eleştirinin içeriği üzerinde durulmayacaktır. Konunun sadece Ortaçağda değil, fakat daha geç dönemlerde de irdelendiğini göstermek bakımından bu örnek burada kullanılmıştır. Bkz. John COTTINGHAM, *The Rationalists*, Oxford: Oxford University Press, 1988, s. 204, dn. 25. Ayrıca İbn Rüşd ile ilgili olarak bkz. Hüseyin SARIOĞLU, *İbn Rüşd'ün Bilgi Felsefesinde Fa'al Aklın Yeri*, İstanbul, 1988.

9 Yani ***noeton*** ve ***horaton***. Aslına bakılacak olursa, bizim bugün için elimizin altında bulunan hemen bütün Platon okuma biçimlerini büyük ölçüde Ortaçağın geleneksel bakış açısının yapılandırdığını söyleyebiliriz. Bu tarzı da gene büyük ölçüde görüş alanımızın içine sokan anlayış Plotinos'un *Enneades*'inde gözükmektedir. Yeni-Platonculuğun doruk noktası olarak adlandırabileceğimiz Plotinos, örneğin ***emanatio*** teorisi ile Platon'un İdea'sı ve onun etrafında şekillenen anlam ve kavrayışları da derinden –ve belki de aslından kopuk bir şekilde- etkilemiştir. Bu açıdan, Platon'un "ayrı dünyalar" anlayışını dikkatlice ve otantik bir biçimde yeniden gözden geçirmekte yarar görmekteyiz. Burada çok kısaca noeton ve horaton terimleri ve bu terimlerle ilişkili olarak düşünülebilecek başka terimlerin Latince karşılıkları hakkında birkaç örnek vermenin yararlı olacağı kanısındayız. Latinlerin Grekçeden yaptıkları tercümelerde kullandıkları bazı terimlerin karşılıkları şöyledir: **Intellectus: nous [akıl]- Intelligere: noein [düşünmek** veya **anlamak/kavramak] - Intelligibile: noeton [düşünce nesnesi/anlayış nesnesi** veya **anlaşılır olan] - sensus: aisthesis [duyu] - sentire: aisthanesthai [algılamak** veya **duyulamak] - sensibile: aistheton [algı nesnesi]**.

10 Bkz. Jacques MARITAIN, *An Introduction to Philosophy*, London: Sheed&Ward, 1981, pp. 62-63.

11 Buradaki fark, büyük ölçüde zihnin nesnesinin belirlenmesi ve bu belirlenişe ilişkin sürecin özelliği konularını beraberinde getirmektedir. Tabii, her ikisinin de üzerinde anlaştığı nokta zihnin –ya da 'bilincin'- nesnesinin soyut, tümel ve duragan oluşudur. *De Anima*'nın ilgili kısmı, verilen bilgiler ışığında okunduğunda, ruha ilişkin saptamaların aslında zihnin nesnesinin de özellikleri olduğunu bize açıkça anlatmaktadır.

12 Aristoteles, *De Anima*, 430a 10, Aktaran: Safet BABÜR, , " "Nous Poietikos" (intellectus agens) Kavramı", *Felsefe Dergisi*, 88/3, ss. 18-19. Buraya metnin Latincesini de eklemenin uygun olacağını düşünüyoruz (BABÜR'ün parantez içinde yer verdiği Grekçe terimlerin Latince karşılıkları koyu harflerle verilmiştir): "Quoniam autem sicut in omni natura est aliquid, hoc quidem **materia** unicuique generi, hoc autem est potentia omnia illa, alterum autem **causa** et **factivum**, quod in faciendo omnia, ut ars ad materiam sustinuit, necesse et **In anima** has esse **differentias**. Et est **intellectus** hic quidem talis in omnia fieri, ille vero in omnia facere, **sicut habitus quidam**, et sic lumen. Quodam enim modo, et lumen facit **potentia** existentes colores, **actu** colores. Et hic intellectus **separabilis**, et **Impassibilis, et Immixtus**, substantia actu ens. Semper enim honorabilius est **agens patiente**, et **principium materia**." *Aristotelis Librum De Anima Commentarium*, Marietti, Taurini, 1948, p. 173.

13 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), trans.by: William CHARLTON, London: Duckworth, 1991, VII+183 P. Charlton, burada Philoponus'un yorumlarını dikkate aldığı isimleri Aphrodisiaslı Aleksandros, Marinus, Plotinos ve Plutarkhos şeklinde belirlemektedir.

14 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5. 44/20.

15 Kısmen Aristoteles'in anlatımına uygun düşen bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Aristoteles zihinden anladığının, kendisi düşünmeden önce 'aktüel' olarak varolmayan bir şey olduğunu bize *De Anima* 429 a20'de bildirmektedir. Aristoteles'in bu metnini okuyanlar şöyle bir yorumda bulunmuşlardır: Eğer insan zihni sadece belli eylemlerde, sözgelimi, düşünürken veya yargılarda bulunurken ancak etkince bir durum içinde yeralıyorsa, o zaman bu eylemlerde bulunmadığı zamanlarda kendi yaşamsallığını devam ettirebileceği ve yeniden etkince bir tarza geçebilmesi için gerekli olan bir yaşamsal itkiye gereksinim duyacaktır, ki bu da "ila-

hi" bir akıl olmalıdır. Ne var ki bu türden bir okuma biçimi, *De Anima*'nın II. Kitabının hemen başlarındaki bir yaklaşımla olanaksız hale gelmektedir. Buna biraz ileride (bkz. dn. 25) değinilecektir. Krş. Akt. Anthony KENNY,*Aquinas on Mind*, London: Routledge, s. 147 ve Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, 1, 76, 1

16 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5. 44/23.

17 "Hakikat"i ortaya çıkaran, nesnelerin taşıyıcısı olan "doğa"/"yapı"yı "görülebilir" hale getiren; insanın düşünsel anlamda önündeki karanlıktan kurtulmasını sağlayacak ışığı tutan ve "önünü aydınlatan" anlamıyla "intellectus agens" elbette "ilâhî" bir yapıdır. Ancak bunun Augustinusçu söylemdeki "illuminatio"dan biraz farklı bir şekilde ele alınması gerektiği kanısındayız. Augustinusçu yaklaşımı şu şekilde ortaya koymak mümkündür: "1] Tanrı ruhsal ışıktır ve O bütün insanları aydınlatır. Bu aydınlatma (illuminatio) değişik derecelerde bile olsa bütün insanlara verilmiştir. 2] Tanrı tarafından aydınlatılan anlaşılabilir *(intelligibilis)* bir dünya bulunmaktadır. 3] Bu ilâhî aydınlatmanın etkisi altında bu hakikatlerin dünyasını bilecek akıllar vardır." Armand MAURER, *Medieval Philosophy*, Toronto: Pontifical Institute of Mediæval Studies, 1982, p. 11 İmdi bu yaklaşım, BABÜR'ün de doğru bir şekilde belirlemiş olduğu gibi Aphrodisisalı Aleksandros'un etkisiyle Ortaçağın bir bölümünde etkili olmuştur. Bununla birlikte, Thomasçı yaklaşım –özellikle moral ve ruhsal bilgi konusunda. (Bkz. Bernard WUELLNER, *A Dictionary of Scholastic Philosophy*, Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1966, **Illumination**, p. 132.)- önemli farklılıklar göstermektedir ve biz burada bu farklılıkların kaynağının, muhtemel hakikati keşfetmek kaygısı ile yapılan okumalar ve düz/gün okumalar arasındaki ayırımda olduğunu görmek durumundayız. Aslına bakılacak olursa, konunun başta dini ve politik olmak üzere başka bazı açılımlarının da olduğunu dile getirmek mümkündür. Örneğin, ışık, bilindiği gibi, en doğal ve yalın anlamıyla güneşten çıkmaktadır. Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı zamanlarda Pagan dininin ortaya attığı Güneş Tanrı yaklaşımı güneşin ne kadar önemli bir dini figür olduğunu bize kolaylıkla göstermektedir. Böylelikle ışık-güneş-ilâhîlik arasındaki bağı başka kanallar üzerinden de giderek gözlemlemek bize farklı bir kapı aralamış olacaktır. Burada söylenebilecek en temel şey, bizim ilâhilikten bütünüyle **maddesizliği** anlamamız gerektiğidir!

18 Burada "canlı" ile karşılamaya çalıştığımız Latince terim **animalis**'tir. 'Canlı olan', 'hayat dolu', 'ruha sahip' anlamlarına gelen bir terim olarak animalis terimini 'canlı', 'yaşayan', 'canlılığını kendi içinden alan' anlamlarında düşünmekteyiz. Ancak bu canlılığı kendi içinde taşıyanın bir cisimle, yani bir bedenle birlikte düşünülmesi gelenek içinde yeretmiş bir gerçektir. Bu bakımdan animalis teriminin geçtiği yerlerde bizim ruh ve bedenden meydana gelmiş bir bileşik varolanı anlamamız Aristoteles bakımından uygun bir okuma olarak görünmektedir.

19 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5. 44/27.

20 Bkz. Dipnot 6.

21. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca Platon'un ***logistikon*** anlayışı gözönünde bulundurulabilir. Ayrıca Thomas Aquinas'ın *De Ente et Essentia* adlı eserinde de işimize yarayacak ipuçlarını bulmamız mümkündür.

22 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5. 44/30-36.

23 Konu ile ilgili kavrayışlar olarak ***metheksis, emenatio*** ve ***illuminatio*** terimleri gözden geçirilmelidir.

24 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5, 45/55.

25 Aristoteles, *İkinci Analitikler*, 2.2, 90a 31 vd.

26 Aristoteles, *Kategoriler*, 10b 25 vd.

27 Bu konu özellikle skolastik epistemolojinin içinde çok önemli bir yer tutan "intentio" terimi ile birlikte oldukça önemli bir kimlik kazanmaktadır. Bilindiği gibi intentio terimi mantık ve metafizik arasındaki ilişkinin [başka bir şekilde dile getirecek olursak: düşünceden gerçekliğe geçiş] sağlanması bakımından bir ara durum olarak görülebileceğinden, burada kısaca bile olsa sözetmek yerinde olacaktır.

28 Bu konu aslına bakılacak olursa tipik bir skolastik epistemoloji sorunudur. Bununla ilgili olarak Bernard J. LONERGAN'ın son derecede nitelikli çalışmasına bakılabilir: Bernard J. LONERGAN, S. J., *VERBUM Word and Idea in Aquinas*, Edited by David B. BURRELL, C. S. C., Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1970; özellikle ss. 147-151. Burada LONERGAN, bilmenin bilinen (şey) ile bilme etkinliğini gerçekleştiren arasındaki bir özdeşliğe dayandığını ileri sürmektedir. Bu düşüncesini temellendirmek için özellikle *Fizik*'e [III, 3, 202 a22-b29] göndermede bulunur. Bununla ilgili olarak aynı zamanda bkz. Mary Louise GILL, "Aristotle on Self Motion", *Self-Motion From Aristotle to Newton*, Edited by Mary Louise GILL & James G. LENNOX, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994, pp. 23-24. Gıll, bu makalesinde Aristoteles'in *De Anima* III. 5'teki yaklaşımının "hakikat" problemi ile ilgisini kurmaya çalışmaktadır. Ona göre Aristoteles, düşünme etkinliğindeki kimi başarısızlıkların nedenini ortaya koyabilmek uğruna etkin ve edilgin akıl arasında bir ayırıma gitmiştir. GILL'e göre, özellikle 430a22'den hareketle düşünmedeki hataların etkin akıldan çok edilgin akıldan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bunun en temel nedeni edilgin aklın değişime maruz kalışıdır. GILL'in bu yaklaşımı bizim yukarıda dile getirdiğimiz yaklaşım tarzımızı desteklemektedir.

29 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5, 46/70 ve krş. Aristoteles, *De Anima*, 412a 25: "Unde anima est actus primus corporis physici, potentia vitam habentis:Öyleyse ruh, yaşama imkanına sahip olan [yani potansiyel olarak canlı olan.f.a] fiziksel bedenin birinci edimidir." Aristoteles'e göre ruhun sadece bu anlamıyla bile bedenden ayrı bir yapısının olmadığını çıkarsamak mümkündür. Edimin olanaklarıyla birlikte bulunduğunu ve buradan "kavranabilir" veya "hissedilebilir" duruma geldiğini ifade etmek, "potansiyel olarak canlı bir bedenin" asla "etkince işleyen bir yapıdan "ayrı" olamayacağının göstergesidir.

30 Bkz. Aristoteles, *De Anima*, 430a 19 vd.

31 Philoponus, *On Aristotle on the Intellect* (de anima 3.4-8), 5, 46/75

32 Bkz. "John philoponus", Richard Sorabji, *Philoponus and the Rejection of Aristotelian Science*'ın içinde. Ed. Richard Sorabji, New York: Comell University Press, 1987, p. 6.

33 Bkz. David Mitchell "Later Ancient Philosophy", *Philosophy 2*'nin içinde, ed. A. C. GRAYLING, Oxford. Oxford University Press, 1999, pp. 496-497

34 Bkz. Arda Denkel, "Yayımlanışları Öncesinde Aristoteles'in Yapıtları", *Felsefe Tartışmaları* 12. Kitap, İstanbul, 1992, ss. 7-14.

35 Akt. Joseph OWENS, *The Doctrine of Being in the Aristotelian Metaphysics*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1951, p. 3. Owens alıntıyı şöyle yapmaktadır:" Schon in der Gegenstandbestimmung der Metaphysik zeigt sich das allmaehliche Loslösen der aristotelischen Anschauungen von wesentlichen und grundlegenden Lehren Platos." Johann Fuchs, *Die Proprietaeten des Seins bei Alexander von Hales*, p. 45.

İNSANCIL ŞİİR ATÖLYESİ ÇALIŞMALARI'NDAN
ŞİİR ÜSTÜNE

Mustafa Tabak

"Her imge bir tufan yaratmalıdır."
Louis Aragon

Şöyle bir söz var: "Bilim adamları toplumun bir adım önünde, sanatçılar iki adım önünde gider." Buna şairler de eklenirse: şairlerse toplumun üç adım önünde gider." Şair, bu önderliğini şiirin bir gelecek habercisi olmasıyla kazanır. Bu, Shakespeare'in şu dizeleriyle somutlanabilir: *"O zaman kuvvet hırs olur, hırs da açgözlülük, / Ve bu açgözlülük, kuvvetle hırsın yardımıyla / Bir kurt gibi dünyaya saldırır, her şeyi yer yutar, / Sonunda da kendini kemirir."*(1) Bu dizeler çözümlenirse şu anlam çıkarılabilir: *" Derebeyliğin yerine geçen düzen sınırsız bir yarışma anlayışına dayandığı için gelişebileceği ölçüde gelişecek, sonra kendine karşı dönerek kendi kendini yok edecektir. Tarihte olan da budur..."* (2)

Peki şiir nasıl olur da bir gelecek habercisi olabilir?

Öncelikle şiir, yaratıldığı çağı yansıtan bir aynadır. *"Denilebilir ki her edebiyat ürünü yaratıldığı dönemin havasını yansıtır bir oranda. Çünkü ister romancı olsun... ister ozan olsun... onları çağlarından soyutlamak olanaksızdır. Bu yüzden de bilinçli ya da bilinçsiz çağlarına tanıklık ederler."* (3), ama şiir geleceği de yansıtan bir aynadır... *Kitap-lık* Dergisinin Aralık 2004 sayısında yayınlanan *Şiirin Geleceği* isimli denemesinde, şair Henri Michaux(4), doğru bir saptamayla, şairin iki eğiliminden söz eder. Bunlardan bir tanesi, yeni atılımı, çağın yeni bilincini getirmektir.

İşte şiir bu noktada gelecek habercisidir; şairin yeni bir bilinç getirmesi ya da Michaux'un şiirin geleceği olduğunu söylediği, yeni bir bakış açısı yaratmasıyla şiir geleceği yansıtır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, eğer Shakespeare yaşadığı çağa, o çağa teslim olmuş bir bakış açısıyla baksaydı, geleceği haber veremezdi. Michaux, bu sefer yanlış bir saptamayla, bunun da şiirin gizemli özünde olduğunu iddia eder. Hiç de öyle değildir.

George Thompson'a göre: Michaux'un iddiasını doğrularcasına, *"...(ş)iir büyüden çıkıp gelişmiştir."* (5) Büyünün bir yandan bilime, öbür yandan sanata dönüştüğü noktada şiir, *"... büyüden doğar, ama bu doğuşuyla bütün bir toplumun isteklerini dile getirmekten uzaklaşır. Toplum artık kendine karşı içinden bölünmüştür."* (6) Buradaki bölünmeyle kastedilen, sınıfların ortaya çıkışıdır. Artık hiçbir şey eskisi gibi olamazdı; Shakespeare'in dizelerindeki gibi, kuvvet, hırs ve açgözlülük alıp başını yürüyecekti. İşte bundan sonra, Michaux'un söz ettiği eğilimlerden ikincisi harekete geçer: İnsanı, eskimiş, kirlenmiş, kötü olmuş ortamdan kurtarmak... Şiir, dünyaya karşı olan tutumumuzda bir dönüşüm yaratır; bilincimizi duyular dünyasından düşler dünyasına çeker; insanların açıklayamadığı, dile getiremediği kuvvet, hırs, açgözlülüğün... olmadığı, daha güzel bir dünya özlemini şair esinlenme yeteneğiyle, imgelerle şiirde dile getirir ve şilr geleceği haber verir.

Şiirin bir gelecek habercisi olmasıyla toplumun önünde gitmesi, ona kitleleri, dolaylı ya da dolaysız, harekete geçirebilme gücü de verir. Kitleleri peşinden sürükleyen siyasi lider, Mustafa Kemal'in Anzak ailelerine hitabesi şu şekildedir: *"Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar. Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükun içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz! Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu topraklarda canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır."* (7) Burada onun "başucu" şairi Tevfik Fikret'in, yaratıldığı çağı aşmakla kalmamış, yaşadığımız çağı da aşmış şu dizeleri dikkat çekicidir: *"... // Yeryüzü vatanım, insansoyu milletimdir... / İnsanın ancak böyle düşünürse insan olacağına inandım... // İnsanoğlu birbirinin kardeşi... Hayal! / Olsun, ben o hayale de bin canla inandım... // Elbet şu mezar hayatını parlak ve mutlu bir sonuç / izleyecektir, buna imanla inandım...*

Peki günümüzde durum nedir? Günümüzün egemen "şiir"i gelecek habercisi değildir, yaratıldığı çağı yansıtan bir ayna bile değildir, olsa olsa puslu bir aynadır ve kitleleri peşinden de sürüklemez; çünkü kitlelerin harekete geçmesi dünyada ve yurdumuzda korkutucu bir şeydir. Bu yüzden de bir şaire göre, insan, ya dışındadır çemberin ya da içinde yer alacaktır, kendi içindeyken kafası dışındaysa, yani bilinci açıksa, içip kederlenip, mutsuz olacak, şiirlerle kendini avutacaktır; ama bu şiirin söylemediği ya da söylemekten çekindiği, çemberi kırmak da vardır!

Esinini gerçek veya hayali yolculuklardan, rüyalarından ve halüsinasyonlarından (sanrılarından) alan(8), Michaux'un bakış açısına göre, şairin sosyal sorunlara eğilmesi, sözünün yansımalarını düşünmesi, sorumluluklarını tartması iyi şeyler değildir. George Thompson'a göreyse, öncelikle ozanların şiiri bir söz ustalığı olarak ele almaları gerekir. Bu arada, *"... ozanlar günümüzün edebiyat eleştirisinde ağır basan bireysel, izlenimci tutumdan kendilerini kurtarmak zorundadırlar..."* (9) Ozan, halkla birlikte acı çekmek, sevinmek, çalışmak ve savaşmak zorundadır. Bunlar için de ozanın ürün verdiği dile egemen olması, kendinden önce yazılanları iyi irdelemesi ve sağlam bir dünya görüşü ve yaşam pratiği için, felsefeyle ilgilenmesi gerekir. Puslu aynayı kıracak olan da bunlardır!

1. Shakespeare'den aktaran Thompson, George, *Marksizm ve Şiir*, s.63 Çev. Cevat Çapan, Adam Yayınları, İstanbul, 1996.
2. a.g.e., s.63.
3. Özdemir, Emin, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, s.62-63, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
4. Ayrıntılı bilgi için bkz. http:/www.ykykultur.com.tr/kitaplik/78/michaux.html
5. Thompson, a.g.e., s.15.
6. a.g.e., s.36.
7. Tanör, Bülent, *Kurtuluş Kuruluş*, s.247, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2003.
8. Dictionnarie Larousse, Milliyet, İstanbul.
9. Thompson, a.g.e., s.73.

Nursen URAL

Kendime sorduğum bu soruyu yine kendimde içselleşmiş sözcüklerle yazarak, şiire can vererek, hareketlerini gözlemliyorum. Bu da beni ben yapan dışlaştırmada, kişiliğimin yansımasının bir görünümüdür.

Şiirin manifestosunu yazacak değilim. Bunu yazacak birikimden yoksunum. Cengiz Gündoğdu'nun bir sözüyle başlamak istiyorum. "Yazar bilmediğini yazmayandır." Ben de üç yılda neleri içselleştirmişim onu yazacağım. Öncüllerime öykünmekten bana kalanla ne söylerim, işte ben iç monoloğa başladığımda dünya görüşümün damlaları dökülür yazıma. Şiirim de damlalarımın gölüdür. Damlalarımdır öncüllerimden aldığım. Gölümde biriktirdiklerimden taşanlar benim düşün parçalarımdır.

"Sanat siyasetin estetize edilmiş biçimidir." der Cengiz Gündoğdu. Şiir de sanat olduğuna göre, biz siyasetimizi nasıl estetize etmeliyiz? İşte bu sorumu kendimce açımlarken, hemen şunu belirtmek isterim. Bir dünya görüşümüz olmalı. Ya da Berrin Taş'ın dediği gibi, *"şairin bir sorunu, bir sorusu olmalı."*

Bu hem iyi, hem de kötüdür. Kendinde olan bir insanın sorunu da, sorusu da kendine göredir. Olamaz mı, elbette olur. Toplumda var olan tüm yaşantının sorusu, sorunu insanın sorunudur. Şiiri yalnız bu açıdan düşünen şair, eksiklidir. Tıkanır, tıkar ilerlemenin yolunu. Ardıllar oluşturur...

Onun için şairin dünyaya, topluma, panoramik bakış bilinci oluşmalı. Beni anlatırken seni, onu duyumsamalıyım. Peki düşünsel birikimi olan, şair olabilir mi?

Kendimden örneklemeye çalışacağım. *Atölye*'ye gelmeden önce bir dünya görüşüm yok muydu. Elbette kendimce vardı. Ancak şiir hakkında en küçük bilgim bile yoktu. Bu benim dünya görüşümdeki eksikliğimdi. Şiiri kulaktan dolma bilgiyle tanımladım. Bir esinlemenin düşü olarak algıladım. Esinlemeyi ret etmiyorum. Ben esinlemeyi öykünme olarak düşünüyorum şimdi. (Önceden esinlenme mistik çağrışımdı. Mistisizme de inanmam. Bütün kalıtlarımdan arınmış olduğumu da söyleyemem.)

Şiir Atölyesi'ne başladığımda Berrin Taş'ın *Meşaleyi Geleceğe Taşıyan Kadın* şiirini okuduğumda beni etkileyen ya da esinlendiğim bir şey vardı. *Şiir Atölyesi*'ne devam etmem bu bilinçsiz (esinlenme) etkilenmeydi. Daha sonra A. Kadir çalışması esinlendiğim ya da etkilendiğim şeyin ne olduğunu gösterdi. Artık bilince çıkmıştı. Şiirin bir mücadele alanı olduğunu gördüm. Kalıt düşüncemden kopuşumu *Atölye*'ye ve A. Kadir'e borçluyum. Bu kopuşumu da dünya görüşümü oluşturan öncüllerime borçluyum. Dünya görüşümde, sınıfsız bir toplum düşünü gerçekleştirmek için mücadele etmiyorsam, düşte kalıyorsam, öncüllerimi, kendimi inkar ediyorum demekti. Sadece şiirle bağını kuramamıştım.

Bir sorunum, bir sorum vardı. Sınıflı toplum sorunum, sorumsa, sınıfsız toplumun var olabileceğini nasıl anlatabilirim.

Kapitalizmin pençesi altındaki toplum, sıkışmış, umutlarını kaybetmiş. "Böyle gelmiş böyle gider," mantığıyla şaşırmış, bunaltılmış insan ya yazgıya sığınıyor ya da lanetliyor yaşamı. Bunalan, sıkışan insanın altta yatan gerçekliği görebilecek gözlerine, burjuva sınıfının metalarıyla, haplarıyla (din, kaderci düşünüş, psikoloji ve meta derkesine indirilmiş sanatla) mil çekilmiştir.

Benim de kalıt düşüncelerimdi gözlerime mil çeken. Burjuva sıkıştırdıkça sıkıştırır insan değerlerini, düşlerini. Ben de kuşatılmıştım. Küçük burjuva yaşantımla proleter düşüncemi yadsımadan nasıl yol alırım, çıkış yolunu nasıl katedebilirim? Sorularımın yanıtını *İnsancıl*'da aydınlanmamla buldum. Proleter bilincimi geliştirerek, insanlığa emek, yaşam olacak, meta fetişizmi yok olacak diyebilmenin en zor yolunun; yoğunlaşmış sanat diliyle ya-

pılacağına inandığım için şiiri yaşamalı, yaşatmalıyım.

Keşke sadece inanmak yeterli olsaydı. Adım kadar, nefes aldığım kadar inanıyorum şiirin öncüllüğüne. Sorun burda nasıl yol almalıyız?

Sorulara yanıt bulunur. Önemli olan yanıtın pratikte uygulanma biçimidir. Şiire verdiğim değerle, pratik yapmak: Biçimi, özü, içeriği, ritmi, imgeyi kullanarak taraf olduğum şiiri yazmaktır. Salt sanat olabilir. Ama saf sanatın olmadığını biliyorum. Bu da sınıfsız toplum var olana kadar devam edecektir. Sınıfsız toplumda nasıl sanat olur bilmiyorum, ama olanın saf sanat olacağını düşünüyorum.

Nasıl bir şiir yazmak istiyorum? Estetik olsun, kalıcı olsun. Çağımızın tanığı olsun. Herkes anlasın, öncül olsun. İnsanı düşündürsün. Düşünen insan değişir. Diyeceksiniz ki estetik oldu mu bütün bunları içinde taşır. Ben istiyorum ki estetik bilinci olmayan insana da seslensin, çağrıda bulunsun. Günlük olaylar takip edilsin. Yalnızca felaketler, acılar değil, günlük güzel olan şeyler de yazılsın. İnsana özgü olan her şeyin şiiri yazılmalı. Doğa, insan, toplum, birey iç içe işlenmeli. Yapabilir miyim... zorluk burada. Çok komik gelebilir. Ben yine de düşüncemi yazıyorum. *Atölye*'de imge olarak bir sözcük verilse ilk dizeleri Berrin Taş yazsa sonrakini diğeri, diğerimiz... sonuçta herkesin kabul ettiği temalı şiir oluşur mu? Bir anlamda grup çalışması. Bunu *Atölye*'de gerçekleştirdiğimizde, okuyucuya açılırız. Onların katılımını da bu şekilde gerçekleştirebilir miyiz? Sözgelimi, şiirin son iki dizesini okurdan tamamlamasını istemek. Bu da *İnsancıl Şiirleri* ismi altında yayımlansa... İlgi görür mü? Katılımcı olur mu?

Ömer Naci Soykan'ın tanrı misafiri felsefesi, bizim tanrı misafiri şiirimiz olur mu?

Kısaca Erdoğan Alkan'ın akımları inceleyen yapıtından anladığım kadarıyla (*Şiir Sanatı,* Yön Yayıncılık, İstanbul, 1995) aktarmak istiyorum. Bir de üç yılda *Atölye*'de Berrin Taş'ın anlatımını.

Türk Şiirinde Akımlar: Türklerin Orta Asya'dan, Anadolu'ya göç ettiklerinde bir yazılı edebiyatları vardı. Bu edebiyatın bir bölümü çok tanrılı Şaman döneminde *Yaratılış, Oğuz, Alper, Tunga, Su Kalesi, Türeyiş, Göç ve Ergenokon* destanlarıyla bizlere Türk boylarının doğuşunu, savaşlarını, yer değiştirmelerini anlatır. Bu da gösterir ki şiir tarihinin estetize edilmiş (yoğunlaşmış) dille anlatımı bir zorunluluk.

Anlam verme, yaşadıklarını dışlaştırma: İlk Yunan şiirleri gibi Türk şiirleri de uyaksız. Dize başlarına konmuş ses benzerlikleri var. İslamlığın kabulünden sonra şiirlerde değişim görülür. Bu da bize şiirin yaşamla paralellik içinde olduğunu gösterir. İlerlemesi ya da gerilmesi toplum yapısıyla iç içedir. Muhammed'in neden ilk kıyımına şairle başladığını şimdi daha iyi anlıyorum. *"Kadın şair Esma'(Evren ve Yaratı eserinde Abdullah Rıza Ergüven) hiç kimse Mervan'ın kızını benim elimden kurtaramaz." (Muhammed)* Umayr İbn Adi, Esma'yı öldürür. Amaç Muhammed'e yaranmaktır. Muhammed *"Esma'yı öldürmekle Tanrı'nın elçisine yardım ettin Umary"* diyerek iktidarını sarsacak ya da iğneleyecek kişileri nasıl cezalandıracağını gösterir. Eflatun gibi Muhammet'in de şairleri siteden kovmasına karşın şiir İslam diniyle büyük ivme kazanır. Yunus Emre din kökenli tasavvuf felsefesinden doğar. Tanrı kendi güzelliğini görmek için insanı yaratır. Tanrı'dan bir parçadır insan. Tanrı'yı sevmek için insanların birbirini sevmesi gerekir. İnsan ön plana çıkar. Şaman şiirindeki soyut kavramların, yaratanların yerini yaratılış, evrenin ve doğanın özünü insan alır. Yunus'un yaşadığı 13. yüzyılda Anadolu'da birlik ve düzen bozulmuş, siyasal erk savaşlarına dinsel çatışmalarda eklenmişti. Güçler el değiştiriyor, yıkımı yaşayan halk şaşkına dönüyordu. Anadolu insanı da dine sarılır. Yunus, umut kapısıdır insanlar için o dönemde. İnsanları bunalımdan ve psikolojik etkilenmelerden sağıltamanın bir yoludur. Yunus, çağının ilericisi, öncüsüydü. Toplumun bütünlüğü için ilerlemeydi, ışıktı. O dönemde bağnaz din adamları çaresiz insanlara zebaniler, iblisler, cehennem ateşiyle cezalandıran tanrı sunuyorlardı. Bu açıdan bakıldığında Yunus ilerici şairdir. İnsanlığa umudu gösterir. Halkın diliyle oluşturmuştur şiirini. Sözdizimi Anadolu Türkçesinin söz dizimidir. O dönemde medreselerde yetişen şairler gibi Arapça, Farsça tamamlamalar ve bileşimler kurmamıştır.

Divan şairleri, onun yolundan gidip, şiirlerini daha da gelişmiş bir Türkçeyle yazsalardı, halk ile şair arasında altı yüzyıl süren bir kopukluk meydana gelmezdi. Dönemin egemenleri şiirin gücünü biliyor. Halkla saray arasında ayrı bir dil oluşur. Cengiz Gündoğdu'nun sıkça dile getirdiği, "din avamın, felsefe de havasın dinidir."

Bu edebiyat dünyasında da yerini alır. Avamın şiiri halk ozanlarıyla taşıyıcılık görevi üstlenir. Havasın şiiri Divan şiiri olarak yazılı edebiyatı oluşturur. Berrin Taş'ın gösterdiği örneklerde Divan edebiyatında bir bölünme vardır. Devletin yanında yer alan şairle, devlete karşı şair. Bugün de şiire baktığımızda star sisteminden yana olanla, karşı olan şiir vardır. Geçmişten günümüze gelinceye değin çok mücadele verilmiştir. Divan edebiyatı kalıplarının kırılması, hece ölçüsünün kaldırılması. Bunları görmezlikten gelmiyorum. Bu mücadeleye saygı duyuyorum.

Nâzım'ı Nâzım yapan işte bu bütünü kavramasıydı. Sanatla dünya görüşünü estetize ederek, kit-

lelerin önündeki engelleri açtı. Yaşadığımız dünyanın nasıl olduğunu ve nasıl bir dünyada insanca yaşanabileceğini gösterdi. Kırk kuşağının öncülü, toplumsal şiirin çiçeklerini açtırır. İşte bu noktadan sonra şiirin dilini geriye götürecek herkese karşıyım. Bunu bilerek yapanlara karşıyım. Bir de bilmeden geriye taşıyıcılar vardır. Benim ilgi alanım bunlar. Nasıl ulaşırım? Nasıl şiir yazarsam bunlarla buluşabilirim. Her yerde *İnsancıl* yok. Herkesin de gelme imkanı yok. Ama gerçekten ilerlemeyi isteyen nice insanların olduğunu da biliyorum. Bunlardan biri bendim. Benlerin çok olduğundan hiç kuşkusuz eminim.

Cengiz Gündoğdu'nun dediği gibi yüz tane bin tane Berrin Taş olmalı. Olmadığını biliyoruz. Bunun için ne yapabiliriz. Berrin Taş üzerine düşen mücadelenin sorumluluğunu *Şiir Atölyesi*'yle, şiiriyle, yazılarıyla, katıldığı programlar aracılığıyla ve özel yaşantısıyla veriyor.

Ben ne yapabilirim? Kendime bu soruyu şiirin mücadele olduğunu gördükten sonra her gece soruyorum. Yanıtımı bulmak için *Atölye*'deyim. İkinci Yeni'nin ardıllar oluşturması nasıl kırılır? Şu an edebiyatta en geçerli işlevsellik. Bir çoğu yaşadığı boğuntuya anlam veremiyor. Bir çoğu da star sisteminin dişlileri aracılığıyla özellikle boğuntuya veriliyor.

Brecht'in *"üstelik biliyoruz ki / kötülüğe duyulan nefret bile / asık yüzlü yapar insanı, / Haksızlığa duyulan öfke bile / Kabalaştırır insanın sesini. Ah, / Dostluğun temelini atmak isteyen bizler / Kendi aramızda kuramadık dostluğu."* dizelerindeki gibi, Star sistemine karşı mücadelede, kabalaşmadan, dostluğun, insani yaşamın şiirini estetik bilinçle güzel yazabilirim.

Kendi şiirimi oluştururken, şiirimin de beni oluşturduğunu görüyorum. Şiirle kendimi büyütürken, nasıl büyümeliyiz asıl soruya yanıttır.

Dilek Yılmaz

Bir şair neden şiir yazar? Buna sayfalar dolusu cevap verilir. Peki, hangi şair geleceğe kalır? İşte bu soru, bir turnusol işlevi görerek, bazı şiirleri tarihin kuytu köşelerinde yok olmaya yollar, bazı şiirleri de tarih tekerleğinin hızla döndüğü geniş, ferah meydanlara çıkartır.

İnsan, uzun soluklu bir mücadeleyle bugünlere geldi. Dün ateşi, tekerleği bulan insan, yarın uzayın başka yerlerinde yeni hayatlar inşa edecek, insanı ayağa kaldırarak yaşamın öznesi yapacak... Düşgücü bitmediği sürece, bu düşlerin gerçekleşmesi için mücadele de devam edecek... Bugün de bu insani mücadele dişe diş, kana kan devam ediyor. Bir örnek, Ebu Garip ve Felluce. Bir yanda her türlü değeri pazarda meta haline getirmeye çalışanların, insanlığa Ebu Garip saldırısı, diğer yanda düşgücünü yitirmeyen insanın buna Felluce'yle verdikleri cevap. Dünyanın hangi coğrafyasında yaşarsak yaşayalım Ebu Garip bizim trajedimiz, Felluce de bizim direnişimiz... Şiir burada devreye girecek. Şair insanın insanla, insanın dünyayla gerçekçi bir ilişkiye girmesine, içindeki çelişkileri görmesine, kısacası insanı yaşamın öznesi yapacak değişim dinamiklerinin oluşmasına katkıda bulunmalıdır. Bir şairin bunları yapabilmesi için kendi ben'inden çıkması gerekir. Kendi ben'inden çıkamayan şair Ebu Garip'deki acıyı dışlaştıramayacağı gibi, ayağa kalkan Felluce'nin insanın tarihindeki değerini de göremez.

İnsana saldırıların artarak çoğaldığı bu dönemde, sadece kuşları, kelebekleri ve her şeyden soyutlanmış ideleştirilmiş bir aşkı anlatan şair, bilerek ya da bilmeyerek insanı kandırır. Gerçeklikten kaçarak, sorumluluktan kaçarak kendi yanılsamalı dünyasını, bunalımlarını estetize eder. O, sıkıntılı bir dönemindeyse ya da umutsuzsa, dünya kötüdür. Oysa ki dünyayı kötü gösteren, şairin olgusal düşünmesi ve kendi ben'inden çıkamamasıdır. Bugünü yaşayan insanın bir geçmişi var ve bu insan geleceğe giden köprüleri bunların üzerine kuruyor. Geçmişin ve bugünün üzerinde yükseliyor gelecek. Şair, tarih tünelinde aydınlığı arayan, düşgücünü koruyan insana ışık olmalı. Neyi savunacağını, hangi değerleri estetize edeceğini iyi bilmelidir. Belki de bunun için sanatların en hası, ama zorudur şair olmak. Ahmet Arif'in dizelerinde dile getirdiği gibi, *"Ve ben şairim / Namus bekçisi yani / Yürek işçisi / Korkusuz, pazarlıksız, kül elenmemiş..."* Görmek... ve bunu bir ses ve ritimle uyumlu bir şekilde dile getirebilmek. Yaşanılan bir anı, bir türküye ya da ağıda dönüştürmek... Yaşamın şarkısını dizelere taşıyabilmek...

Biçim ancak bunlardan sonra gelir. Bir şair neyi anlatacağını bilmedikten sonra, çeşitli biçimler üzerine çalışmalar yapması, şiir açısından bir kayıptır. Gerçekliğin estetiksel çözümlemesini karşılamayan bir tutumdur. Sorumluluktan kaçan şairlerin geçici sığınağıdır biçim...

Yeni insanın, yaşamın öznesi olmuş insanın şairlerini mi soruyorsunuz? Kitapçılarda, en arka raflarda bulabilirsiniz onları. Bugün yeteri kadar ulaşamıyorlar, ulaşmaları engelleniyor insana... Ama gecelerin sonsuz olduğu nerede görülmüş? Elbette gün doğacak. İşte o zaman; dili şarlatanlıkların aracı haline getirenler geceyle beraber yok olacak. Belki de bir kaç tanesinin adını tutacağız elimizde, işte bunlar kötü örnekler diye.

Sonsözü yine insanın şairlerinden Ritsos'a bırakıyorum:

"Şiire, aşka, ölüme inanıyorum dedi
işte bu yüzden ölümsüzlüğe inanıyorum.
Bir dize yazıyorum,
dünyayı yazıyorum, ben varım,
dünya var."

Mustafa ÖZMEN

Yazıya başlamadan şunu belirteyim ki, "şiir ve şair üzerine bir deneme" derken, sözünü ettiğim Pir Sultan'lardan, Yunus'lardan devralınan toplumcu şiirdir. Toplumcu şairdir...

Şiir neyi irdeler... Şiirin sorunsalı nedir... Bu soruların yanıtı mı... Tabii ki "insan"dır. İnsan bir sorunsallar yumağıdır. İrdeledikce, irdelersin. Yaşamı, sevgisi, aşkı, kini, nefreti... Say sayabildiğin kadar. Görülüyor ki şairin malzemesi çok...

Burada "insan" kavramı gündeme geliyor. Şiir insanı nasıl ele almalı. Şaire sen insanı şöyle anlat, şöyle şöyle olsun denemez. Çünkü istesek de şiir hiçbir kalıba sığdırılamaz. Öyleyse şiire sadece genel ilkeler belirlenebilir. Şair, şiirinde tür bilincine varmalı... İnsanın tarihsel gelişimini bilmeli... Taşı yontan ilk insandan tut da, insanlaşma sürecine katkıda bulunan herkese karşı sorumlu olduğunu bilmeli. Çünkü; bugün sözünü ettiğimiz insani değerler bir tarihsel sürecin eseridir. Bizi biz yapan da bu insani değerlerdir. Yaşanan dönem ne kadar karamsar olsa da, insani değerlere baktıkta rahat bir nefes alırız. Şiir derken de, ne tür bilincinden, ne de insani değerlerden ayrı düşünebiliriz...

Şair yaşadığı dönemin tanıdığıdır. Olayları, olguları değerlendirmek, şairin toplumsal görevidir. Bu toplumsal görev, şairin keyfince yazmasını engeller. Şairin toplumu anlaması, sorgulaması gerekir. Ne şiirin ne de şairin yeri fildişi kulelerdir. Şiir de şair de sokağın sesidir. Şiir yaşamdır. İşçinin emeği, çocuğun oyunu, sevgilinin sıcak elleridir... Yaşamda ne varsa şiirde de o vardır. Yaşam dendikte, somutta kalma gibi bir sorunla karşılaşırız. Şairin ödevi, görünenle yetinmeyip, görünmeyeni de göstermektir. Bu şair için şu anlama gelir; sürekli düzenli, disiplinli çalışma. Şairin çalışma saati belirsizdir. Ne sekiz saat ne de on sekiz saattir. Sürekli çalışır.

Şair, şiiri kimler için yazacak... Şiir de sınıfsal savaşımın bir parçasıdır. Öyleyse şairin kalemini bilinçli kullanması gerekecek. Şiirde insani değerlerin yanına bir de sınıf bilincini ekleyebiliriz. Şiir, sömürüsüz bir toplum isteyenlerden yana bir taraftır. Tarafsız değildir.

Peki, insanın karamsar olduğu dönemler olmaz mı... Şairin de karamsar olduğu dönemler olmaz mı... Şair de şiir de karamsar olabilir. Ama toplumcu şairler karamsarlığın içinde bile umudu çıkarırlar. Çünkü yaşama diyalektik bakarlar. Yaşam durağan değil, akıcıdır. Karamsarlıkta geçicidir. Şiir karamsarlığın içinde boğulmaz, karamsarlığı boğar. Toplumcu şair, öznelini nesnelmiş gibi göstermez.

Şiir neyi irdeler diye başladık yazımıza... Şiirde biçim nasıl olmalıdır sorusuna geldikte, şunu söyleyebiliriz. Şiir salt biçime dayanmamalı... Temanın önünü tıkamamalı... Bunun dışında şiir biçim olarak, dil olarak her türlü yeniliğe açık olmalı... Hızla gelişen, ilerleyen çağa ayak uydurmalı... Şiirde belirleyici olan tema ile biçimin uyumudur.

Servet ÇOLAK

Şiirle ilgili düşüncelerimi soru-yanıt biçiminde anlatmak istiyorum.

1. Şiir nedir?

Şiir, şairin duygu-akıl birliğiyle ortaya koyduğu bir edebi türdür. İnsanın iç dünyasını, insan ilişkilerini, doğayı betimler. Araştırır, sorgular.

2. Şiirin temel nitelikleri ne olmalıdır?

a. estetik ölçütlere uygunluk
b. gerçekçilik
c. insanilik ya da insani tema
d. insana karşı olmaması

3. Şiirin gücü nereden gelir?

Bilim deneyle, felsefe kavramlarla, şiir imgeyle yapılır. İmge, şiirde anlam-duygu taşıyıcısıdır. İmge, tek bir sözcük, bir sözcük grubu olabildiği gibi, şiirin bütününden de çıkabilir. İmge, okuru belli bir yere götürüp, ona bir şey göstermek isteyen bir dil tuzağıdır aslında. İmge, bize olağan görüneni olağanüstü gösterir.

4. Şiirde gerçekçiliğin yeri nedir?

Şiir doğduğundan beri gerçekçidir. Tarihin derinliklerinden günümüze ulaşan eserler gerçekçi eserlerdir. Sümer şiiri (Ludingirra, Enheduanna, ...) Hint destanları, Mısır şiiri, Yunan şiiri (Homeros, Safo, ...) gerçekçi çizginin başlangıcını oluştururlar. Kuşkusuz gerçekçi olmayan, insan türüne katkı yapmayan eserler de ortaya kondu. Onlar bugün yaşamıyorlar.

5. Şiirin ödevi var mı?

Şiirin ödevi, sanatın ödevi gibidir. Görünmeyeni görünür yapmaktır. Sanat/şiir, insan/toplum içindir.

6. Şiirde içerik-biçim ilişkisi nasıl olmalıdır?

Bu ilişki diyalektiktir. Hareketli, değişkendir. En iyi biçim, içeriği en anlaşılır kılan ya da gösteren biçimdir. Biçime göre içerik yazılmasına karşıyız. Tersine, içerik biçimi belirlemelidir.

7. Şiir-mücadele ilişkisi nasıl olmalıdır?

Şiir, politik mücadelelerin bir aracı değildir. Politik mücadele, kendisi bir araç olduğu için, sanat/şiir bu aracın alt aracı olamaz. Şiir, amaçtır. İnsanın insanlaşmasında bir yoldur. Yeryüzünde insanca, adil, özgür, eşitlikçi, sınırsız, sınıfsız bir toplum dü-

şümüz var. Şiir, insandan yana oldu mu, üstüne düşeni yerine getirir. Slogancı şiir kabadır. İçeriksiz şiir kadar zararlıdır.

8. Şiir-birey ilişkisinin anlamı nedir?

Şiir, insanın bütünselliğini sağlar. Özgürleştirir. Hem yazarı, hem de okuru ayağa kaldırır. İnsan sürüngen değildir. Ayağa kalkmalıdır. İnsanı insan yapan, dik duruşudur. O, başını da kaldırmalıdır.

Uygarlık, toplumu parçaladı. İnsanı böldü. Şiir, bireyden başlayarak toplumu birleştirir. Biz şunu biliyoruz. Uyuyan insanı uyandırmak zordur. Uyandırılan kişi önce çevresine sinirlenir. Ancak kendisini kuşatan güzelliklerin ayrımına vardıkça sevinir.

Günümüzde evrensel bir yabancılaşma vardır. Birey, yeryüzünde, kalabalıklar içinde kaybolmuştur. Yalnızdır. Yeryüzü ıssızdır. Şiir, uzmanlaşmanın, dikey yükselmenin/derinleşmenin kırılmasını sağlar. Böylece birey bir yandan uzmandır. Mesleğini yapar. Diğer yandan bir şairdir/sanatçıdır. Kendi sınırlılığını, ıssızlığı aşar. Diğer insanlarla birleşir.

9. Dilin gücü nereden gelir?

Dil bir gerçeklik yaratmaz. Var olan bir gerçekliği değiştirmez. Ancak gerçekliği gizleyebilir/örtebilir ya da açık/anlaşır kılabilir. Gerçekliği insan değiştirebilir. Dil, gerçekliği değiştirme gücü taşıyan insanın bilincini belirler. Gerçekçi şiir, bilinci güçlendirir. Sorunları berraklaştırır.

10. Şiir neleri sorun yapmalı?

Terentius'un aşağıdaki sözü şiirin uğraş alanını gösterir:

"İnsanla ilgili hiçbir şey bana yabancı değildir."

11. Mirasımız nedir?

Biz yeryüzünün hangi köşesinde olursa olsun, yazılmış her dizeyi mirasımız kabul ediyoruz. Bugünü, geçmişte şiir yazanlara borçluyuz. Bizim işimiz bu mirası geliştirerek ileriye aktarmaktır.

Sanatla, felsefeyle, bilimle kurulacak, emekçi sınıflardan yana bir yeryüzü aydınlanmasının dayanaklarından biri de şiir olacaktır. Konfüçyüs'ün dediği gibi aydınlanma bireyden başlayıp yeryüzüne yayılmalıdır. Anadolu Aydınlığı'nda şiir önemli bir yer tuttu/tutacaktır.

12. Şiir yarışmalarına nasıl bakıyoruz?

Şiirde yarışma düzenlemek, sanatı kavramamak demektir. Sanat eseri biriciktir, tektir. Eğer eser, estetik bir nesneyse, güzeldir. Güzel, bir başka güzelle yarıştırılamaz. Bu rekabetçi bakışın temelinde sanatın metalaşması, piyasaya sürülmesi, sanat ürünlerinin kâr amacıyla üretilmesi vardır. Bu tür ürünler insana katkı yapmaz. İnsanı yoksullaştırır.

Benim şiirlerim hiçbir ödüle aday gösterilemez.

GECEYİ ARAR AY

Aşınmış gönül, dirlik arar, girebildiği yürekte
Yanağa değer eller birleştirir şevki, sevgiyi
Oyundan hoşlanır akıl, tutar ateşi

Kim bilir bir yüz, ne zaman solar
Kim itiraf edebilir suçu kusuru
Başlarsa inkâr, sonu gelmez yalanın
Kötülük yıpranır, yıpranmaz kötü

Muhtemel ki, aşk ateşi sönmez sağnakla
Erir kar, edilir dua, sevişmek için
Safsata imanın ipliği çıkar pazara

Dudaklar öpülmezse, küser, kıskanır
Sözler keser sütü, topraklar kuma döner
Bir okutmalık sevgi, bir okumalık dua
Kızlar ruj sürer yağmura, kar'a

Hangi çöllerde saklı utanılan anılar
Gezer hayal öldürdüğü ruhlar içinde
Bir bıçak kalır elde, sapı güzel bir bahar
Geceyi arar ay, gülümsediği gözlerde

Zeynel ÇOK

YÜZÜNÜN ARKASINDA MAYIS

Sonunda koskoca bir kar yağdı,
ve o günden beri ben kesintisiz bir kardan geçtim,
bilmiyordum nasıl cesaret ediyor açmaya güller,
nasıl ortaya çıkmaya otlar, menekşeler, sırasıyla
bir döneme alışık bütün o çiçekler -unuttum adlarını-
nasıl uçmayı biliyor kırlangıçlar, ardıçkuşları,
ilkyazdı kuşkusuz,
umursamaz, çınıltılı renkler naif bir ressamın eskiz defterinde,
ama korktum sarısalkıma dokunmaktan, kağıttandı sanki,
ve kırmadım artık kiraz dallarını vazoya koymak
ve acele ettirmek için ilkyazı, gezinip durdum ancak
bir uyurgezer gibi, sanki kışın bir açıkhava sinemasında
fazlasıyla renkli bir Amerikan filmi seyredercesine.
Dondurma yiyenlere kar yağdı, buharlaşmış yüzlere,
paskalya tavşanlarına, bütün o boğucu dünyaya.
Sonsuza dek böyle kalır artık, söyleyeceğim bir şey yok bunlar hakkında,
sustum, gizlice başlamış ve yarım kalmış bir roman gibi.
Akşamdı, yatağa girmek zor bu sessizlikle
Tanrıdan da saklanan
cümlelerle ben nasıl şiir yazarım, ancak ne kadar uzun sinyaller
verirse akşam masalından sonra, haberlerden önce televizyon,
o kadar vaktim olsun ki
öylesine kararlı düşünebileyim bir şeyi, bir masada
terkedilmiş bir portakal, vatanını nasıl düşünürse. En zoru
gecelerdi, bilmediğim zaman kimi kucakladığımı,
seni mi, yarısı yazılmış bir şiiri mi, ne uyumaya cesaretim vardı
ne uyanık kalmaya, yastığın mavi çiçeklerini dinliyordum
ötede geceliğime sarılmış saat tıkırdadı,
bebek kundağına sarmalanmış saatli bir bomba gibi,
oysa biliyordum
bütün bu marifetler boşuna, çünkü sessizlik için
beynime sarılmalıydım.
Şimdi burdasın, yatakta oturuyorsun ve kar yağışı geçersiz,
bir tek içimdeki sıcaklık bayram ediyor, mevsimler birdenbire
değiştiği zaman umursamaz, gözüpek şiir dizelerinde. Şimdi
iyice yerleştirmeliyim belleğime yüzünün arkasındaki
Mayıs ağaçlarını, çünkü
kimbilir ne zaman geleceksin bir daha. O zaman belki
kiraz ve gülle
beklerim seni, ama yalnız bana bakacaksın sen,
bir çırpıda soyacaksın beni ve göreceksin o anda, ne kadar
güneş ışığı toplamışım derime senin için. Çünkü o zaman da
bulacak güneş, ışık verecek yatağımıza, bilinmeyen bir tanrının
sokağa çıkma yasağı ilan etmesi boşuna.

Erzsébet Tôth
Türkçesi: *Kemal Özer - Edit Tasnádi*

İYİ ya da KÖTÜ; "BU ÇAĞ BİZİM ÇAĞIMIZDIR"

İlhan YÜCE

Adalet ve Akıl, Yeryüzünü Terk Etmiştir

18. yüzyıl Fransız aydınlanma felsefesinin önde gelen adlarından François Marie Voltaire (1694-1778), *Hikayeler*'de, cehalet, gericilik, kör inançlar ve bunların en üst kurumu olan engizisyon mahkemeleri ile insanlığı kasıp kavuran ortaçağ karanlığının Avrupasını ve insanını şöyle tanımlar: "Bilgisizlik, taassup, çılgınlık... bütün Avrupa'yı dolaşıyor, fakirlik de bunların peşi sıra her yana gidiyordu. Akıl ise, kızı Gerçek ile beraber bir kuyuya gizlenmişti. Bu kuyunun nerede olduğunu bilen yoktu; bulunduğu yeri bilen olsaydı, muhakkak, ana ile kızı boğmak için kuyuya inerdi." (1)

Deliliğin Tarihi'ni yazan Fransız filozof Michel Foucault da (1926-1984), *Deliliğe Methiye* yazarı Erasmus'tan (1469-1536) şu alıntıyı yapar: "Eğer eskiden Menippos'un yaptığı gibi, yeryüzünün sayısız çalkantılarına Ay'dan bakacak olursanız, sonuçta aralarında dövüşen, mücadele eden, tuzak kuran, birbirini soyan, oynayan, delice eğlenen, düşen ve ölen bir sinek güruhu gördüğünüzü düşünürsünüz ve kaderi çok çabuk yok olmak olan bu kadar minicik bir hayvanın ne belalar, ne trajediler ürettiğine inanmak mümkün olmaz."

Foucault'ın, Fransız şair Pierre De Ronsard'dan (1524-1585) aldığı aşağıdaki dizeler ise, karanlık ortaçağ için değil, günümüz "uygar" dünyası için söylenmiştir sanki:

"Ve adalet ve akıl gökyüzüne geri uçtular.
Ve heyhat, onların yerine şimdi haydutluk,
Kin, hınç, kan ve kıyım egemen." (2)

Adalet ve akıl yeryüzünü terk etmiştir. Onların yerine haydutluk, kin, hınç, kan ve kıyım egemen olmuştur. Milyonlar ve milyarlarca insanın, bu gerçeği görmeleri de engellenmiş, insan, kendi varlığına yabancılaştırılmıştır. İnsanı seven, insan sorumluluğunun bilincinde olan insan, acılar içindedir. Işık Kansu, Tevfik Fikret'in, dostu Süleyman Nazif'e yazdığı bir mektuptan alıntılar yapar. Ortaçağda değil, 20. yüzyılın başlarındaki Tevfik Fikret, içinde bulunduğu ortamdan şöyle yakınır: *"Umutsuzluk, karamsarlık, üzünç! Umarsızım kardeşim, dehşetli bir kırgınlık bunalımı içinde sönüyorum. Bu biraz daha sürerse eyvah! Koca bir evren içinde yalnızım Nazif! En yakın arkadaşlarımın arasında, sokağa çıplak çıkmış bir adam duygusuyla titriyorum. Herkesin vicdanı örtülü, yalnız ben çıplak! Herkes namuslu geçinerek alçak yaşamanın kolayını buluyor. Herkes, bu rezalet havasında soluk alabilmek için bir çareye, bir büyüye kapılmış gidiyor. İşte namus-u kalem, namus-u matbuat, namus-u edep. O da öldü, o da çiğnendi."* (3)

İnsan uygarlığının en üst aşamasında yaşadığı söylenen günümüz insanı da, ortaçağdaki düşmanlarından daha amansız düşmanlarla karşı karşıyadır. Kuzu postuna bürünmüş bu aç kurtlar, kendilerini insanlığa en "uygar", en "demokrat" ve en "insan!" olarak yutturabilmektedirler. Onların, insanlık için çizdikleri ve dayattıkları yol, kendi inlerine çıkan yoldur. Bu insanlık düşmanlarınca, kendi çıkarına, kendi varlığına, kendi geleceğine yabancılaştırılan insan, kendi elleriyle kendi geleceğini karartırken, düşmanlarını besleyip semirtmekte, onları daha da güçlendirmektedir.

Yavrusunu Ortada Bırakıp Giden, Yalnızca İnsanoğludur

Milyonlarca yıllık özgür evrim sürecinden başarıyla çıkıp gelen insan, insanın insanı sömürüsüyle insanlığından uzaklaşmış, kendisi dışındaki canlıların hiçbirinde bulunmayan olumsuz özellikler edinmiştir. Hemen hiçbir hayvanda ikiyüzlülük yoktur, insandaki düzeyde baskın bir bencillik yoktur, insandaki sınırsız açgözlülüğü hayvanlar bilmez. İnsandaki düzeyde kin ve saldırganlığa yabancıdır onlar. Hiçbir hayvan, kendi geleceğini, insanın yaptığı denli karartmaz. Hiçbir hayvan; gerek kendisine, gerekse türüne, insanın insana yaptığı kötülükleri yapmaz, verdiği acıyı vermez.

Doğurduğu yavruları ortada bırakıp giden bir kedi, bir köpek, bir çakal görenimiz var mıdır? Yumurtalarından çıkardığı yavrularını yuvada bırakıp giden, onları açlığa ve ölüme terk eden bir serçe, bir güvercin, bir karakarga görenimiz, tanıyanımız var mıdır? Hiçbir neden, bir hayvanın, savunmasız yavrusunu ölüme terk etmesinin gerekçesi olamaz. Bunu yalnızca insan yapmaktadır. Hem de ilkel denilen insan değil, yalnızca "uygar" insan yapmakta-

dır. İnsana bunu yaptıran, hatta onu buna zorlayan da, kurallarını yine kendisinin belirlediği, sözde "insanlık kültürüdür!" Demek ki, bir kedinin, bir köpeğin, bir çakalın, ya da bir serçenin, bir güvercinin, bir karakarganın yaşam anlayışı ve kültürü, "uygar" insanın oluşturduğu insanlık kültüründen çok daha "insancadır"

Kendi varlığına böylesine yabancılaştırılan insan, insanın insanı sömürüsünün sonucudur. İnsandaki, hayvanlarda bile pek bulunmayan bu kötü özelliklerin kaynağı, insanın insanı sömürüsüdür.

İnsanın insanı sömürüsünün egemenleri, gezegenimizden kalkıp başka gezegenlere yolculuğa soyunurken, büyük insanlığa ortaçağ karanlığı dayatmaya çalışmaktadırlar. Bilimin böylesine geliştiği günümüzde, dünyanın ve insanlığın patronu olan egemenler, büyük insanlığa, çılgınlık derecesinde bilgisizlik ve gericilik dayatmaya, ortaçağ karanlığı dayatmaya çalışmaktadırlar.

İnsanlığın çıkış yolunun en sarp yerlerden geçtiği günümüzde insan, en kolay yolu yeğler duruma getirilmiştir. Oysa yeğlenen kolay yollar, insanın insanı sömürüsünden en büyük payı alanların dayattığı düzmece (sahte) yollardır. Bu düzmece yollarda kendi tükenişine gidenlerin, "akıl"a gereksinmesi kalmamıştır. "Gerçek", kimsenin işine yaramamaktadır. "Doğru", "iyi", "güzel"; anlamlarını yitirmiştir.

Panait İstrati'nin, çocukluk döneminin anılarıyla süslediği romanlarında geçen Adrian, İstrati'nin kendisidir. On yaşlarındaki Adrian, komşuları olan Börekçi Kir Nikola'nın yanında çalışmaktadır. Boş zamanlarında sürekli kitap okuyan Adrian'a Kir Nikola, kitap okumanın boş bir şey olduğunu söyler. Küçük Adrian; "Yanılıyorsun Kir Nikola, kitaplarda güzel ve doğru şeyler vardır" der. Bu söylenen söz de günümüzde, anlamını çok büyük oranda yitirmiştir ya, biz, Kir Nikola'nın karşılığına bakalım. Börekçi Kir Nikola, Adrian'a şu karşılığı verir: "Ama işte asıl mesele de burada, 'güzel ve doğru' ne işe yarar? Ha, ne işe yarıyor?" (4)

"Güzel", "doğru" ve "gerçek", günümüz "uygar" insanının hiçbir işine yaramıyorsa, bu nasıl bir uygarlıktır? Güzel yerine ""çirkin"in, doğru yerine "eğri"nin, gerçek yerine "gerçekdışı"nın ve "yalan"ın kılavuzluğunda yol alan insan nereye varacaktır? Güzelden, doğrudan, iyiden ve gerçeklerden böylesine uzaklaşan, kaçan insan, kendisini kuşatan sorunlardan nasıl kurtulacaktır? Kendisini yutmak isteyen azgın dalgalar ortasındaki bir gemi, pusulası ve rotası elinden alınıp, üstelik yanlış bilgiler de verilirse, karaya nasıl ulaşacaktır? Hastalığın doğru tanısı (teşhisi) ve sağaltımı (tedavisi) yerine, kötü niyetlilerin reçetesi uygulanırsa, hastanın ayağa kalkma şansı olabilir mi?

"Çağımdan Tiksiniyorum"

İnsanın insanı sömürüsünün, tüm boyutlarıyla en yoğun olarak yaşandığı günümüzde, gerçeklere duyarsız insan, geçici bir süre için de olsa, onursuzluğu ile baş başa "rahat!" olurken, ülkesini ve insanı seven sorumluluk bilincindeki insan, "iyi"den, "güzel"den, "gerçek"ten yana olan insan, diğerlerine oranla, kat kat daha fazla acı çekmektedir. Yine Panait İstrati, Arkadaş (Mihail) adlı romanının bir yerinde; "bir taşın, ne diye en haksever insanın başına düştüğünü" (5) sorar, ancak bunun nedenini de kimsenin bilmediğini yazar. Oysa bunun nedeni belli değil midir?

Saint-Exupery "çağımdan tiksiniyorum" derken, iyisiyle kötüsüyle "bu çağ bizim çağımızdır" diyen, "Prometheus insanlara ateşi ve özgürlüğü, teknikleri ve sanatları bir arada verecek kadar onları seven bir kahramandı" diyen Albert Camus'ya (1913-1960) göre; Prometheus yeniden gelecek olsa, bugünün insanı ona tanrıların yaptığını yapar, onu kayaya yeniden çivilerdi. (6) Çünkü Prometheus, insana "iyilik" yapmıştı!

Peki, insana böylesine iyilik yapan, ondan böylesine kötülük görecekse, "kötü" mü olunmalı? Bu, kişinin "kişiliğine!" kalmış bir şeydir. İster "iyi" olunsun, ister "kötü" Biz güzeller güzeli Prometheus'a kulak verelim. "Evet, doğruluk! Ey anam benim! Görüyorsun bana neler çektirdiklerini!" diye haykıran Prometheus'a.

Hermes, Atlas'la Pleinoe'nin kızı Maia'nın Zeus'la birleşmesinden doğan oğludur. Habercilerin ve hırsızların kralı ve tüccarların da koruyucusu sayılan Hermes, geleceği bilme yeteneğindeki Prometheus'a; "Şaşıyorum sana, madem kâhindin, neden önceden görmedin bu çektiklerini?" diyerek alay eder.

Yüreği insan sevgisiyle dolup taşan Prometheus'un karşılığı şu olur:

"Biliyordum!" (6)

"Kazık!"

Kendine özgü doğal ortamında hayvan, içgüdüleriyle yaşayan, tepkisel bir canlıdır. Kendi varlığını tehlikeye düşüren bir davranışla karşılaştığında hayvan –ve tüm hayvanlar– aynı tepkiyi göstermektedirler. "İçgüdü, bir düşünce işi değil, bir beden yapısı işidir... İçgüdüler öğrenilmezler ve deneme yoluyla kazanılmazlar. Dahası var, içgüdüsel davranışlarla, öğrenilmiş davranışların gelişmeleri, birbirleriyle ters orantılıdır. Öğrenebilen hayvanların içgüdüleri, öğrenebildikleri oranda azalmaktadır... İçgüdü, belli bir olay karşısında belli bir davranıştır. Düşmanını görmek, hayvanı ya bağırtır, ya kaçırtır, ya da düşmanına saldırtır. İnsanınsa ne türlü davranacağı belli değildir, daha doğrusu ne

türlü davranacağı o anda içinde bulunduğu sosyal, etik ve entelektüel motiflere bağlıdır. Bağırmak, kaçmak, saldırmak şöyle dursun, insan –eğer o anda işine öyle geliyorsa– düşmanını yanaklarından öpebilir. Ama, içinde, gene de hoş olmayan bir duygu kıvranır. İnsanın içgüdüsü işte bu kadarcıktır ve pek güçsüzdür." (7)

İnsan, görüldüğü gibi, içgüdülerinden arınmış, akıl ve mantığını kullanarak günümüze doğru ilerlemiş, "uygarlaşmış"(?), ancak etkiler karşısındaki tepkisi çeşitlenmiş, daha doğrusu tutarsızlaşmıştır. İşte tam burada, insanın ilkel dönemine özlem duyan Jean-Jacques Rousseau'nun (1712-1778) şu görüşünü anmak yerinde olacaktır: "Bir toprağı çevirip, 'burası benimdir' demeye cesaret eden ve çevresinde buna inanacak kadar budalalar bulan ilk insan, uygar toplumun kurucusudur. Kazıkları sökerek ya da hendeği doldurarak hemcinslerine; 'bu adamı dinlemeyiniz, meyvelerin herkesin olduğunu ve toprağın hiç kimsenin olmadığını unutursanız mahvolursunuz' diyebilecek olan bir başka adam, insanlığı ne kadar suçlardan, savaşlardan, yoksulluklardan korumuş olurdu." (7)

Rousseau'nun bu yaklaşımı, oldukça ilginç bir yaklaşımdır. Böyle bir "kazık"la karşılaşan hayvanların, bu kazığı ve onu sınır diye çakanı takmayacakları ortadadır. Ama içgüdüleriyle yaşayan hayvanların, böyle bir kazık çakmayacakları da ortadadır. Öyleyse insan da bu kazığı, belli biyolojik, teknik ve toplumsal aşamalar sonucunda yere çakmıştır. İçgüdülerini bırakıp, "akıl", "mantık" ve "değerlendirme yeteneğini" kullanan "yeni" insan ise, karşılaştığı bu kazığın ötesine geçmemeyi daha "akıllıca" ve "mantıklı" bulmuştur. Bu nedenle mi Goethe; "Deliler ve akıllılar aynı derecede zararsızdır. Yalnız yarı delilerle yarı akıllılar çok tehlikelidir" demektedir bilinmez (!) ama, insanoğlu; yeni yeni edinmeye başladığı "akıl", "mantık" gibi özellikleri yerine, eskiden olduğu gibi, içgüdüleriyle davransaydı, bu kazık sökülüp atılabilir, Rousseau'nun dediği gibi, birçok acılardan korunmuş olur muydu? "Olurdu" denecekse, akıl ve mantık yerine, içgüdüleriyle davranan insan, hayvanlar aleminde mi sürter dururdu? Soruları sürdürelim. Bir düşünce işi değil, bedensel bir tepki olan içgüdü, insansal akıl ve mantıktan çok daha doğru bir tepki mi olmaktadır yoksa? Akıl ve mantık, kazık karşısında, ilkel dünyanın hemen her yöresindeki insana, neden hep aynı öğütte –"kazığın ötesine geçmemen, senin yararınadır! Ötelerde yer mi yok!"– bulunmuştur?

Akıl, mantık, beyin insanoğluna fazla mı gelmiş, ya da ona zararlı mı olmuştur? Bunun böyle olduğunu söylemek, maddenin en üstün ürünü olan akıla haksızlık etmek olmaz mı? İnsanın insanlaşmasında, elin, emeğin, "iş"in yanında aklın payını kim yadsıyabilir? Ama aynı akıl ve onun yan ürünleri, insanın insanı sömürüsünün etkisiyle, insanın kendisine karşı kullanılabilen bir silah da olabilmektedir.

İnsanın insanı sömürüsünün egemen güçleri, bilgiden sürekli uzak tuttukları insanı tam bir cehalet içinde bırakarak, onları birbirine kırdırageImişlerdir. Hasan Kıyafet, Hacı Bektaş-ı Veli ile düşsel söyleşisinde onu şöyle konuşturur: "Bilmeyen insan çok tehlikelidir. Kimin için? Kendi ve tüm insanlar için. Bilmeyen insan çok faydalıdır. Kimin için? Krallar, şahlar, padişahlar için. Hiçbir kedinin, aslanın, ceylanın eline silah verip, can aldırtamazsın. Ama bunu insana yaptırtabilirsin. Çünkü beyni var, düşünebilir. Demek ki iyi kullanılmazsa, beyin insanoğlu için çok zararlı bir organdır." (8)

Sömürücüler, insan beynini, aklını, mantığını da insana karşı bir silah olarak kullanabilmişlerdir. Bu amansız çelişki de, tüm canlılar arasında, yine ve yalnızca "uygarlaşan" insana özgüdür.

Kimsenin aç açık kalmayacağı, herkesin yarınlara güvenle bakacağı, "tek şikayetin ölümden" olacağı, savaşsız, sömürüsüz, barış içinde, sevgi dolu bir dünyanın kurulabilmesi için, insanoğlunun, bu "kazığı" yemesi mi gerekiyordu? Hiçbir canlının yaşamadığı bu acıları, canlılar dünyasının en gelişmişi insanın mı yaşaması gerekiyordu?

Tohum, Toprak, İnsan

Yalan, ikiyüzlülük, bencillik, nemelazımcılık, acımasızlık, saldırganlık, kin gibi olumsuz özellikler ile, iyilik, yardımseverlik, erdemlilik, özverililik gibi olumlu özellikler, tüm canlılar içinde yalnızca insana mı özgüdür? İnsan, milyonlarca yıllık evrim sürecinde, öteki canlıların içinden yetkinleşerek, özelleşerek ayrışıp geldiğine göre, bu özelliklerin, kaba ve ilkel örnekleriyle de olsa, kendisine yakın ya da uzak pek çok canlıda bulunabileceğini kabul etmemiz gerekir. Ancak, iyi ya da kötü, bu özellikleri en üst düzeylere çıkaran, "uygar" insandır. Bu nedenle, bu özelliklerden, "insansal özellikler" diye söz edilebilmektedir. İnsanın insanı sömürüsünün başlamasıyla, insanda olumsuz özellikler belirmeye ve bunlar sivrilmeye başlamış, olumlu özellikler ise gerilemiş, geriletilmiştir. Sömürünün günümüzdeki adı kapitalizm ve emperyalizm, elindeki her araçla, kendi sömürüsüne uygun, bağımlı, tek tip insan ve toplum yaratmaya çalışmaktadır. Ancak büyük insanlığın büyük bölümü "tek tip"leşse de, tümü aynı kalıba girmez.

Tohumluk buğdayınızı tarlaya serptiğinizde, eğer içine başka cins buğday ya da birkaç arpa, yulaf karışmadıysa, tarlanızda, birbirinin tıpkısı buğdayların başakları dalgalanacaktır bir deniz gi-

bi. Ancak iş insana gelince, az da olsa, değişmektedir. Aynı tohumdan gelen ve aynı topraktan beslenen insan, buğday tarlası gibi bir örnek olmamaktadır. Aynı topraktan beslenen insan, birçok özellikleriyle birbirine benzese de, ayrıldıkları noktalar hiç de az değildir. Aynı topraklar, aynı amansız yaşam koşulları, aynı açlık, yokluk, yoksulluk ve alınan aynı kültür, bir buğday tarlası gibi tek tip insan yaratmamaktadır. Bu durum, insan için "iyi" midir, yoksa "kötü" mü? Sanırım iyidir ve bu, insanın, doğal içgüdülerini bırakıp, yeni edindiği akıl ve mantığı ürkek ve bencilce kullandığı çağlara karşı, yine bilinçsizce geliştirdiği olumlu bir tepkidir. Yalnızca insana özgü -belki "büyük oranda insana özgü" demem gerekir!"– gibi görünen bu özelliğin, genelde değil de, ayrıntılarda böyle olabileceği söylenebilir. Söylensin! İnsana giden yol da, işte bu "ayrıntılardan" geçmekte değil midir?

Maksim Gorki (1868-1936), marangoz ustası babasını 1872 yılında yitirir. Küçük Aleksey'e (Gorki), bir kumaş boyama atölyesi bulunan Büyükbabası Vassili Vasilyev Kaşirin ile, Büyükannesi Akulina İvanovna bakar. Gorki, ünlü üç yaşamöyküsel (otobiyografik) romanından ilki olan *Çocukluğum*'da, yaşamının sekiz dokuz yaşlarına değin gelen bölümünü anlatır. Çevrelerindeki insanlar, yokluğun, yoksulluğun, cehaletin ve her türden olumsuzluğun pençesinde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Sekiz yaşlarındaki Aleksey, mahalledeki arkadaşlarıyla, kağıt, kemik ve demir parçaları toplayıp satar. Kazandıkları parayı aralarında güzelce bölüşürler. Burada Gorki, Vihayir adlı bir çocuktan söz eder. Çocuklar, babası olmayan, üstelik hasta ve alkolik annesine bakmak zorunda olan Vihayir'e, daha çok pay verirler. Hasta ve alkolik bir anne ve sekiz yaşlarında bir çocuk! Dünya, böyle insancıklarla doludur.

Belki önemsiz bir "ayrıntı" gibi görülebilir ama, bu Vihayir'deki bir özellik, Gorki'yi de, arkadaşlarını da şaşırtır. Vihayir, birkaç cılız aksöğütle üvez ağacının görülebildiği, otların bile ancak duvar diplerinde büyümeye çalıştığı bitki yoksulu bu çevrede, arkadaşlarından biri bu otlara basacak ya da üstüne oturacak olsa, kızarak atılmakta;

"Basmayın şu otlara! Etrafta bu kadar yer varken ne diye bunların üstüne çıkarsınız sanki?" demektedir.

Gorki şunları yazar: "O varken söğüt dallarını kesmekten, Oka kıyısında saz koparmaktan korkardık. Çünkü, görse, hemen omuzlarını kaldırıp, kollarını açarak; 'Neden her şeyi mahvediyorsunuz? Ne kadar kötü çocuklarsınız siz!' diye ağzını açardı."(9)

Sınırsız bir sefalet ve koyu bir cehalet içinde yüzen, kimi mezar bekçisi, kimi dilenci, kimi sarhoş, çoğu da işsiz olan bu kültürsüz insanların çocuklarında böylesi bir özelliğin kaynağını açıklayabilmek oldukça güçtür. Bu, insanoğlunun en önemli gizlerinden biri değil midir?

Peki, insanoğlunu, otlara basmayan Vihayir gibiler mi kurtaracak? Sorun insan olunca, bu soruyu karşılamak oldukça güç. Ama ben, insanoğlunu gerçek insanlığa ulaştıracakların, otlara da basmayanlardan çıkmasını dilerdim.

Türkkaya Ataöv, orman mühendisi bir arkadaşının, yeni bilediği baltasını denemek için, yol boyunca önüne çıkan ağaçlara acımasızca saplayıp, dallarını keserek ilerleyen bir köylümüzü şaşarak anlattığını yazar. Kendisi de şu olayı anlatır: "Ankara'da, Güzelhisar köyünde bir komşumuz da, çocuklarımız doğadan kopmasın ve Eşref Üren gibi yakınlarımız resim yapabilsinler diye satın aldığımız bahçedeki meyve ağaçlarını kesip odun diye satmıştı".(10)

Ancak, yeni gördüğü bir incirin, bir eriğin, bir armutun aşısını bulmak için il il dolaşan, onu kendi bahçesinde de yetiştirmek için getirip ağacına aşılayan, çıkan sürgüne çocuğu gibi bakan, onun ilk yıl vereceği, belki de tek bir eriğin gelen geçenlerce koparılmaması için gece gündüz olgunlaşmasını bekleyen, sonra da onu özenle koparıp, bir mücevhermişçesine övünçle; "Bunu ben yetiştirdim" diyen köylülerimiz de az değildir.

Otlara basmayan Vihayir de, yeni bilediği baltasının keskinliğini ölçmek için, önüne gelen ağacın dallarını indiren köylümüz de, komşusunun bahçesindeki meyve ağaçlarını kesip odun diye satan da, daha iyi cins bir meyve yetiştirmek için çırpınan insan da, aynı toprağın ve aynı kültürün ürünüdür.

"Benim Gemim Yüzecek!"

"Ben bir savunmanım. Güzel insanları savundum. Halkını seven, onların bir orman gibi kardeşçesine yaşamaları için gencecik yaşamlarını veren insanları...Hakça, toplumsal bir düzene giden yola ışık saçan insanları savundum" diyen hukukçu yazar Halit Çelenk'in 80. yaş günü, Aralık 2002'de coşkuyla kutlanır. Bu güzel insanın yazdıkları, kendisine kötülükler dayatılmış insanın yolunu, Prometheus'un ışığı gibi aydınlatır. Çelenk şunları söyler: "İnsanoğlu kölelik düzeninden nasıl kurtulduysa, kapitalist emperyalizmin boyunduruğundan da kurtulacak. Ezilen sınıf ve halklar bugüne kadar yenilmedi. Eninde sonunda yendi. Tarihsel gelişme doğrultusu, ezilenden yana. Bu bir doğa yasası. Bunu anlamayanlar, anlamazlıktan gelenler, çıkarları anlamalarına engel olanlar, kendi menfur çıkarları, iğrenç kişilikleri ile tarihin mezarlığına göçüp gideceklerdir. Ama mazlum milletler, ezilen sınıflar yaşayacak. Bu akıbeti hiçbir güç önleyemeyecektir."

Bilinçli insan, güzel insan bunları söylerken, sıradan insan ne yapmakta, ne düşünmektedir? Her adımda karşımıza hep olumsuz insan mı çıkacaktır?

Bir yere para göndermek için bankadayım. Bilgisayarın yaygınlaşmasıyla ters orantılı olarak, bankalardaki kuyruklar ve yığılma artıyor. Bu, IMF'nin, ülkemize dayattığı "devleti küçültün" buyruğunun sonucu. İnsanlarımız işsiz gezerken, görevdeki memurlar daha yoğun çalıştırılacak, böylece edilen tasarruf, hırsızlara, soyguncuları, emperyalist IMF patronlarına daha bolca aktarılabilecektir! İşte teknolojik gelişmenin insanoğluna yararı! Ancak haklarını yemeyelim; bankalara birer numaratör koydular, insanlar artık kuyrukta ve ayakta değil, eğer yeterli koltuk varsa, oturarak bekliyor! Bu numaratör, basit, ama bilgisayardan daha yararlı bir buluş mu oluyor yoksa! Banka patronları ve devlet, bu yazımı okumasa bari! Yoksa, insana yararlı

olduğu(!) gerekçesiyle bu numaratörleri bankalardan kaldırtıp, genç yaşlı, kadın erkek tüm insanlarımızı saatlerce ayakta bekleterek, birazcık daha tasarruf etmeyi düşünebilirler! Uluslararası emperyalist hırsızlar için!

Numaratörden aldığım sayıya, daha çok süre olduğundan, yakındaki tanıdık bir bakkala uğruyorum. Bakkal, köylüm. Çay söylüyor. Biz, iki köylü, söyleşirken, içeriye bir adam giriyor. Benim de uzaktan tanıdığım, elinin emeğiyle geçinmiş, seksen yaşlarında bir adam. Bakkal ona "Hüseyin Amca" diye sesleniyor. Yaşlı adam, parasını verip bir paket sigara alıyor. Ama bakkalla aralarında, karşılıklı öyle bir konuşma, filozofça sorular ve yanıtlarla kurgulanmış kısa ve ilginç bir söyleşi geçiyor ki, adam gittikten sonra bakkala; "Bu güzel söyleşinin gizi nedir?" diye soruyorum.

Bakkal; "Bu yaşlı adam bir gün, 'Bana şu üç soruyu sor, ben de karşılıklarını vereceğim' dediği için, şimdi her gelişinde onun sorularını soruyorum, o da bunları yanıtlıyor" diye bilgi veriyor. Bu soru ve yanıtları ona yinelettiriyorum. İşte bu yaşlı adamın, bu yerli filozofumuzun, günümüz insanının yaşamı üzerine kurguladığı üç sorusu ve yanıtları;

Soru bir; "Hüseyin Amca, paran var mı?"

Yanıt "Borcum yok!"

Paran var mı sorusunun, günümüz dünyasında, bundan daha doğru, daha gerçekçi ve daha mütevazi yanıtı olabilir mi? Kişinin, cebindeki paraya "var" diyebilmesi için, kaç lira parası olması gerekir? Paranın sınırı var mıdır?

Soru iki; "Hüseyin Amca, yaşın kaç?"

Yanıt ; "Sağlığım yerinde."

Yaşın da önemi vardır ama, yaşlanmamak elimizde olmadığına göre, sağlığımızın yerinde olması daha önemli değil midir?

SIK YUM GÖZLERİNİ

ayıldın mı
bu gece yarısı sarhoşluğundan
aranma boşuna kaybettiğin benim
mavisi uçmuş denizlerin tuzundayım şimdi
dünya kaçkını yüreğim
gözlerinin mavisine sığınmış
açsan gözlerini
döküleceğim

Salim DİYAP

Soru üç ; "Hüseyin Amca, düşmanların var mı?"

Yanıt ; "Düşmanlarım yok. Çünkü akrabalarımın hepsi öldü."

Neden akraba akrabaya düşman edilmiştir? İnsanlar neden başka kişilerle candan arkadaş olabilmektedirler de, kardeşleriyle ya da akrabalarıyla arkadaş olmak şöyle dursun, iyi geçinememekte, kimileri kanlı bıçaklı olmaktadır?

Bu yaşlı adam felsefe mi okumuştur, toplumbilim mi okumuştur da, günümüz insan yaşamını, üç soru ve üç yanıtla, bir filozof nesnelliğiyle özetleyebilmektedir?

Ünlü Alman şair ve yazarı Goethe de (1749-1832), 19. yüzyıl başlarında şunları yazar: "Biliyorum, dünya bana, dağın tepesinde rastgele bir gemi inşa etmiş bir dülger gözüyle bakıyor; denizden binlerce mil uzak. Ama sular yükselecek, benim gemim yüzecek ve yapıcısını insan zekasının hiç ulaşmadığı yerlere zaferle götürecek."(11)

Kaynaklar

1. Voltaire, *Hikayeler I*, Çev: Fehmi Baldaş, MEB Yayınları, 2.B, 2500 adet, 1963.
2. Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2.B.
3. Işık Kansu, Cumhuriyet, 26 Kasım 2001.
4. Panait İstrati, *Kodin*, Çev: Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, 10.B, 2003.
5. Panait İstrati, *Arkadaş (Mihail)*, Çev: Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, 11.B, 2003.
6. Albert Camus, *Denemeler*, Çev: Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol, Say Kitap Pazarlama, 4.B, Ocak 1982.
7. Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2.B. 1974.
8. Hasan Kıyafet, *Ölülerle Söyleşi/İpucu*, Doruk Yayınları.
9. Maksim Gorki, *Çocukluğum*, Çev: Süleyman Nebioğlu, May Yayınları, Haziran 1973.
10. Türkkaya Ataöv, Cumhuriyet, 7 Eylül 2003.
11. Goethe, *Goethe Der ki*, Çev: Gürsel Aytaç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2.B, 15.000 adet, Ağustos 1986.

TÖRE-TERÖR, NATO-BOP ya da GOP...

İsmet Kemal KARADAYI

Güncelliği sürüp giden iki konu var şimdi: Biri töre ve terör, öteki NATO ve BOP ya da GOP. Tam adlarını ve tanımlarını, tarihlerini biliyorsunuz...

I. Yılda kaç, saymadım. Özellikle de Güneydoğu'da sürekli olarak, basına nicesi yansıyabilmişse, "töre cinayeti" var... Bu öldürüm, birer karabasandır hep, kızlarımızın, kadınlarımızın üzerinde...

Hangi "namus temizlemesi"ymiş bu? Hangi "aile meclisi kararı" imiş! Oralardaki kardeşlerime, yurttaşlarıma sesleniyorum: Evet, yoksulsunuz, yoksul ve birçok "dünya nimetleri"nden yoksun bırakıldınız. Baskılar ve acılar içinde kıvranıyorsunuz. Uyutulmuş, uyuşturulmuş gibisiniz, gerçekte adam gibi yaşatılmıyorsunuz!... Peki, durumunuz bu iken, yakınınızın, canınızın, kanınızın "yaşama hakkı"nı nasıl ortadan kaldırabiliyorsunuz? Bilisizliğinizi (cahilliğinizi) böylesine bir acımasızlıkta kim bağışlayabilir?...

Bence töre öldürümleri, tasarlanmış ve vahşice uygulanmış "nitelikli adam öldürme" olayları arasındadır. Ve cezalandırmalarda hiçbir "azaltıcı neden" düşünülemez... Yaş indirimlerinde ise (ki, çoğunlukla küçük yaşlar kullanılıyor) cezaların üst sınırından başlanmalıdır... Ayrıca, buradaki eylem, "cezaların kişiselliği" ilkesini, salt bireye ilişkinliği aşar. "Aile meclisi" burada "örgüt"tür ve "gizli"dir, "illegal"dir; suç, topluma, devlete karşı işlenmiştir... Yani, "terör" eylemidir, "töre cinayetleri"

Ne mi yapmalı? Ve nasıl?... Bu tür eylemlere kapılanlar (bir bakıma kışkırtılıp zorlananlar) için "ağır cezalar" vermeden önce, Devlet, "her türlü önlem"i almalıdır. Yani, suça yönelmeler önlenmelidir. Yani o insanlara sahip çıkılmalı, onlar uzun erimde eğitilmeli, onlar üzerinde yardım eli dolaştırılmalıdır... Hem de, "kan davaları"na, "âfet"lere ilişkin yasalar benzeri bir yasa çıkarılarak, çevre baskıları başlamadan, o aile örgütü kararları alınıp uygulanmadan, onur ve namus kurtarma zorlanmaları içine henüz girilmeden, öylesi "aile"ler, bireyler, uzakça başka bölgelere taşınmalı; ne ki, oralarda yaşayabilmek ve geçim, devlet tarafından sağlanmalıdır...

II. Eski yeni NATO'cular, modern ABD'nin ve AB'nin BOP'çuları (ya da GOP'çuları) İstanbul'da toplanmışlar, bizi kandırıyorlar! Bizlere "mazlum, vahşi, küçük" diyen, "Kurtuluş Savaşı" öç alıcıları, "saf Anadolu çocuğu" bildikleri yöneticilerimizi okşuyorlar!...

BOP'a, NATO'ya neden mi karşıyım? Daha 1966'lı şiirimde şu dörtlük vardı: *"Diyelim ülkeleri neden niçin kim böyle / İnanın bir kezinde geldim gördüm yendiniz / Geçelim! Geçin artık, o homme, yani saat kaç / işte NATO ve CENTO! Hahay, ne çok bildiniz."* (Unutmak Atları, Yeditepe Yayınları, 1972).

Karşıyım. Çünkü:

Bir Hıristiyan kulübü gibi yan tutmaların ülkeme yararı yok. Ayrıca, ülkemin bağımsızlığını, "yurtta ve dünyada barış"ını bozuyor...

Türlü "üs" ve "tesis"lerle, çıkarma limanları ve hava alanlarıyla, satın almalarla yurdum, toprağım "işgal" ediliyor. (En çok da ABD)...

- Bana Lozan değil, Sevr dayatılıyor...

- "Tarikat-Şeriat-Ilımlı İslam-Kürt-Laz-Çerkez vb." destek ve önerileriyle, Atatürk ilkelerini, Anayasa güvencesindeki "Devrim Yasaları"nı uygulayan "demokratik, çağdaş, laik sosyal hukuk devleti"m yıkılmak, bölünmek isteniyor...

- "En pahalı" dedikleri "asker"imin başına "çorap" örerek, "çuval" geçirerek ve küstahça "dur, çekil!..." buyrukları vererek bitirilmek isteniyor...

- Gizli sözleşmeler ve söz vermelerle, eşit koşullu olmayan pazarlıklarla, yüksek faizli borç bağlantılarıyla, açık kapalı ambargolarla kimi yöneticilerimiz, halkımız, ulusumuz, şaşkınlıktan şaşkınlığa, yeniden "kapitülasyon" sapmalarına itiliyor...

- Aslında, "İnsan Hakları" evrenselliği de, Birleşmiş Milletler ülküselliği de sömürgen politikalara yediriliyor...

Son söz: "Terör, töre, NATO, BOP ya da GOP" ön sözcüklerini, "onur" ile, "baskı ve acı" ile, "ulusal"la, "öç alıcılar"la, "Lozan ve Sevr" ile, "işgal" ile "askerimiz"le, "borçlar ve ambargolar"la, "yeniden kapitülasyonlar" ile, "insan hakları" ile, "sömürgen politikalar"la ve ABD ile, AB ile boşuna bir araya getirmedim. İzleyin, inceleyin, düşünün, geniş yorumunuzu yapın, içeriğin çokça ayrımlı olmadığını, anlamda birbirini tamamladığını göreceksiniz...

RAFA KALDIRILAN YAŞAMLARA SICAK BİR DOKUNUŞ

Satı MERDAN

Yaşamak... Hüzünlere dokunmak mor salkımlı akşamlarda... Yaşamak... Ay ışığı dolu gecelerde bütünlük izdüşümünü yakalamak... Avuçlayıp yıldızları, gülücükleri çalınmış yarınlara dağıtmak... Dokunmak yaşama, yaşamak paylaşmaksa eğer rafa kaldırılan yaşamlardaki kiri, pası, tozu almalı... İnsanlar, insan gibi yaşamalı...

Rahmi Ali'nin "*Zor İş*" adlı öykü kitabını okuyunca toplumda öteki insan olmanın ne demek olduğunu bir kere daha duyumsadım. Ne demek öteki insan olmak? Farklılığını, kimliğinin vazgeçilmez unsuru sayan, çoğunluktan farklı olan insanları vurguluyorum. Siz hiç öteki insan oldunuz mu peki? Gerçekten zor iştir öteki insan olmak... Hele bir de yoksulluğun pençesinde kıvranırken, yaşadığınız topraklardan uzaklara doğru göçe zorlanıyorsanız... Hele bir de çocuklarınız eğitim hakkından yoksun bırakılıyorsa ve eşitsizliğe uğruyorsanız... Oysa; insanca yaşamak, insanın kendisini rahat ve huzur içinde ifade edebileceği özgür, onurlu, eşit kültürel, toplumsal ve ekonomik şartlar altında yaşamak değil de nedir?

Zor İş adlı öyküde, Mehmet adlı karakterimiz bir meyhanede iki Rumla birlikte oturmaktadır. Gözleri, meyhanenin karşısında, camında Türkçe harflerle -HER GÜN İSTANBUL- yazan bir seyahat acentesinin önünde olup bitenlerdedir. Şöyle anlatılır: "*Acentenin sağındaki boşluğa park etmiş bir otobüsün üstüne gardıroplar, divanlar, dikiş-nakış makineleri, yorgan ve döşekler yerleştirilip bağlanıyor; mantolu, feraceli kadınlardan bir grup, üstlerinden sıkıca bağlanmış valizler ve ambalajlı battaniyelerin arasında konuşuyorlardı. Biraz ötelerinde, sırtında güvez mantosu, uzun boylu genç bir kız, mendiliyle gözyaşlarını kurulamaya çalışıyordu.*" (s.95) Mehmet kederlidir. Daha eline kadehini almamıştır. Anlamsız gözlerle karşısında oturan iki yabancıya bakar. Baba (ihtiyar karakaçan)-oğulun, ellerinde çatal ve bıçaklarla gayet rahat hareket etmeleri, kadehlerine doldurdukları rakıyı su içermiş gibi içmeleri, rahatsız eder kendisini. Bir akşamüstü evden kahveye çıkarken rastlar baba ile oğluna. Satılık tarla olup olmadığını sorarlar Mehmet'e. Zaten son zamanlarda Türk köyleri, satılık tarla arayan Rumlarla doludur. Şöyle anlatılır: "*Mehmet de o günlerde kararsızlık içindeydi. Boşlukta, güvensizlik içinde hissediyordu kendisini.*" (s.95) Yazar, anlatmaya devam eder: " *Çoğu kez kahvesini içtikten sonra dışarı çıkıyor; geceye, yıldızlara, pencerelerinden ışık sızan evlere, kapkara dağlara bakıyor; sanki biraz sonra dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkacakmış gibi bir duyguya kapılıyordu. Türkiye'ye kaçıyordu konu-komşu, evini, tarlasını Rumlara satıp.*" (s.96) Meyhaneci masaya balıkları getirdiği sırada, Mehmet İstanbul'a gidecek olan otobüsün hareket ettiğini görür. Güvez mantolu kız, otobüsün penceresinden el sallar bir gence. Feraceli kadınlardan biri de düşüp bayılır. Mehmet'in bilinci geriye doğru gider. Karısı Ayşe ile konuşmalarını anımsar. Şöyle der: "*Gitmek kolay Ayşe. Satsavur; götür paranı filancaya, git al istediğin yerden, istediğin zaman. Her şeylerini, neyin varsa yükle arabaya; korkma, denize banyoya gider gibi git. Ne kolay değil mi?*" (96) Daha sonra Mehmet'in usuna iki Rumla karşılaştığı gün düşer. Bu durum şöyle anlatılır: "*Her kaç paraysa alacağız*" *sözü düşündürmüştü Mehmet'i.*" (s.96) " *Ben de sekiz - on dönüm kadar bir yer var demişti Mehmet. 'Şimdilik satmaya niyetim yoktu, ama...' O anda bir pişmanlık, tez gelişen bir hüzün tohumu düşmüştü içine ve nedense, 'Bende satılık tarla yok; gidin, bir başkasına' diyememişti.*" (s.96) Bu düşüncelere dalmışken Mehmet, ihtiyar karakaçanın kadehine vurmasıyla kendine gelir. Karakaçan, "*Seni de alışık olmadığın yerlere getirdik belki. Kusura bakma. Yol üstünde pazarlık olmaz dedik de... Ha, ne diyorduk; biz çocuk iken tarlayı gördük. Eh, o kadar güzel toprak değil, ama bizim işimize yarar. Sonra, bilirsin; para hükümattan nasıl olsa*" der. (s.97) Mehmet'e tarla için fiyat vermesini söyler. Mehmet'in bilinci yine geçmişe gider, şunları düşünür: *"Mehmet, sen söyle, ne yapalım? Ev yaptıramayız,*

tarla-taban alamayız, çocuğumuzu okutamayız, paramızla bindiğimiz otobüsün koltuğunda bile salına salına oturamayız. Her an, her dakika, korku, eziklik içinde yaşarız. Yaşamak mıdır bu? ....O tarlayı ne kadar sevdiğini bilirim. Ben sevmez miyim. sanıyorsun? Ama düşünsene Mehmet; çocuğumuz tutturmuş, ben doktor olacağım, diyor. Onun bu düşlerini nasıl kırar, bozarız Mehmet? O ne olur bu memlekette kalınca bilmiyor musun?"(s.97)

Ali'nin yirmi öyküden oluşan *"Zor İş"* adlı öykü kitabında Batı Trakya insanının var olma mücadelesi anlatılıyor. Kitapta Batı Trakya'ya doğru yolculuk yaparken kimi kez bir karakterin neşesine ortak oluyor, kimi kez hüznünü paylaşıyor, kimi kez de vatan özleminin yakıcılığını içinizde duyumsuyorsunuz. İşte o zaman, okudukça insan olduğunuzun ayrımına varıyorsunuz. Çünkü insan olmak, ötekini anlama ve kendini ötekinin yerine koymakla eşdeğerdir.

Ali'nin öykülerindeki karakterlerin dünyasına adım attığınızda, genellikle onların geçmişiyle yüz yüze gelirken, sizin de belleğinizde geçmişin izleri beliriveriyor. Yaşadığımız zamanla eskiyi karşılaştırıp yitirdiklerimizi anımsıyor, cimri aşklar, bencil yalnızlıklar, kilitli ağızlar, kör sevgiler arasında kaybolan insanı arıyorsunuz. Belki de kendinizi. Zaman su gibi akarken bizler nereye gidiyoruz dersiniz? Kimi zaman "Nerde o eski dostluklar... Nerde o eski sevgiler..." diye hayıflanırız. Sahi nerde o yitirdiğimiz değerler? İnsanın yaşadıkça bir değişim içinde olması yadsınamaz kuşkusuz. Ama bu değişim içinde, bizlere sunulan kalıpları düşünmeden, sorgulamadan bir bilgisayar belleği gibi bilincimize kopyalıyorsak, sadece şartlara uyum sağlıyoruz demektir. Sırf uyum sağlamak için yaşamak... Acaba böyle yaşadığımız için mi bir kısır döngü içindeyiz?

Eski Mahallemiz adlı öyküde çocukluğuna dönen karakterimiz, mahallede unutamadığı kişilerden biri olan Çoban Hüseyin'in karısı Makbule Teyze'yi anımsar önce. Makbule Teyze, hep şık, hep gülen bir kadın olarak belleğinde kalmıştır. Gelin kınalarken, gelin ağlatma türküsünü hep onun söylemesi, hıdrellez günlerinde pişirdiği gölleden kaşık kaşık yemeleri, ceviz ağacına kurulan salıncaklarda sallanmaları, anımsadıkları arasındadır. Evlerinin tam karşısında oturan Yunus Dayıları, karısı Nesibe Hala'nın pişirdiği, üzerlerine tereyağı sürülmüş taze, sıcacık ekmekleri paylaşmaları aklına gelir. Sonra kızları Cahide Abla'yı düşünür. Karakterimizin dünyasında Cahide Abla'nın yeri bir başkadır. Şöyle der: *"En çok onu severdim kızların içinde, en çok da ondan utanırdım. Onların saçağında tütün dizen ablamı bir iş için çağırmaya gittiğimde onun zeki, aynı zamanda sevecen bakışlarıyla karşılaşırdım. Ablam, kendisini herhangi bir iş için çağıracağımı anladığı için bana döner, 'Ne var gene!' diye sertçe çıkışırdı. 'Hiç rahat bırakmayacak mısın beni... Cahide Abla araya girerdi hemen. Gülümseyerek, 'Yoo,' derdi. 'Ona öyle sert davranamazsın. O benim yavuklum...' Utancımdan kıpkırmızı olurdum."* (s.27) O günleri anlatırken *"Kış geceleri, geç saatlere kadar pastal yapılırdı. Kimi geceler, omuzlarına asılı tavlı sırıklarla Yunus Dayı'nın beş kızı bizim avluda bitiverirdi. Haremde sesler... Gülmeler..."* der. Şöyle devam eder. " *Kimi geceler tavlı sırıklar erken biter, kendi aralarında çeşitli oyunlar oynarlardı. Bazen de bir darbuka alırlardı komşu kızların birinden... Darbukayı en küçük kız çalardı. Kimi geceler Cahide'nin sesi gelirdi kulağıma... 'Hani benim yavuklum...* (s.28) Aradan yıllar geçer. Yunus Dayı'nın kızları evlenir. Cahide Abla'sı da. O günü şöyle anımsar: " *Helvacının yanında annem gelip bulmuştu beni. 'Hadi' demişti. "Artık Cahide ablan gidiyor. Gidip elini öpmeyecek misin?..' Birden sarsılmıştım... Korkularım, utanmalarım uçup gitmişti üstümden... Sadece ağır bir üzüntü yüklüydüm. Gittim..."* (s.29) Anımsadığı diğer kişilerden biri de, mahallenin durmadan gülen adamı Deli Hasan'dır. Şöyle der: *"Niçin gülerdi, neye gülerdi; neye güldüğünü kendisi bilir miydi; merak ederdim hep... Sonra, onun, insanlar tarafından bu denli sevilmesine, korunmasına sevinirdim. Nasıl da severdik seni Deli Hasan... Bilmiyorum, gerçekten bizler tarafından sevildiğini biliyor, anlıyor muydun?... Bunu bilmeni, anlamanı isterdim hep..."* (s.30) Mahallede unutamadıkları arasında Satıcı Recep Amca'da vardır. Çocukların Recep Amca'dan leblebi şekerleri, kuru incir, horozlu şeker, keçiboynuzu, kuru üzüm alabilmek için didişmeleri, bölüşmeleri, Recep Amca'nın gülen gözleri canlanır gözlerinin önünde. Sonra şunları söyler: *"Şimdi yıllar geçti aradan... Bambaşka dünyalar, bambaşka bir mekan içindeyim. Televizyonlar, filmler, yarı çıplak mankenlerin defileleri, ulu orta pazarlanan uzun boylu, boyalı kadınlar, ekran dolusu kadın göğüsleri, etli edepsiz şarkılar... Aşkı kirleten sözde aşklar... Bunları görüyor da, eski günlerin, o temiz, içten duygularla dolu tadını nasıl arıyorum. Bütün bunlar, bana, anlık, ömürleri kısa, geçici zevklermiş gibi geliyor."* (s.31) Öykünün sonunda; *"Şu anda yine mutluyum. Yunus Dayı'ların hanayından tatlı şarkı sesleri geliyor. Kapı önlerinde kızlar, gülüp şakalaşıyorlar. Makbule Teyze, güneşli bir hıdrellez günü, yüzünde binlerce gülüş, mahallenin kızlarını salıncakta sallıyor... Ve Cahide Abla'nın o kadife yumuşaklığındaki sesini duyar*

gibi oluyorum: 'Benim utansak yavuklum... Benim utansak yavuklum...' der. (s.31)

Tatil Şarkıları adlı öykü *" Güya tatildeyim. Böyle koşullandırdım kendimi. Bir huzur arayışı içine girdim. Huzuru bulmak kolay mı öyle. Şarkılar bile yoruyor insanı çoğu kez."* diye başlar. (s.105) Öykünün devamında öykü karakterinin bir erkek olduğunu anlarız. Kahramanımız evlidir. Kendi kendisiyle çatışmaları vardır. Şöyle der: *"...İçimde kendime yönelik bir suçlama. Nedenini bilmiyorum bunun. Şu anda karımı sevindirmek istiyorum. 'Hadi, termosa biraz kahve hazırla da seni gezmeye götüreyim' diyorum."* (s.105) Böylece televizyon karşısındaki rahat koltuğunu, önündeki gazeteleri, kitapları bir yana bırakır, karısıyla beraber arabalarına atladıkları gibi doğanın içinde bir gezintiye çıkarlar. Çıktıkları gezi sadece doğanın keşfi değil aynı zamanda birbirlerini analiz etmenin de keşfidir. Arabalarının teybinde çalan bir şarkı ile geçmişlerine dönerler. Şöyle anlatır: *"Uzaklara bakıyor karım... Gözlerinde yaşlar boşandı boşanacak... 'Geçti o günler artık' diyor. 'Sen eskisi gibi değilsin artık... Beni üzüyorsun. Ya da bana öyle geliyor. ' İçimde bir acı. O an karıma acıyorum. 'Hayır,' diyorum."* (s.106) Öykünün bir başka yerinde şunları söyler: *"Niçin böyleyiz; anlamıyorum. Kendimizden kaynaklanmayan durumlar daha çok üzüyor bizi. Karıma bakıyorum sezdirmeden. Gözleri dalgın. Şu anda neler düşünüyor, merak ediyorum. Keşke bilebilsem aklından geçenleri. Sorsam söyler mi içtenlikle. Niçin söylemez, neden söylemez. Sanki o şu anda neler düşündüğümü bana sorsa ben söyleyebilir miyim..."* (s.107) Öykü boyunca karakterimiz sürekli gelgitlerle geçmiş ile yaşadığı anın hesaplaşmasını yapar. Geçmişi niye düşünür, neden özlem duyarız? Geçmişi anımsamak yaralarımızın sarılması mıdır? Ya da geçmişi sorgulayarak geleceğimize korkusuzca bakmak mı isteriz? Veyahut çelişkilerimiz gerçeklerle yüzleşmek için pusulamız mıdır? Karakterimiz yaşamındaki gerçekleri aralarken siz de kendi deneyimlerinizi hatırlıyor, kendi kendinize bu soruların yanıtlarını düşünüyorsunuz.

Rahmi Ali, Batı Trakya insanını öyle duru anlatıyor ki, tüm öykü karakterleri kirlenmeden yaşamak için direnirken umudun aydınlık yüzü düşüyor yüreklerimize. *Tütüncüler'in Gelini* adlı öykü *"Bir dost getirdi selamını "* (s.32) diye başlar. Böylece karakterimiz yıllar öncesine dönerek terteniz aşkını hatırlar. Necla'yı. *"Seni ilk gördüğüm günü bir rüya gibi hatırlıyorum. Bitmesini istemediğim tatlı bir rüya..."* der. (s.33) İstanbul'da okuyan karakterimiz yaz tatilinde köyüne döner. O günü şöyle anlatır. *"Derken Tütüncüler'in kapısının önünde o güne kadar görmediğim biri... Bir yabancı kadın... Sen... Kapının önünde durmuş, beni süzüyordun."* (s.33) Annesinden bu yabancı kadının Tütüncüler'in gelini olduğunu öğrenir. Fakat tutulmuştur Necla'ya. İşte o aşamada kendi ile hesaplaşmaları başlar. Şöyle der: *"Sana olan tutkumdan senin bile haberin olsun istemedim. Sen bir düzen kurmuştun kendine. Bir ailen vardı. İleride çocukların olacaktı. Kocan, kayınpederin, kayınvaliden ve görümcelerin... İşleriniz vardı. Bağınız, bahçeniz, orağınız, çapanız... Her şeyleri unutup kendi dünyama dönmek istiyordum."* (s.35) Devam eder. *"Seni böyle, bu şekilde düşünmüş olmamı bile dürüstlükle bağdaştıramıyordum. Ancak, seni aklımdan silip atma düşüncesi beni daha çok hırpalıyor, yaşam tarzım iyice bozuluyordu."* (s.35) Öykünün başka bir yerinde şunları söyler: *"Öyle sanıyorum, birbirimizle hiç konuşmamıştık. Şimdi düşünüyorum da, böylesi daha iyi oldu, diyorum. Senin huzurun bozulsun, istemiyordum."* (s.36) En son bir sinemanın kapısından çıkarken görür Necla'yı. Şunları söyler: *"Kapıdan çıkmazdan önce son kez bakıyorsun bana doğru. Bir suçluluk duyuyorum önce. Sonra bir umut, bir sevinç ve hak etmiş olduğuma inandığım bir acı..."* (37) Bir sene geçer aradan. O yaz köye dönen karakterimiz Necla'yı bulamaz. Çünkü Tütüncüler Türkiye'ye göçmüşlerdir.

Bilmiyorum, günümüzde kaldı mı böyle kirlenmemiş, saf sevgiler? "Beni seversen, ben de seni severim" anlayışı içinde sevgileri, aşkları bile bir ticari meta haline getirmedik mi? İdeal aşk, tensel arzuların ötesinde, karşılık beklemeden sevmektir belki de.

Rahmi Ali'nin tüm öykülerinde tipik bir karakter ile karşılaşıyor, onlarla sohbet ediyor, aşık olan insanın sarhoşluğunu içinizde duyumsuyor, çocuklarını, okumak için ırıklara gönderen anne babaların özlemine eşlik ediyor, dostluğun, paylaşmanın, birbirine destek olmanın güzelliğini algılıyorsunuz. Nasıl bir fotoğraf makinesinin düğmesine dokunduğunuzda fotoğraf çekerseniz, Rahmi Ali'nin kaleminden de Batı Trakya insanının fotoğrafına bakıyorsunuz. O fotoğraflardan birinde bembeyaz kolları, dalgalı saçları, tatlı tatlı çukurlaşan yanaklarıyla gülümserken Elene'yi görüyorsunuz... Bir başka fotoğrafta gözlerini denizin uçsuz bucaksız ufkuna diken Muhacir Osman'ı... Bir diğerinde Barba Nikola ve kızı Sultana'yı... Sonra Safinaz'ı... Sonra Emel'i... Uzaklardan bir şarkı sesi duyuluyor... Bir kadın şarkı okuyor... Belki Hicaz... Belki Saba makamı... Yanaki, ablası Beba ile bu şarkılar eşliğinde sirtaki yapıyor...

* *Zor İş*, Rahmi Ali, Şafak Dergisi Yayınları, Şubat 2002

EVRENSEL EL ELE TUTUŞMA

Nalan ÇELİK

Alman filozof Ludwig Feurbach'ın (1804-1872) *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri* adlı eserinin 44. maddesinde şöyle der, *"Mekan ve zaman salt görünüş biçimleri değildir; onlar özün koşulları, aklın biçimleri, varlığın ve düşünmenin yasalarıdır. Varoluş ilk varlıktır, ilk belirlenmişliktir. Ben buradayımişte bu, gerçek, canlı bir özün ilk belirtisidir. İşaret parmağı hiçlikten varlığa giden yolu göstermektedir."*

Burada sözü edilen varlık, insandır. İnsan mistik gibi "sanki"li düşünmez ve konuşmaz. Vizyonlar, vahiyler ona uzak olan görünmeyen bir yerlerden gelmez. Onun işaret nesnesi... insan olmanın belirtisi, işaret parmağıdır. İşaret ettiği de diğer insan. Ya da metafizik gibi... Görünür dünyadan, idealar dünyasına özlemle bakıp pay almaya çalışmaz... fikirler uzaktan bir yerlerden gelmez. Fikirler yalnızca insanların birbirleriyle konuşmasından, iletişiminden doğar.

Feurbach devam eder... *"Burada ilk sınırdır, ilk ayrılıştır."* Kimileri ilk varlık olarak bu sınırda kalır, ötesine geçemez. Sınırını çizer, ayrılığını koyar... İlk varlık olma durumu hiç değişmez... yanızca... sınır-ayrılık için çeşitli kavramlar üretir... kadın-erkek, varsıl-yoksul, aristokrat-köle, işçi-burjuva, müslüman-hıristiyan, beyaz-siyah. İlk varlık, Feurbahc'ın şu sözlerini anlayabilse... olduğu yerde kalmaz bir adım öteye gidebilirdi... *"Ben buradayım, sen orada; biz birbirimizin dışındayız; bu nedenle birbirimize zarar vermeden ikimiz de var olabiliriz; yeterli yer vardır. Güneş, Merkür'ün olduğu yerde değildir. Merkür de Venüs'ün, göz kulağın olduğu yerde değildir."*

Feurbach İlk varlığa yol göstermeye devam eder... şöyle söyler, *"Mekansal belirlenim, aklın daha sonraki belirlenimlerine temel oluşturan ilk belirlenimidir."* Örgütleyen doğa, mekanın paylaşımıyla başlar işe. Çam ağacı, palmiye ağacına "senin manzaran daha güzel biraz da ben deniz kenarında yerleşmek istiyorum... köklerini topla çek ve git... yoksa iğnelerimi batırırım" demez. Göç eden kuşlara 'pasaportun var mı... dur bakalım hele, ya da geri dön uçuş ertelendi' demez. Rüzgar estiğinde; ayrım yapmaz bir ağaçla, papatya arasında. Yağmur 'tepem attı şu Ahmet'in tarlasına yağmayacağım' diye düşünmez. Güneş, aya "bu gece sen tatile çık ben bir kaç gün fazla çalışma yapayım, sen de dinlen" demez... Bunları diyen ilk varlıktır. Feurbach devam eder, *"Akıl yönünü sadece mekanda tayin eder. Neredeyim? sorusu uyanan bilincin, yaşam bilgeliğinin ilk sorusudur."*

1 Aralık 1955, Rosa Parks (İlk Sivil Haklar Annesi) için farklı bir gündü. Terzi olarak çalıştığı işyerinden ayrılmış, evine dönüyordu. Otobüse ön kapıdan bindi, parasını ödedi, indi. Arka kapıdan tekrar bindi. Rosa zenciydi, ön kapıdan binmesi yasaktı. O yıllarda Montogomery genelinde bir uygulama vardı. Otobüslerin ön sıraları "beyazlar" için ayrılmıştı. "Siyahlar" arkada oturabiliyorlardı. Ortalarda oturabilmeleri için, beyaz yolcular ayakta kalmamalıydı.

Rosa, o gün arka sıralar dolu olduğundan, orta sıraya oturdu. Bir kaç durak sonra otobüs doldu. "Beyaz" yolculardan biri ayakta kaldı. Kanunlara göre "siyah" yolcuların kalkıp, "beyaz" yolculara yer vermesi gerekiyordu. Hiçbiri kalkmadı. Otobüs şoförü James F. Blake, Rosa'nın ve aynı sırada oturan diğer üç "siyahın" kalkmasını istedi. Diğerleri itiraz etmeden kalktılar. Rosa kalkmadı. Feurbach'a göre, Rosa, *"Ben buradayım... neden birbirimize zarar vermeden var olamıyoruz"* diyordu.

Ama otobüs şoförü ve diğerleri ilk varlık durumunda kaldıkları için Rosa'nın bir "beyaza" hatta bütün "beyazlara" zarar verdiğini düşünüyorlardı... üstelik "beyazların" hazırladığı kanunlar vardı.Rosa'ya tutuklanacağı söylendi, yine kalkmadı. Çünkü Rosa, Feurbach'ın ikinci sorusuna geçmişti, *Neredeyim.* Uyanan bilincin, yaşam bilgeliğinin ilk sorusuydu bu. Uyanan bilince bedel ödetilmeliydi. Rosa tutuklandı.

Ertesi gün otuz beş bin ilan basıldı. Şehirde dağıtıldı. Bir bilincin uyanması başka bilinçleri de uyandırmıştı.Aynı gün otobüslerdeki ayrımcılığa karşı nasıl mücadele edileceğini konuşmak üzere siyah liderler toplantıya çağrıldı. Toplantı sonunda otobüslere binmeme kararı alındı. Boykotun öncüsü olarak, Martin Luther King (1929-1968) seçildi.

On yedi bin "siyahın" boykotu üç yüz seksen bir gün sürdü. 20 Aralık 1956'da Rosa Parks, Martin Luther King... aynı otobüse bindi. Otobüsün en ön sırasında oturuyorlardı. Bu olaylardan iki yıl önce 1954'de Alabama kentinde Condoleezza Rice dünyaya geldi. Alabama'da "siyah"ların; tren istasyon-

ları, genel tuvaletleri, çeşmeleri, restoranları "beyaz"larınkinden ayrıydı. Condoleezza'nın annesi yirmi yıl boyunca kızına aynı şeyi... kimi zaman fısıldadı, kimi zaman yüksek sesle söyledi. "Bir beyazdan iki kat fazla çalışmalısın" İlk varlık durumunda bırakılan, ezilmiş bir kadının... ayrımcılığı kabul etmiş sözleriyle bunlar.

"Eğer sizden sokak süpürmeniz istenirse Michelangelo'nın resim yaptığı, Beethoven'nin beste yaptığı ve Shakespear'ın şiir yazdığı gibi süpürün ki gökteki ve yerdeki herkes durup... burada işini çok iyi yapan biri, dünyanın en iyi çöpçüsü yaşıyor desin." Martin Luther King'in bu sözleriyle de büyüdü Condoleezza ve çok çalıştı.

"Afrikalı ulusların çoğu, bir ulus olmadığı için değil, toplumsal değişime dair devrimci bir bakışları olmadığı için başarısız oldular. Amerikalı siyahlar, kurtarıcı bir alan olarak gördükleri ulus kavramına sarılırken dikkatli olmalılar. Şiddete başvurmayın, iyi ve çok çalışın" diyen King, sarıldıkları ulus kavramını sorgulamaya başladığında, 1968'de öldürüldü.

Condoleezza, King'in bu sözlerini kulak arkası etti. Nedense her şeyi duyarken bunları duymadı. Rosa Parks'ı unuttu. Ulusuna, Bush'a sarılırken, lik varlık konumunda kaldı. Kendisinden görevi devraldığı Dışişleri Bakanı Colin Powel, genel sekreter Cofi Annan, üçü de "siyah"tır. Bir "beyaz"ın emrinde tüm beyazları temsil ederek başka ülkeye... sözde... özgürlük götürmeye çalışırlar. İlk varlık konumunda yaşayan insanlar, başka ülkelere ancak ilkellik götürebilirler. Bir Amerikan atasözü vardır, *"Tanrı herkesi farklı yaratmıştır, silah eşitliği sağlar."* İlk varlık durumundaki Bush, "siyah" yardımcıları ve onları destekleyenler... bu atasözünün temsilcileridir.

Feurbach devam eder, *"Mekan ve zamandaki sınırlama erdemlerin ilkidir; yer farkı çocuklara ve görgüsüz insanlara öğrettiğimiz, yerli ile yersiz arasındaki ilk farktır. Görgüsüz insan için yerin önemi yoktur, her şeyi hiç fark gözetmeden her yerde yapar, tıpkı bir soytarı gibi."* İlk varlık komununun ötesine geçmiş insanlar, 11 Eylül'dan bugüne yazılı ve görsel basındaki soytarılıklardan bıkmıştır, acı içindedir. Soytarılığı bırakmak isteyenlere... son olarak Feurbach'ın şu sözlerini söylemek istiyorum, *"Soytarılar tekrar mekan ve zamana bağlandıklarında, akıllarını başlarına toplarlar."*

"Bir hayalim var... bir hayalim var ki bir gün siyah erkekler ve siyah kızlar, beyaz erkek ve beyaz kızlar ile kardeşçe el ele tutuşabilecekler. Bugün bir hayalim var." Bu sözleri söyleyen Martin Luther King'in hayalleri yarım kalmıştır. Onun istediği hiçbir sınırın, hiçbir ayrımcılığın olmadığı evrensel bir el ele tutuşmadır.

AYAKKABI

Fakirdik
Hem de çocuktum
Bahçede gazoz kapağına vururdum
Güneş evine gidince yorulurdum.
Gazoz kapağın kanı yerde hiç kalmazdı
Annem evde sopayla alırdı.
Onun ayakkabısı hep yırtıktı
Benim ki yırtılınca niye dayak yerdim
Anlamazdım.
Yüksek topuklu kadınlardan öğrendim
Fakir olduğumuzu.
Kara tahtada isimlerimiz
Fakirliğimiz kadar büyüktü.
Her sene kutlanırdı fakirliğimiz
Müzikli yemekli...
Bana ayakkabı verilirdi
Denizlerdeki taşlar kadar parlak.
Ama annem solmuş bir yaprak gibi
Boynu bükük...
Yırtılınca dövüyor
Yenisi verilince üzülüyordu
Annem ayakkabıları hiç sevmiyordu
Ama ben seviyordum
Güneşi yakalayacaktım bu ayakkabılarla
Gazoz kapaklarına daha sert vuracaktım
Annemin şiddetinde.
Koşacaktım sokaklarda
Güneş evine gidene kadar...

Serkan KORDU

NIETZSCHE ile AVRUPA'YA BAKIŞ

H. Haluk ERDEM*

"(...) Hastalıkların, saçmalıkların ekine en zararlı olanı, ulusalcılık, Avrupa'yı hasta eden bu nevrose nationale, Avrupa'da artık sürüp gidecek bu küçük devletler, bu küçük siyasa: Anlamından, sağduyusundan yoksun bıraktılar Avrup'ya, -onu bir çıkmaza soktular.- Buradan çıkacak bir yol bilen var mı benden başka?... Ulusları yeniden birbirine bağlayacak büyüklükte bir ödev?"(1)

1. Avrupa Belgelerine Genel Bir Bakış

Avrupa'da birlik kurma düşüncesinin tarihi, eskilere dayanır. 19. yüzyıl filozoflarından Nietzsche'de de bu düşüncenin olduğunu görüyoruz. Ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra Nietzsche'nin Avrupa'ya ilişkin görüşlerinin yeniden değerlendirildiği bir döneme gelmiş bulunuyoruz. Çalışmamızın konusunu da Avrupa Birliği'nin temelinde yer alan belgelerin incelenmesi ve Nietzsche'nin Avrupa üzerine söyledikleri oluşturmaktadır.

1949 yılında kurulan *Avrupa Konseyi*, Avrupa'daki en eski kuruluştur. Konsey, insan hakları ve demokrasiyi koruyup geliştirmeye; sağlık, toplumsal refah, eğitim, kültür, çevre, yerel yönetim ve adalet gibi çok geniş bir alanda üye devletlerin politikaları arasında uyum sağlamaya çalışmaktadır.(2) Avrupa Konseyi'nin kuruluş amacı Madde 1'de şöyle belirtilmektedir:

"a. Avrupa Konseyi'nin amacı, ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve gerçekleştirmek ve ekonomik ve toplumsal ilerlemelerini kolaylaştırmak üzere Üyeleri arasında daha güçlü bir birliğe ulaşmaktır.

b. Bu amaç; ortak ilgi konusu olan sorunların görüşülmesi, ekonomik, toplumsal, kültürel, bilimsel, hukuksal ve yönetsel konularla insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleşmesi konusunda sözleşmeler ve ortak eylemler yoluyla Konsey organları eliyle izlenir."(3)

Avrupa Konseyi'nin ürünü olan *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin yanında ikinci ana belgedir. Sözleşme, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nden daha dar kapsamlı olmakla birlikte temel hak ve özgürlüklerin Avrupa düzeyindeki toplu güvencesidir. Sözleşme, ileri düzeyde hukuksal bir belgedir. Belgede, *Avrupa Konseyi*'nin üyeleri arasında daha yakın birliğin başarılması amaçlandığı ve bu amaca ulaşma yollarından birinin insan hakları ve temel özgürlükleri korumak ve ileri düzeyde gerçekleştirmek olduğu, dünyada adalet ve barışın temeli olan ve bir yandan etkin bir siyasal demokrasi, dayandığı insan haklarının ortak anlayışla gözetilmesiyle sürdürülebilen temel özgürlüklere olan derin inanç yinelenir. Yaşam, kişi özgürlüğü ve güvenlik, konuta ve haberleşmeye saygı gösterilmesi, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, evlenme ve bir aile kurma hakları, hiçbir cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlıktan olma, mülkiyet, doğuş ve benzeri başka bir statü ayrımı gözetilmeksizin sağlanır.(4) Bu sözleşme imzalandıktan sonra ek protokoller hazırlanarak benimsenmiştir. Bu protokollerde mülkiyet, eğitim, özgür seçim haklarıyla ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin düzenleme yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu protokoller yanında güvenceye bağlanan pek çok hak söz konusudur.(5)

1950 yılında imzalanıp 1953 yılında yürürlüğe giren *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'nden sonra *Avrupa Konseyi*'nce pek çok alanda çalışmaların yapıldığını ve yürürlüğe girdiğini görüyoruz. 1980'lerde Konsey'in işkence yasağıyla ilgili çalışmaları başlamıştır. *İşkence ve İnsanlıkdışı ya da Onurkırıcı Davranış ya da Cezanın Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi* 1987'den itibaren imza ve onaya açılmıştır. Bu belge işkenceyi yasaklamakla kalmayarak bir denetim sistemi oluşturmuştur.(6)

Avrupa Konseyi Devletleri, *İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi*'nden yirmi beş yıl sonra *İnsan*

Hakları Bildirgesi adı altında, *Sözleşme*'nin uluslararası düzeyde korunmasının ve etkin biçimde kullanılmasının önemini vurgulamışlardır. *Bildirge*'de *Avrupa Toplumsal Antlaşması*'ndan söz edilmekte ve toplumsal, ekonomik ve kültürel haklar başta olmak üzere, kişi hakları listesinin genişletme olanağının araştırılmasına girişilecek çabalara öncelik tanınacağı belirtilmektedir. Böylece dünya barışı ve güvenliğinin kararlı bir biçimde güçlendirileceği ilan edilmiş olmaktadır.(7)

1980 yılında *Avrupa Konseyi Danışma Meclisi*, "yeniden dirilen faşist propaganda ve bu propagandanın ırkçı yönleriyle savaşımın gereği" üzerine bir karar benimser. Bu karar, *Demokrasiye Karşı Bir Tehdit Olarak Hoşgörüsüzlüğe İlişkin Bildirge*'de de vurgulanmaktadır. *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi*, "tüm insanların saygınlığına ve özündeki eşitliğine saygının ve hoşgörünün demokratik ve çoğulcu bir toplumun gerçek temeli olduğuna inanarak" bu *Bildirge*'yi hazırlamıştır. Çeşitli hoşgörüsüzlük biçimlerinin yeniden canlandığına inanan Komite, ulusal ve uluslararası düzeyde totaliter ve ırkçı ideolojilerin yayılmasını önlemeye çaba göstereceğini açıklar.(8)

Ağustos 1975'de Helksinki'de, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere otuz beş devlet temsilcisi tarafından *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı*'nın son belgesi kabul edilmiştir. Dört ana ve son bölümden oluşan belgede, Avrupa'da güvenlik, ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre alanında iş birliği, Akdeniz'de güvenlik ve insancıl alanlarda iş birliği yer almaktadır.(9)

Çok genel başlıklarla ve tarihsel gelişmelerle ele aldığımız Avrupa belgeleri üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

2. Nietzsche ve Avrupa

Nietzsche kendi yaşadığı çağının Avrupa'sında olup bitenlere bakarak bir hesaplaşma içine girmiş, insanı ve değerleri yeniden sorgulamıştır. Nietzsche'ye göre her kültürün temelinde bir ahlak anlayışı bulunur. 19. yüzyıl Avrupa'sında da insan ve değerler sorgulanırken birbirlerinden farklı eğilimler göze çarpmaktadır. Bu eğilimler, Hıristiyanlığın değerlendirme biçimi ve bilimci-pozitivist, demokrat-sosyalist değerlendirme biçimidir. Nietzsche bu değerlendirme biçimlerini "sürü ahlakı" içinde görmektedir. "Sürü", aralarında belirli bir ahlakla bağlı olan grup demektir. 19. yüzyıl Avrupa'sında bu ahlaklar çatışmakta ve değerlerin değeri değişmektedir. Bu değiştirmeler Avrupa kültürünün çöküntüsünün belirtileridir. Aynı şekilde bu yüzyılın insanı da çökmüş insandır (decadant). Bu çöküntü başta eğitime, bilimlere, felsefeye, sanata, topluma, siyasete olmak üzere her alana sinmiştir.(10)

Avrupa bu dönemde milliyetçi kışkırtmaların içinde bulunmaktadır. Nietzsche bu durumu şöyle belirtmektedir:

"Biz 'iyi Avrupalılar': Bizim de bir yürekli memleketçilikle, eski sevgilere ve dar kafalı durumlara düşüp, gerilemekle geçirdiğimiz saatler oluyor-şimdi ben bunun bir örneğini veriyorum-, milliyetçi kışkırtmalar, vatanperver çaprıntılarla, diğer her çeşit eskimiş duygu taşkınlıklarıyla dolu saatlerimiz." (11)

Nietzsche milliyetçi fırtınaların yaratacağı gerginliği görmekte ve şöyle yazmaktadır:

"(...) Hâlâ patlamasını sürdüren 'milliyetçi hisler' fırtınası ve gerginliği buraya aittir, şimdilerde ortaya çıkan anarşizm de-: Bu süreç, bir olasılıkla, 'modern düşünce' havarilerinin ve onun çocuksu övgücülerinin hiç de beklemedikleri sonuçlara yol açacaktır." (12)

Nietzsche'ye göre Avrupa, "milliyetçi hisler" ortasında kaldıkça, gelecekte Avrupalıların yaratacağı izlenim, bir buyurucuya gereksinimi olan insanlar olması yönündedir.(13) Alman düşüncesinin yol açtığı milliyetçi sinir krizleri, Yahudilerle olan ilişkilerinde de düşmanca tavırlara yol açmaktadır:

"Bir halk milliyetçi sinir krizlerinden ve politik hırslardan çekmişse, çekmek istiyorsa, ruhunun üstünden türlü türlü sıkıntıların, bulutların geçmesini, kısaca, küçük ahmaklık nöbetlerini de beklemeli: Örneğin, bugünün Almanları arasında, kâh Fransız düşmanlığından doğan ahmaklık, kâh Yahudi düşmanlığından, kâh Polonya düşmanlığından (...) başka ne demekse, Alman ruhunun ve vicdanının şu ufak süslemelerine." (14)

Nietzsche Avrupa halkları arasındaki milliyetçilik çılgınlığının yol açmış olduğu ve halen de açtığı hastalıklı yabancılaşma sayesinde, uzağı göremeyen politikacılar yüzünden "Avrupa bir olmak istiyor" işaretlerinin görmezlikten gelindiğini ve yalan yanlış yorumlandığını düşünmektedir. (15) Ona göre kendi yüzyılının daha derin ve daha geniş insanlarındaki gerçek eğilim, Avrupa'nın birleşim yolunu hazırlamak ve Avrupa'nın geleceğini araştırmak olmalıdır.(16)

Nietzsche'nin Avrupa'sında "ulus" kavramından anlaşılan "res nata" (doğanşey)dan çok "res facta" (yapılanşey)dır. Filozofa göre bu ulusların dikkatli bir biçimde her çeşit öfkeci rekabetten ve düşmanlıktan kaçınmaları gerekir.(17) Nietzsche Avrupalıların aradığı uygarlığı, insanileştirmeyi, ilerlemeyi, demokratikliği, geçerlikte olan ahlakın baş değer olmadığını görmeyi kolaylaştırdığı için olumlu görmektedir.(18) Nietzsche düşüncelerini şöyle belirtmektedir:

"Avrupalıların aradığı ayrıcalığa ister 'uygarlık' ya da 'insanileştirme' ya da 'ilerleme' deyin; isterseniz basitçe, övgüsüz ve yergisiz, politik bir deyiş

kullanarak Avrupa'nın demokratik hareketi: Böylesi deyişlerin işaret ettiği tüm bu görünüşlerin arkasında gittikçe etkinlik kazanan müthiş bir fizyolojik süreç olup bitmekte- Avrupalıların gittikçe birbirine benzemesi süreci, kendilerini, ırkların ortaya çıktığı iklimlere ve sınıflara bağlayan koşullardan giderek uzaklaşma, yüzyıllardır ruh ve bedenin içine benzeri taleplerle işlemiş herhangi bir belirleyici ortamın etkilerinden sürekli yükselen bir kopuş, -böylece temelde, uluslar üstü, göçebe bir insan tipi ortaya çıkıyor; fizyolojik olarak görüldüğünde, ayırıcı özelliği maksimum uyum gücü ve sanatı olan bir tip. Bu Avrupalı oluş sürecinin temposu büyük geriye dönüşlerle aksayabilir, ama belki de tam da bu bakımdan, bir şiddet, derinlik kazanacak ve büyüyecektir."(19)

Nietzsche Avrupa'yı döneminin Rusya'sı ile de karşılaştırmıştır. O bu karşılaştırmayı "isteme gücü" bakımından yapmaktadır.

"(...) Fransa'da kolayca anlaşılıp, açıkça kavranabileceği gibi, isteme en kötü biçimde hastadır. İsteme gücü, uzun bir süredir, Almanya'da biraz daha fazladır. (...) İngiltere'de, İspanya'da ve Korsika'da çok daha şiddetlidir. (...) Ama en güçlüsü, en şaşırtıcı olan, şu muazzam ara bölgede, Avrupa'nın sanki Asya'ya doğru gerisin geriye aktığı Rusya'dadır. (...) Avrupa'nın eşit ölçüde tehlikeli olması için çözmesi gereken, yani, bir tek isteme kazanmak için, bütün Avrupa'ya egemen olacak yeni bir kast aracılığıyla, kendi, uzun, kendi korkunç istemesiyle amaçlarını binlerce yıl öteye yöneltebilen: Böylece, uzun sürmüş masal okuma komedisi, küçük devletlerin, hanedanlıkların, bölünmüş istemeleri sona erecektir." (20)

Nietzsche'nin Avrupa hakkındaki düşüncelerini kaleme alırken üzerinde durduğu diğer konu nihilizmdir. Ona göre nihilzm, yüksek değerlerin değerden düşmesi anlamına gelmektedir. Nihilizmde amaç eksik olduğu için "Niçin?" sorusunun da yanıtı verilmez.(21) Nietzsche, her saf moral değerler sisteminin nihilizmle sona erdiğini belirterek, bunun Avrupa için de beklemek gerektiğini vurgular.(22) Ona göre karamsarlık, nihilizmin bir önceki biçimidir.(23) Nietzsche Avrupa nihilizminin dönemlerini dörde ayırmaktadır.

Avrupa nihilizminin ilk dönemi, "bulanıklık" dönemidir. Bu dönemde eski korunur ve yeni olana geçiş sağlanmaz. İkinci dönem "açıklık" dönemidir. Bu dönem eski ideallerin, yaşama düşman idealler olduğunun anlaşıldığı dönemdir. Açıklık dönemi aynı zamanda çöküntü (decadence) dönemidir. Bir sonraki dönem hor görmeyi, acımayı ve yıkmayı içine alan "üç büyük duygu" çağıdır. Bu dönem, nihilizmin kapıda beklediği dönem olup Nietzsche'nin içinde yaşadığı çağdır. Son dönem, "felaket" dönemidir. Bu dönem zayıflar olduğu kadar güçlü kişilerin de kararlar aldığı dönemdir.(24)

Son Söz Yerine

Nietzsche'nin Avrupa üzerine düşünceleriyle, belgelerle somutluk kazanmış günümüz Avrupa arasında bir değerlendirme, dünya barışı ve milliyetçilik hırsının açtığı problemler açısından yapılabilir. Nietzsche'nin birbirlerinden kopuk olan uluslaın milliyetçilik rüzgarlarına kapılıp birbirlerine karşı düşmanlık beslediği değerlendirmesi, Avrupa'nın yaşamış olduğu bir olgudur. Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bir yüzyıl önce kendi çağına ilişkin olup bitene bakarak çağımız sorunları arasında ilgiler kuran Nietzsche, Avrupa uluslarının dünya barışı temelinde yan yana bulunması isteğini ve ihtiyacını hissedecekleri değerlendirmesini yaparken çok haklıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Nietzsche'nin Avrupa düşüncesine ilişkin söylediklerine yeniden bakmak, insanlığın yaşadığı temel sorunların çözümünde bize yol gösterici olacaktır.

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı

Dipnotlar:

1. Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, Çev. Can Alkor, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s.135.
2. Muzaffer Sencer, *Belgelerle İnsan Hakları*, Beta Yayınları, İstanbul, 1988, s.381.
3. a.g.e., s.384-385.
4. a.g.e., s.398-402.
5. a.g.e., s.412-413.
6. a.g.e., s.466-467.
7. a.g.e., s.483.
8. a.g.e., s.478.
9. a.g.e., s.503.
10. İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s.135-137.
11. Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.146.
12. a.g.e., s.148.
13. a.g.e., s.148.
14. a.g.e., s.156.
15. a.g.e., s.163.
16. a.g.e., s.163.
17. a.g.e., s.157.
18. İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s.145.
19. Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, Çev. Ahmet İnam, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.147-148.
20. a.g.e., s.112-113.
21. Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1996, s.2.
22. a.g.e., s.19.
23. a.g.e., s.9
24. a.g.e., s.56.

ŞİİR, GÜZELLİĞİN VARILMAYAN ÜLKESİ

Anıl MERİÇELLİ

İnsancıl Atölyesi'nin Değerli Üyeleri,

Benim adım Anıl Meriçelli. *İnsancıl* yazarlarından biriyim. Bugüne kadar on yedi kitabım yayımlandı. Baskıya hazır dört kitabım daha var. Bunlardan biri *Aşkın ve Yalnızlığın Yanısıra* adlı şiir kitabım. Değerli hocamız Cengiz Gündoğdu, geçenlerde bir sohbet anında, bu kitabı biz yayımlayalım, dedi. Şimdi heyecanla, getir kitabını, baskıya gönderelim, demesini bekliyorum.

Değerli şair Berrin Taş ve değerli eleştirmen Cengiz Gündoğdu zaten benim editörlerim. Bugüne kadar benim dört kitabımı yayımladılar: *Aşk Şiiri, Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım, Umutsuz Bir Aşkın Şairi Emily Dickinson* ve *Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri.*

Ben *İnsancıl Yayınevi*'ni çok seviyorum. İstanbul'da olduğum zamanlarda, haftada bir iki kez uğrarım. Berrin Taş, Cengiz Gündoğdu ve Şadiye Güle benim akrabalarım gibidir. Ben onların mutluluklarıyla sevinirim, onların üzüntüleriyle hüzünlenirim. Bana *İnsancıl Atölyesi*'nde bir konuşma yapmamı önerdikleri zaman da çok sevinmiştim. Heyecanlanmıştım. Ben çağdaş Türk edebiyatının tanınmış bütün şairleri hakkında çok rahat konuşabilirim. Onların şiirlerini değerlendirebilirim. Sizlere onlar hakkında bilgiler sunabilirim. Ama kendi şiirim hakkında ne diyebilirim ki? Bunu düşünürken, elim ayağım titremeye başladı. Ama bu korkum uzun sürmedi.

Kendi şiirim hakkında konuşmaktansa, başkaları benim şiirim üzerine neler yazmışlar, onlardan örnekler sunmak aklıma geldi. İlk örnek çok değerli edebiyatçı Vedat Günyol'dan. Kısa bir süre önce hayata gözlerini yuman Vedat Günyol *Türk Dili Dergisi*'nin Kasım-Aralık 2001 tarihli sayısında bakınız neler demiş: *"Orhan Veli'nin İstanbul'u Dinliyorum adlı nefis şiiri yanında, bugünlerin içli, içli olduğu kadar sıcak, cana yakın duygularını yansıtan şiiri size övünçle sunmak istiyorum. Bu usta şair Anıl Meriçelli'nin güzel şiiridir. Okuyalım:*

"İstanbul Gözlerimin Ucunda

Yeryüzü uyanıyordu bir sabah
Lacivert sular uyanıyordu
Otları, balıkları, rüzgârları duydum
İstanbul gözlerimin ucundaydı

İstanbul gözlerimin ucundaydı
Soluğunu yüzümde duyuyordum
Bir sen vardın İstanbul'da
Bir de şiirlerim vardı

İstanbul gözlerimin ucundaydı
Bir hasret bitiyordu yavaş yavaş
Elimi uzatsam dokunacaktım
Bir sen varsın artık seninle varım"

Daha sonra değerli şair arkadaşım Ülkü Tamer şöyle yazdı: *"1957 yarıyıl tatilinde Ahmet Vefik Paşa'nın iki oyununu Ege kentlerinde oynayacaktık. Genco Erkal ile Çiğdem Selışık da vardı aramızda. Tiyatrodan çok edebiyatla ilgilenen Anıl Meriçelli, turnede bizimle birlikte olabilmek için bir rol üstlenmişti. Anıl Meriçelli şiir tutkunuydu. Hep sürdürdü bu tutkusunu. Coşkusunu hiç yitirmedi. Çeviri şiirlerinden oluşan Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım yeni yayımlandı. Şu sıralarda son şiir kitabı da çıkmak üzere."*

Aşk Şiiri adlı kitabımın ön sözünü çok değerli eleştirmen Cengiz Gündoğdu yazmıştı. 6 Ekim 1997'de bakınız Cengiz Gündoğdu neler demiş:

"Anıl Meriçelli'nin şiirlerinde insan var.

Aşk, insanın edimidir. Aşk konferanslarında hep bunu söyledim. Sonra şöyle dedim. Aşk, insanın estetik yaratımıdır. Bir nesnenin estetik olabilmesi, öznenin birikimine bağlıdır.

Anıl Meriçelli'nin şiirlerinde, estetik öznenin, nesnesini nasıl estetik nesne yaptığını görüyoruz.

İnsan, hem doğal, hem kültürel varlıktır. Aşk, insanın hem ilkelliğidir... içgüdülerinin insanlaşma-

mış yanıdır, hem de kültürel insani yanıdır. Bu açıdan baktıkta Anıl Meriçelli aşkı doğru görmüş. Aşkı hem ilkel, doğal yanıyla, hem kültürel yanıyla.

Aşkın ilkel yanı, cinselliğidir. Ancak aşk, doğal, ilkel yanıyla ayakta durmaz. İlkel yan, bir kaç ilişkiden sonra doyuma ulaşır. Özne başka nesneler arar. İlkel yanda nesnenin estetik yanı hızla tükenir.

Aşkı ayakta tutan, insani... kültürel yanıdır. Çağımızın insanı, işin bu yanını öğrenmiyor. Aşkı, ilkel yanıyla sürdürmek istiyor. Tabii sık sık hayal kırıklığına uğruyor. Ya aşk yoktur diyor, ya da aşkın tözünü arıyor. Eksiklik burda.

Anıl Meriçelli, şiirlerinde aşkın ilkel yanını örtük anlamlarla veriyor. Aşkın öbür yanı... aşkı ayakta tutan yan öne çıkarılmış. Bu açıdan bence eserinin adı Aşk Üstüne Dersler olmalıydı. Çünkü Anıl Meriçelli, kadın ve erkeğin aşkı... o estetiği nasıl yarattıklarını dillendiriyor şiirlerinde.

Bunu önemsiyorum. Çünkü ilkel yanı öne çıkarılmış bir aşk, 'cinsel özgürlük' diye insanı, insani değerlerden uzaklaştırır. Metanın ne kadar özgürlüğü varsa, 'cinsel özgürlük' yoluna giren insanın o kadar özgürlüğü vardır.

Bu anlayışla kurulan bir ilişki insanı dönüştürmez, yozlaştırır.

İnsanı, kültürel, insani yanı öne çıkarılan aşk dönüştürür ancak. Böyle bir aşk, insanı dönüştüren bir aşk, dünyayı insani yönde dönüştürmenin ilk adımıdır bence.

Anıl Meriçelli'nin Aşk Şiirleri, sokakların alıp başını gitmediği... yakınlarından ekmek kokusunun geldiği bir dünya özlemiyle, sokakların alıp başını gittiği, ekmeğin koküsunun uzaktan geldiği, yerleşik dünyanın çelişkisinde yaşanan bir aşkın soluğu.

Bu soluk çoğalmalı. İşte o zaman 'gökyüzünün denize uzandığı noktada' şafak sökecek.

6 Ekim 1997, İstanbul."

Sağolasın Cengiz Gündoğdu!

İlk şiir kitabım *Mayıslara Açılan Kapı*, 1964 yılında *Yeditepe* yayınları arasında çıkmıştı. Bir yıl sonra Ernest Hemingway'den çevirdiğim *Irmağın Ötesi* adlı roman *Varlık* Yayınevi tarafından basıldı (1965). Sonra Ülkü Tamer'in *Alacakaranlığın Sesleri* adlı kitabını ve basında büyük ilgi gören *Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri* adlı çeviri şiirler kitabını kendim yayımladım *(Meriçelli* Yayınları, 1968). İkinci şiir kitabım *Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde*, 1970 yılında, yine *Yeditepe* Yayınları arasında çıktı.

Ömrümün kırk yılını verdiğim deri sanayi belgeseli *Yılların Ardından* ve üçüncü şiir kitabım *İstanbul Gözlerimin Ucunda*, *Graphis* Yayınevi tarafından basıldı (1996).

1954 yılından beri şiirlerim *Varlık, Yenilik, Yeditepe, Pazar Postası, Dost, Yelken, Şiir Sanatı, Cep Dergisi* ve *Papirüs*'te yayımlandı. Son yıllarda şiirlerim ve çevirilerim başta *İnsancıl* dergisi olmak üzere *Varlık, Gösteri, İnsan, Yeni Biçem, Poetik-us* ve kurucuları arasında bulunduğum *Düşlem* dergisinde yayımlanıyor.

Ben şiiri çok seviyorum. On yedi yaşımda da sevdim, altmış yedi yaşımda da. Şiir okuyunca, şiir yazınca mutlu oluyorum. Yaşadığımın farkına varıyorum. Şiire olan tutkum, şiire olan sevgim sözcüklerle anlatılamaz. Sözlere, sözcüklere sığmaz. Şiir benim için yaşamın ta kendisidir. Örneğin, bir yaprağın yere düşerken çıkardığı ses şiirdir. Deniz kıyısı bir sığınaktır; ama deniz başlıbaşına bir şiirdir. Gökyüzü şiirdir. Şairler şiirle nefes alır, şiirle nefes verirler.

Hüsamettin Bozok'un yıllarca önce benimle yaptığı ve *Yeditepe*'de yayımladığı bir söyleşide şöyle demiştim: *"Şiir güzelliğin tanımıdır bence. Erişilmesi güç güzelliğin tanımıdır. Başka bir deyişle, 'güzelliğin varılmayan ülkesidir şiir.' Benim şiirimin en önemli özelliklerinden biri içtenliktir. Sınırsız içtenlik. Şiiri sevdiğim için, mutluluğu şiirde bulduğum için, şiir yazıyorum."*

Ben toplumsal hayatımızda daha iyiye, daha güzele, şiirle ulaşabileceğimiz inancındayım. İnsanların insanca yaşayabilmesi, insanların birbirlerini sevebilmesi için güzel sanatlar, özellikle şiir gereklidir. Şair gökyüzünün güzel olduğunu söylemeseydi, bitmez tükenmez bir savaş içinde olan insanlar bu güzelliğin farkına varırlar mıydı?

Toplumsal koşullar ne kadar ağır olursa olsun, her sabah uyanmak, yeniden yaşamaya başlamak güzeldir. Toplumdaki tüm olumsuzluklara karşın, yaşantılarımızdaki umut verici ayrıntılar, bizi mutlu kılmaya yeterlidir.

Ben şiirlerimde genellikle doğa sevgisini, insan sevgisini, aşkı ve umudu dile getirmeye çalıştım. İnsan sevgisinin yanı sıra eşitlik ilkesini yoğunlaştırmaya çalıştım. Şiir zaten bir yoğunlaştırma sanatıdır. Kısa kısa şiirlerle insanlara, yaşamanın güzelliğini göstermeye çalıştım. Doğanın değişik görünümlerini, değişik kesitlerini, belirgin bir yaşama sevinci içinde vermeye uğraştım. Hiç bir zaman anlamsızlığa, karamsarlığa ve aşırı tutumlara özenmedim. Şiirsel öz ve biçim kaygısını hiçbir zaman göz ardı etmedim. Okurlarımı sevdim. Okurlarıma önem verdim.

Gönlümden geçenlerin binde birini bile başarabildiysem ne mutlu bana.

İzin verirseniz, değerli eleştirmenlerin benim şiirim hakkında yazdıklarından kısa örnekler vermek istiyorum. İlk örnek değerli şair Leyla Şahin'in *Kırmızı Mürekkep* adlı yazısından:

"Anıl Meriçelli'nin daha önce yayımlanan Mayıslara Açılan Kapı, Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzüm-

de, İstanbul Gözlerimin Ucunda adlı kitaplarından seçilmiş şiirleri içeren Aşk Şiiri adlı kitabını okuyorum. Hemen her şiirde aşka ve sevgiye adanmış bir yüreğin dizeleriyle karşılaşıyorum.

Şiirini aşk ve sevgi üzerine kuran, etiğini ve estetiğini bu tema üzerinde geliştiren Meriçelli, 'Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde', 'Yağmur Islatır Ellerini' adlı iki bölümde toplamış şiirlerini. Birinci bölümde yer alan 'Ezgi' adlı şiirin unutulmaz ilk dörtlüğünü buraya alıyorum:

'Buğulanmış sesini duyar gibiyim
Kumral çıplaklığında güzelliğinin
Günışığı gözlerin var yanıbaşımda
Aşkımız ve ayrılığımız için'

Anıl Meriçelli'nin şiirinde sözcük seçiminden dize yapısına, şiirin ve hatta kitabın tamamına kadar uzanan özenli bir işçiliği buluruz. Türkçe'ye sevgi ve saygısı derin bir şair. İçten, sahici bir yürekle yazıyor. Sonuçta şiir, insanın kendi damarından kan çekerek kağıda taşıdığı bir dünya. Her harf, her sözcük, her dizi 'kırmızı mürekkep'.

Meriçelli'nin seçme şiirlerinde bunu bir daha ve yeniden gördüm. Meriçelli değil miydi Emily Dickinson'a 'kızkardeşim' diyen!"

İkinci örnek Ahmet Necdet'ten:

"Anıl Meriçelli bundan otuz yıl kadar önce, bakınız neler demiş: 'İnsan çevirmek istediği şiiri yeniden yazmak, yeniden yaşamak zorunda. Bu da büyük bir güç, büyük bir yetenek isteyen iş.' (Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri, 1968, s.8.)

Meriçelli'nin bunca yıl sonra, çevirmek istediği bir şiiri yeniden yazması ve yaşaması yüreğinin büyüklüğü kadar, gücünün ve yeteneğinin büyüklüğüne de bir kanıt oluşturuyor."

Muzaffer Uyguner şöyle diyor:

"Dili iyi bilen ve Türk edebiyatıyla İngiliz-Amerikan edebiyatını yakından izleyen Anıl Meriçelli, aynı zamanda şairdir. Dil ve şiir yeteneği bir arada bulunmaktadır... Karşılaştırabildiğimiz bazı şiirlerin dilimize ustaca aktarıldığını gördük."

Talat Sait Halman ise:

"Ne güzel 'Aşk Şiiri'... Güçlü, dokunaklı, coşkulu, hüzünlü, yüceltici, aşkın kendisi gibi. Doya doya okudum bu nefis şiirleri. Kutlarım."

diyor.

Değerli yazarlarımızın eleştirilerinden bir kaç örnek daha vermek istiyorum.

"Aşk Şiiri. Anıl Meriçelli, İnsancıl Yayınları arasında basılan bu seçme şiirlerinde seven insanın duygularını anlatıyor. Aşkın eskimezliğine inanıyorsanız, bu şiirleri kaçırmayın. Yorgunluğunuzu ve yılgınlığınızı unutmak istiyorsanız da, bu şiirleri okumalısınız.

Sennur Sezer"

"1937 yılında Milâs'ta doğan Anıl Meriçelli, Robert Koleji bitirdikten sonra Vatan gazetesinde çalışır. 1953 yılında Kolej'in açtığı şiir yarışmasında Ülkü Tamer birinci, Anıl Meriçelli ikinci olur. Yazdığı şiirler Varlık, Yenilik dergisinde, daha sonraları Yeditepe, Yelken, Dost, Pazar Postası, Şiir Sanatı, Soyut, Cep ve Papirüs dergilerinde yayımlanır.

İlk şiir kitabı, Mayıslara Açılan Kapı Yeditepe Yayınları arasında 1964 yılında yayımlandı. 1968 yılında 'Çağdaş İngiliz Amerikan Şiiri' yayımlandı. İkinci şiir kitabı 'Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde' 1970 yılında okurlara sunuldu.

Anıl Meriçelli'nin son şiirlerinin de yankı uyandıracağı bir gerçek. Daha önceki şiirlerini aşarak yeni açılımlara, yeni estetik güzelliklere yöneldiği görülen Anıl Meriçelli'nin yeni şiirlerini severek, duyarak okuyacaksınız.

Yılmaz Elmas"

"İstanbul Gözlerimin Ucunda adlı kitabın giriş şiiri, ki onun da adı Şiir, imgeye ve güçlü bir görselliğe dayalı. Giriş için iyi bir seçim. Okuyucuları kitapta bekleyenlerin bir habercisi olarak ele alınabilecek bu şiir, bize Meriçelli'nin en önemli iki izleğini de gösteriyor aynı zamanda: Şiir ve Aşk!

Bu iki tema etrafında biçimlenen şiirlerin birçok önemli özelliği var. Ama bence en önemlisi kısa ve yalın olmaları. Usul usul okunabilecek, şairinden ayrı düşünülemeyecek şiirler. Çünkü bu dizelerin şairi kimselere benzemiyor. Ne sevdiği şairlere, ne de kitaplarını yayımladığı dönemlerde etkili olan şiir akımlarına. Zorlanmadan, tatlı tatlı okuyorsunuz Meriçelli'nin dizelerini...

Kitaptaki şiirlerin neredeyse tümünü sevdim. Ama isim vermek gerekirse: Ezgi, İstanbul Gözlerimin Ucunda, Efsane, Ilgaz, Kartal ve Kıyıda isimli şiirler, benim en çok sevdiklerimden sadece bir kaçı. Bunların yanında kitapta, beni yukarıda saydıklarım kadar etkileyen bir başka şiir de İlhan Berk oldu. İstanbul ile özdeşleşen bu büyük şairi çok güzel anlatmış Meriçelli.

Şiirlerdeki ritmik ve akıcı üslubun bir nedeni de, şairdeki doğa tutkusu olsa gerek diye düşünüyorum. Özellikle belirginleşmiş ilkyaz imgesi, şairin aşklarını yaşayışının olumlu yönde olduğuna da işaret olabilir.

Sonuç olarak ben bu şiirleri çok sevdim ve Anıl Meriçelli'nin köklü şiir geçmişini kendimce özetle-

meye çalıştım. Bu şiirleri, serin sonbahar günlerinde mevsimi 'ilkyaz' yerine koyup okudum.

Cenk Palaz"

"Son

Şafakla günbatımı arasında,
Belirgin çerçevesi ölümün,

Birdenbire şafak söküyor
Anıl Meriçelli

Bu şiir bir meslektaşımın.

Anıl Meriçelli, yalın ve soylu bir şiirin sahibi. Onu kıskanıyorum.

Asım Öncüler"

"Anıl Meriçelli'yi yıllar sonra görmekten sevinç duydum. Geçen yıl yayımlanan 'İstanbul Gözlerimin Ucunda' ile 'Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım'ı sevinçle bağrıma bastım.

Ruşen Hakkı"

"Şair ve çevirmen Anıl Meriçelli, İngiliz-Amerikan şairlerinden yaptığı seçmeleri Türkçe'ye aktarmış. Antolojiye yazdığı girişte; Çağdaş İngiliz-Amerikan şiirinin genel bir panoramasını ve bu şiir geleneğinin belli başlı özelliklerini vermeye çalışmış. Her bölümde şairin kısa bir biyografisi, sanatı üzerine bir eleştirel not ve sonra da şiirlerinden seçmeler yer almaktadır.

Doğan Hızlan"

"Yaşasın 'Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım' ile bize hiç tanımadığımız şairlerden... gönlümüzün şiir bahçelerine şiir fideleri diken Anıl Meriçelli.

Ruşen Hakkı"

"Anıl Meriçelli her şeyden önce şair. O nedenle çevirilerin özünü de şiirle yüklüyor.

Güngör Gençay"

"Anıl Meriçelli'nin çevirileri, yıllardır şiirle uğraşmaktan gelen bir yatkınlık ve açık, yalın, çeviri zorlayışından uzak, temiz bir Türkçe ile yapılmış.

Ahmet Köksal"

Berrin Taş'la, Şadiye Hanım'la, Gündoğdu'yla konuşurken Anıl Meriçelli geldi. Meriçelli'yi ta Yeditepe günlerinden tanıyordum. 'Mayıslara Açılan Kapı' adlı şiir kitabı yayımlanmıştı. Yirmi beş yıl olmuş. Meriçelli benden üç yaş büyükmüş, ama on yaş genç gösteriyordu. Emily Dickinson'dan şiirler çevirdiği için olağan karşıladım onu.

'Hatırlamak unutmaksa eğer

GELECEK

Ben görmesem,
biz görmesek de,
öyle bir ev yapacak ki insanlık!...
Tuğlaları yıldızdan,
harcı aydan,
kapı yok,
sonuna dek açık pencere,
ışıl ışıl,
gece girmeyecek eve...
Gök mavisi çatı,
kucaklayacak evreni...

Suna CAN

Hatırlamam ben;
Eğer unutmak, hatırlamaksa,
Ne kadar yakınım unutmaya!'
Anıl Meriçelli kazandırmış Türkçemize...

Yedi aydır gelmiyordum İstanbul'a. Yedinci ayın sonunda hem dostlarımı gördüm, hem de Anıl Meriçelli'nin hazırladığı 'Umutsuz Bir Aşkın Şairi Emily Dickinson'dan Seçilmiş Şiirler'le İstanbul'umu gezdim. Sağolasın Anıl Meriçelli.

Bülent Habora"

İnsancıl Atölyesi'nin değerli öğrencileri: Benim şiirim hakkında yazı yazan değerli arkadaşlarım Hasan Akarsu, Dursun Özden, Tansu Bele, Murat Batmankaya ve Nusret Karaca'nın yazılarından sizlere örnek sunamadığım için üzgünüm. Sözlerime burada son verirken hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Öykü

SERMİN

Metin AYKAN

Bir bilim aşığı, hani günümüzde şu soyu tükenenlerden!... Düşünsel açıdan tam bir 'pozitivist'... Hatta daha tam tanımla, hem pozitivist, hem de İngilizlerin 'free thinker' dedikleri 'özgür düşünceli' biri, hem de hayli... O gün bir konferanstan dönüyor. Konferans: 'Belirsizliğin ve Önceden Kestirilemezliğin Determinizmi' üstüne... Konuşmacılar, yeterli gözlem ve istatistik birikim olmadığı için, kaotik ve önceden kestirilemeyeceği sanılan olayların da, belli kanuniyetleri olduğu ve ona göre işlediğine dair bilgiler aktardılar. Konferanstan sonra kendi kafa yapısındaki birkaç arkadaşıyla konuyu tartışınca, sanki iman tazeledi, 'pozitif' düşünceye bağlılığı iyice pekişti. Yalnız hemen belirtmeli, pozitivistliğinin 'Auguste Comte'unkiyle ilgisi yok... Auguste Comte'un adını duymuş, bilimsel mezhebi hakkında biraz bilgisi de var. Ötesi isim benzerliği... Melike, pozitif düşünen bir akılcı... Eh, rasyonalizmi, militanlık boyutunda değilse de, yakın. Bu bakımdan bilimsel kuşkuculuğu, 'paranoya'nın sınırlarında... Elbette bunda, fen ağırlıklı, mühendislik eğitimi görmesinin de payı var... Bu yüksek dozdaki pozitivizm, konferansın da etkisiyle hafif bir coşkuya dönüşmüş. Bu pozitif coşkuyla da, batıl düşünceye takmış. Ne var ki coşkusu, içinde yavaş yavaş beliren bir gerginliği perdeliyor. Çocukluğundakine benzer bir duygu... Yine o günlerdeki gibi ince bir tedirginlik... İçinde, sanki biri kendini gözlüyormuş gibi belirsiz bir his, ama o coşkuyla kondurmuyor. Birden, arkasından bir kadın, ta çocukluğunda kalmış; ötesi, duymaktan da hiç hoşlanmadığı göbek adıyla seslendi kendisine... Öyle kızdı ki, dönüp arkasına bakmadı bile. Kadınının seslenmesiyle, alt yapısı hazır bu tuhaf rahatsızlık yerli yerine oturdu. Kendini yokladı, bu hafif elektrikli duygunun pek de yabancısı değil. Bu, ta çocukluğuna kadar uzanan ve lise yıllarında kaybolan bir duygu. O zaman da böyle belirsizlikle başlar, kadının seslenmesinde olduğu gibi, doruğa çıkar, sonra da normalleşirdi. Kimdi kendisine seslenen?... İçinde de bir merak: "Belki de beş-altı yaşımdan beri kullanılmayan göbek adımı bilen, kim? Bir tek büyük ninem bu isimle çağırırdı beni. O da adımı, yeterince Müslüman bulmadığından..." Sonunda dayanamadı, dönüp baktı. Kendi yaşında, şimdiye kadar hiç görmediği hoş bir hanım.

- "Tanışıyor muyduk?" diye sertçe sordu. "Hem sonra, siz nereden biliyorsunuz benim küçük adımı?"

- "Haklısın Melike, beni tanımana olanak yok. Ben, Sermin'im. Hani çocukluk arkadaşın, zaman zaman da, ilk ve ortaokulda aynı sınıflarda birlikte okuduğun Sermin! Valide Çeşmesi'nde, Dilhayat apartımanında otururduk... Hadi biraz daha yardımcı olayım, 1248 Sermin. Ortaokuldaki numaram buydu."

- "Hanımefendi, 1248 Sermin'i, ilkokuldaki numarası da 68 olan Sermin Voyvodinalı'yı çok iyi tanırım. Dediğiniz gibi, hem mahalle komşum, hem okul arkadaşımdı. Ama siz Sermin değilsiniz. Niye kendinize Sermin dediğinizi de anlayabilmiş değilim! Özür dilerim, acelem var, izninizle" deyip, hem konuşmayı noktalamak, hem de yoluna devam etmek istedi. Karşısındaki, yine kendisiyle ilgili, çok az kişinin bildiği, bir şey daha söyledi. Kadın sinirlendi. Sert bir ifadeyle:

- "Belli ki, Sermin Hanım, ortak arkadaşımız. Anladığım kadarıyla size hakkımda, uluorta söylenmeyecek epey şey anlatmış! Ama benim anlamadığım, siz bunları bana niye aktardınız? Bu, ne nezaket, ne de ciddiyetle bağdaşır bir tutum! Sizi, mahremiyetimle ilgili konularda konuşmaktan men ederim! Hakkımda bildiklerinizi, kendinize saklayın lütfen!"

- "Aman Melike hiç mi, hiç değişmemişsin. Yine burnundan kıl aldırmayan o Melike!... Halbuki bak ben ne hallerdeyim?..."

- "Hanımefendi, rahatsızlık vermeye devam ederseniz, polise başvuracağım!"

- "Tamam tamam, ölçüyü kaçırdığımın farkındayım, sana biraz takılmak istedim. Bak!" dedi, sol elini açtı.

Kadının avucunda, orta parmağının hemen altında, Melike'nin asla unutamayacağı, hayli silinmiş bir yara izi. Az daha bayılıyordu. Evet o yara izi, bir vicdan azabıyla, hep mi hep aklında!... Yaraya neden olan da kendisi.

Kadına, bu kere daha dikkatle ve uzun baktı, 'a, aah', kadınının Sermin'le en küçük bir benzerliği

yok. Hoş, günümüzde estetik cerrahi harikalar yaratıyor... Hadi neşterle, fiziği değişmiş olsun, peki ameliyatla ses de değişir mi, yahut, tavır-eda?... "Özür dilerim hanımefendi" dedi, "gösterdiğiniz ve söylediklerinizi, sizin Sermin olduğunuzu kanıtlamaya yetmiyor! Lütfen beni oyalamayın!"

- "Anımsıyor musun, çocukken filmcilik oynardık. Bazen çok zorlanırsam, kendimi istediğim artiste benzetebilirdim. Ama, kendi yüzüme üç dört günde zor bela dönerdim. Allahın bir hikmeti; benimki de öyle bir tanrı vergisiydi işte!... Bu anlattığımdan sonra da, hâlâ kuşkulu musun Sermin olmadığımdan? Lütfedersen, zamanın varsa şuradaki pastahaneye oturalım. Oturalım da, sana bunca yıl içinde olanı biteni anlatayım. Eminim anlatacaklarım ilgini çekecektir... Dediklerimle ilgilenmesen de, inanmasan da, sonunda kaybın, şayet varsa, vakit olacak? İstanbul'a döndüğümden beri ilk kez bir arkadaşımla konuşacağım... Bilemezsin buna ne kadar ihtiyacım var, lütfen!..."

Melike, bütün pozitivistliğine karşın, yine de kadınca bir merakla, heyecanın batağına çekildiğini hissetti. İlk başlardaki sertliği kalmadığı gibi, o yoğun rasyonalizmine karşın, kadınının dedikleri hakkında, belli belirsiz kuşkulu bir merak da uyanmaya başlamıştı!... Bu nedenle, "Hayır!" diyemedi. Üstelik, karşısındakini dinlemiş olmakla kaybı ne olabilirdi ki?...

Pastahanede siparişleri verdikten sonra, kendini Sermin diye tanıtan kadın anlatmaya başladı:

- "Belki anımsarsın, ortaokulu bitirince taşındık. Liseyi karşıda, Erenköy'de okudum. Başlarda telefonlaşıyorduk... Sonra, yüz yüze görüşemediğimizden ilişkimiz doğal olarak tavsadı, hatta bitti sayılır. Fakültedeyken, bazı tanışma ve bölüm partilerinde bir iki görüşmüştük. Ben, Vezneciler'de, sen, evine yakın Gümüşsuyu'nda okuyunca, ilişkimiz canlanamadı."

- "Peki okulu bitirdiniz mi?"

- "Evet! Hem de iyi bir dereceyle."

Melike bunun üstüne lafı dolandırmadı:

- "Bunu sormamım nedeni, hırslı, hırslı demek belki yanlış, benim tanıdığım Sermin'in hırslıdan da öte, takıntılı bir kişiliği vardı!... Fakülteyi dereceyle bitirmiş olmanız da, bir bakıma bunu doğrular gibi. Ama, kabul edersiniz ki, bunları söylemiş olmanız, sizin Sermin olduğunuzu kanıtlamaya yetmez!...

- "Evet haklısın Melikeciğim.

Birden, bu şekilde konuşmanın ters etki bırakacağını düşündü.

- "Böyle 'canımlı-cicimli' konuştuğum için kızmıyorsun değil mi? Bu seninle ilgili olarak ta çocukluğumdan kalma bir alışkanlık, n'olur kusura bakma!... Dedin ya, tutkulu bir kişiliğim vardı!... Bütün bu olayların nedeni de, zaten o... Üçüncü yılın sonuna doğru, fakültenin öteki bölümleriden bir çocuk, dikkatimi daha çok çeker oldu."

- "Yani o kim ise, daha önceden de tanıyordunuz, karşıdan karşıya demek istiyorum..." Melike, zeki bir kızdı. Ama Sermin, yine de 'rüşvet-i kelam'siz edemedi.

- "Çocukluğunda da böyleydin, leb demeden leblebiyi anlardın. Evet o yıla kadar, karşıdan karşıya ve dediğin kadar tanışıyorduk. Üstelik, kendisine pek ilgi de duymuyordum doğrusu. Bir de hakkında çapkınlıktan yana olumsuz dedikodular vardı. Ama bir gün olan oldu, tanıştık!... O, ders yılının sonunda, sınavların ardından kayboldu. Ara-sor, soruştur, sonunda izini bulup, adresini ele geçirdim. Meğer, Ankara'ya taşınmışlar. Hiç haber filan vermeden çekip gitmiş. Okuldaki kaydını da, oradaki fen fakültesine nakletmiş. Bunları öğrenince, ben de hemen kaydımı Ankara Fen Fakültesi'ne naklettim."

- "Peki anneniz-babanız ne dediler Ankara'ya gidecek olmanıza?"

- "Biraz sızlandılar, ama baktılar kararım kesin, evet demek zorunda kaldılar."

- "Peki, Ankara'ya gitme nedeninizi hiç mi sormadılar?"

- "Hayır! Sanıyorum niye gittiğimi anladılar, yüzgöz olmamak için de üstelemediler."

- "Peki, ama yine de Ankara'ya gitmek, orada okumak için bir gerekçe göstermeniz gerekmiyor muydu?"

- "Tabii canım... Ama ipe sapa gelmez bir şeyler ileri sürdüm. İstanbul'dan sıkıldım, dedim, okula gidip gelmekte zorlanıyorum dedim. Ankara'da hem dayım, hem halam var; ikisi de çocuksuz. Hep çağırırlar yanlarına. Zaten, yanlarında kalacağım bir yıl; o yılın sonunda mezun olacağım. Böylece bir yıl diye gittim Ankara'ya. O sonbahar fakülte açılıp da, beni orada görünce çok şaşırdı. Şaşırdığı kadar da gururlandı. E kolay mı, bir kız, sırf kendisi için evini, İstanbul'u bırakıp, onun olduğu yere gelmiş! Böyle şeylerin erkekleri nasıl etkilediğini bilirsin. Zaten ilişkimizi koyultan da bu oldu. Sözün kısası, fakülte bitti, askerlik de bitti ve evlendik!... Doğaldır ki bunların olabilmesi, müthiş bir mücadeleyi gerektirdi. Cin gibi zeki, etkileyici biri. Üstelik -aramızda kalsın- psikopat yapıda da... Özür dilerim sıkmıyorum değil mi?...

- "Rica ederim lüften, anlattıklarınız ilginçleşmeye başladı...

- "Teşekkür ederim, çok naziksin... Bu ruh yapısındaki kişiler, düşkünlük gösterirsen, tepene çıkar tepeler; kullanır, yönlendirir. Ama gerekli irade gücünü gösterirsen, bir zaman suyunda yürür, dediğini yaparlar. Ne var ki, bu sürekli değildir. Böyle biriyle ilişkiye girdiğinde hep tetikte olmak zorunda-

sın! Yoksa iraden güçlü olsa da, zaaf gösterdin mi, o seni kullanır. Onun için, böylelerine meydanı pek boş bırakmaya gelmez. Bunu anlayınca, -Allahın bildiğini kuldan niye saklayayım- o sorumsuz, uçarı herife pençelerimi geçirmek zorunda kaldım. Anlattıklarım hoş değil biliyorum, ama deli gibi seviyordum ve tutkum her geçen gün daha da artıyordu. Eğer sıkı tutmazsam, elimden su gibi, akıp gidiverecek biri... 'Fakülte bitti, askerlik bitti, evlendik' dediğime bakma, o sonuca varana kadar ne sıkıntılı yıllar yaşadım."

- "Ama sonunda evlendiniz!..."

"Öyle, ama evliliğimizin üçüncü yılında, beyimizde bıkma belirtileri başladı. Bunu hissedince deliye döndüm. Zaman içinde sıradanlaşsa da, tutkum, adamın elimden gidecek gibi olmasıyla beş kere, on kere güçlendi, adeta cinnet geçirtecek raddelere vardı. Edepsizlikle, şirretlikle elde adam tutmasını beceremem! Herif elden gidecek, yarabbi bir şeyler yapmalıyım. Sonunda seninle filmcilik oynarken istediğim tiplere dönüşme becerim aklıma geldi." Melike kinayeli ve sinirli biçimde:

"Galiba bunu biliyorum..." dedi.

"Biraz oyun olsun diye, biraz da bakalım ne olacak diye, senin de bildiğin o becerimi kullanmaya başladım. Aşk, hırs, gayret ve zaman bir araya gelince, o becerim çok gelişti. Hoşlandığı, peşinde koştuğu tipleri biliyorum. İlgilendiği tip, ya da model aldığım kim ise, yavaşça kendimi değiştirip o oluyordum. Kalıcı olmasını istediğim için değişim biraz zaman alıyordu tabii... Sözgelimi, üç ay filan... Sonra da büründüğüm görünüm sabitleşiyordu. Üstelik, değişim, sadece fizik yapımla da sınırlı değil, sesim, konuşmam ve tavırlarım da, olmam gereken tipe uygun bir değişme gösteriyor. Parmak izimin bile farklılaştığını söylesem, inanır mısın? Tek koruyabildiğim, kişiliğim ve bir de ona olan, tutkulu aşkım! Bu gayretin sonucu, farklı bir görünüme bürününce, tekrar bana bağlandı. Böylece ilk vartayı atlattım. Bu yeni görünümümle bir üç yıl daha geçti. Altıncı yılın sonuna doğru, mart kedileri gibi yine sağda solda gezinmeye başladı." Sermin, yüzünde acılı bir ifadeyle: "Tahmin edeceğin gibi, bir daha değişmem gerekti!" dedi.

- "Ne güzel, istediğiniz zaman, istediğiniz görünüşte olmak. Bu hayıflanılacak bir şey değil ki..."

- "Davulun sesi uzaktan hoş geliyor. Sen bir de işin sonunu dinle! Bir dakika, bir dakika! Sen bana hâlâ inanmıyorsun haklı olarak. Bak, bunun nasıl olduğunu göstereyim sana. On beş dakika sonra, yüzüm biraz Lana Turner'e benzeyecek. Evet, ne diyordum, böyle böyle, hemen her üç yılda bir tip değiştire değiştire, evliliğimiz on sekizinci yılına geldi. On sekizinci yıla gelince de, bazı şeyler kafama dank etti. O yıl, beyimiz yine sıkılıp, dışarlara taştı! Üstelik bu kez genç kızlarla düşüp kalkıyor. Belli, beyimiz kırk azgını olmuş. Artık eski sevgim de kalmamış, ama kalanın külü bile yakıyor. Üstelik ne olsa, kocam, erkeğim. Benim olanı da kimselerle paylaşmam! Bu kere de, 'genç körpe hoş bir kızın kimliğine bürüneyim' dedim. Üç ay sonra aynaya baktığımda, neye benzemem gerekiyorsa ona benzer gibiydim. Ne var ki, on sekizinde bir kız değil de, o kız, kırk yaşında ne durumda olacaksa, o olmuştum, o da şöyle böyle... Yani, tam istediğim gibi de değil... Anladım ki, görünümüm yaşımın doğrultusunda değişiyor ve daha kötüsü, bu becerimi de yitirmek üzereyim!... Yani giderek azalan ve bir gün tükenecek bu becerimi, gençleşmek için kullanamayacağım belli! Bunu anlayınca bunalıma düştüm, kalan gücümle de eski tipime dönmek istedim. Orada da hüsran!... Esas, kendi tipime de dönemiyorum. İşte, en çok bu üzdü beni. Ardından bir darbe daha geldi. Beyimiz, benim değişmelerimden de sıkılmış. Üstelik, bu değişmelerin, benim için ne sakıncalar, tehlikeler taşıdığını bildiği halde. Zorla tutamam adamı, dava açınca, boşandık. Bunca yılın fedakarlığı, işte böyle ödüllendirildi!"

Bu son sözü biraz istihzayla söyledi. Bunu söylerken bir yandan da belli etmeden, gözpınarına biriken yaşı, serçe parmağıyla yedirme çabasındaydı.

Melike hem üzüldü, hem daraldı. Dedik ya, bir rasyonalist. Bu nedenle de mantığını takır takır kullanır. Mantığını böylesine kullanması da, sağ olsun, kendisini zaman zaman nadanlaştırır. Üstelik istemediği halde düşündüğü ağzından çıkıverdi:

"Ama sizden böyle bir fedakarlık istenmemiş ki!... Ne yapmışsanız siz kendiniz yapmışsınız. Yani, şunu demek istiyorum, bu durumda yakınmakta pek haklı değilsiniz gibi..." Birden fazla ileri gittiğini anladı, "Böyle konuştuğum için de özür dilerim..." dedi.

- "Melike, iş sadece değişimde değil! Daha ilk değişimde birçok şeyi geri alamamacasına yitirdim. Önce kimliğim yitti. Benim şu anda yaşadığım topraklarla hiçbir hukuki bağım yok. Bu devletin yurttaşı olduğumu kanıtlayacak hiçbir belge, iz, kayıt yok. Ödüm patlıyor, bir yerde polis kimlik soracak diye. Bir casus bile benden daha güvence içindedir. Sen bile, aramızdaki bu kadar ortak şeyi anlatmama rağmen, çocukluk arkadaşın olduğuma bir türlü inanmıyorsun."

"Galiba inanacağım. Çünkü gerçekten Lana Turner'e benzemeye başladınız."

Bunu duyunca, -ne olsa kadın- o kadar sıkıntısına karşın, çantasından el aynasını çıkarıp şöyle bir baktı kendisine. Baktı ve kendinden hoşnut kaldı. Eliyle saçlarının arka tarafını düzeltti. Şöyle, Lana Turner gibi, soğuk bir edayla, başını sarsıp, saçlarını dalgalandırarak, geriye attı. Sonra kaldığı yerden sürdürdü konuşmasını.

- "Bakma böyle küçük atraksiyonlara, dedim ya artık değişme becerimi de yitirmek üzereyim. En kötüsü de bu... Sanıyorum bir süre sonra bu bu becerim tamamen kaybolacak... Hoş, bundan sonra olsa ne yazar, olmasa ne?... Dahası görüntüm sürekli değiştiğinden, arkadaşlarım hangi evrelerden geçtiğimi ve yüzlerimi de bilmiyor. Anlayacağın eski arkadaşlarımın hiçbiri beni tanımıyor. Tanıdıklarım, son değişim sırasında yanımda, çevremde olan bir kaç kişi. Zaten onlar da Ankara'da kaldılar. Bazen dost, arkadaş özlemi nasıl içimi yakıyor bilemezsin!... İstanbulluyum, ama kendi kentimde yabancı gibiyim. O kadar eşim, dostum var, ama hiçbiri de yok!... Arkadaşların bir, ikisini görüyorum zaman zaman. Ama konuşamıyorum ki..."

- "Ne var ki bunda... İşte benimle pek âlâ konuşuyorsunuz!..."

"Melikeciğim lütfen!... Diğerleriyle konuşmaya kalksam, şimdi seninle benim aramda olanlar oluyor her keresinde. Bir iki kez denedim kendimi tanıtmayı. Ne yalan söyleyeyim, çok ağır geldi. Ondan sonra vazgeçtim. Bakma, bugün, hem sıkıntılı bir günümdü, hem de sen en eski arkadaşımdın, pardon arkadaşımsın demek istedim!... Yoksa, başka türlü, yani bu kadar eski ve candan arkadaşım olmasaydın, göze alamazdım tanıdığım insana kendimi yeniden tanıtmayı. Bir dediğin doğru, değişmelerle, başta kocam olmak üzere, yeni yeni ilgileri çekmek elbette hoştu. Ama o hoşlukların bedelini şimdi çok ağır ve trajik biçimde ödüyorum. Bir de, hepsinin üstüne o ünlü film adı gibi, 'Aldatılmış ve Terk Edilmiş...'lik!"

Melike, "Söylemeye dilin varmıyor, ama adam, sık sık değişen tipine rağmen, değişmeyen kişiliğinden, baskılarından yılmış!" diye düşündü. Ne var ki, bu kez düşündüğünü söylemedi. Kısa bir suskunluk oldu. Anımsamaya çalıştı Sermin'i. Sermin, kendisinin de dediği gibi, çocukluğunda bile pençesini sıkça kullanırdı. Bir de, şımarık mıydı, yoksa çok mu haristi?... Aklına koyduğu olmazsa, öfke nöbetleri geçirdiğini anımsadı. Sadece kızdığında değil; istediği neyse, onun gerçekleşmesi için olmadık şekilde o yetisini denediğini de... Sözgelimi, bir keresinde ilkokul üçüncü sınıftaydı galiba, para biriktirip, annesinden gizlice aldığı narçiçeği ojeyi gösterdiğinde, Sermin ortak kullanmak istemişti. Melike vermeyince de yüzünü çok korkunçlaştırıp, zorlamıştı kendisini. Sermin'in o andaki halinden öyle etkilenmişti ki üç gece babasıyla yatmıştı korkusundan. Melike, pastahaneye oturduklarından beri, ilk kez aralarındaki ortak bir anıyı dile getirip bu olayı kısaca anlattı. Sermin hemen anımsadı.

- "Hatta, eski yüzümün geri gelmeyeceği, o ürkünç yüzle kalacağım korkusunun yanı sıra, bir de annemden dayak yemiştim... Hem de feci..."

Üstelik, o hali dört günden önce geçmediği için, sokağa da çıkamamış. Melike, bu olaydan öyle etkilenip, korkmuş ve öyle kızmıştı ki, yıllar sonra olsa da, bunları duyunca, 'yüreğinin başı soğudu'!... Sermin'le çok ortak anısı vardı. Ama Sermin'in anlattığı şeyler, Melike'ye aralarındaki ilişkinin olumsuz yanlarını anımsatıyordu. Yine bir keresinde, annesinden istediği neyse, kadın dediğini yapmayınca, çığlık çığlığa yerlere atmıştı kendisini. Melike, bunu anımsayınca, "O halde" dedi "senin tip değiştirmelerin ve böylece kendini riske atman da, aşk yolunda yapılmış fedakarlık filan değil, düpedüz, adamı pençen altında tutmak içinmiş!..." diye düşündü, ama anımsadığı başka bir anıyla, bu düşüncesinden utandı... Sermin bir keresinde, kendisi için çok tehlikeli bir şey yapmıştı. Görünümünü değiştirip, onun yerine zor bir bütünleme sınavına girmişti...

Melike, "Aslında bu anı, kendisine Sermin diyen için harika bir koz... Ama bunu niye kullanmıyor? O kadar haris, her tartışmada mutlaka haklı çıkmak isteyen biri ve üstelik kendini kanıtlamaya bu kadar çok gereksinim duyarken, bunu neden başıma kakmıyor?... Tabii gerçekten Sermin'se..." diye düşündü.

Melike birden, karşısındakinin taktik gereği bu olayı dile getirmediğini sezdi. "Bunu bana anımsatırsa, beni minnet altında bırakacak, Bu başa kakmanın kızgınlığıyla da belki konuşmayı bırakıp, gitmemden korkuyor olabilir. Ama bunu ben söyleyecek olursam karşımdakine inandığımı belli etmiş olacağım. Bir de, o olayı ben anımsayıp aktardığım için, iyice minnet altında kalacağım" Melike, 'sınav olayıyla' ilgili olarak bunları düşününce başka türlü konuştu.

- "Aynı yaşta olduğumuza göre, 'anca' kırk dördündesiniz. Pek geç kalmış sayılmazsınız. Anladığım kadarıyla, galiba çocuğunuz da olmamış. Gelecek için bir şey düşünüyor musunuz?"

- "Ne düşüneyim, daha doğrusu nasıl düşüneyim? Aklım hâlâ onda... Hadi diyelim 'canı cehenneme!...', biri çıktı karşıma... 'Evlenelim' diyecek olsa, ne yaparım ki?..."

- "Özür dilerim pek anlayamadım, niye yani?..."

- "Kim olarak evleneceğim? Resmi makamlar, fotoğrafı bana hiç benzemeyen o belgeyi kabul ederler mi? Kızlık imzamı bile atamıyorum! Yetkililere, biçim değiştirme gibi, akıl almaz bir yeteneğim olduğu söylesem, kendileriyle alay ettiğimi sanırlar. 'Hadi, göster dediğini, değiş bakalım' deseler, bundan sonra onu becerebileceğim de kuşkulu... Yani, kendisini temelli elden kaçırmak bir yana, oyun gibi başlayan bu işin sonunda, geleceğimi de yitirdim. Şimdi anlıyor musun, artık olmayan biri için neler feda ettiğimi ve neden bu kadar karamsar olduğumu?..."

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

1 Mart Salı

Şubat, karla geldi, yağmurla gitti...

Yolarkadaşlarım bilir, doğayı severim ben. Yıkım olmadıkça, doğanın yağmurunu, karını, soğuğunu, sıcağını... günün her uğrağını severim. Doğanın uğrakları, doğanın bitkileri... göller, denizler, dağlar bana hep doğanın çocuğu gibi görünür. Bulutlar, yıldızlar, güneş, ay... hepsi hepsi kardeşimdir. Ben de doğanın çocuğuyum ya...

Sabahın sessizliğinde yürürken yollarda, bir de yağmur varsa, estetik haz alırım. Yaşadığımı duyumsarım. Ben öldükten sonra da bu yollar boş kalmayacak, birileri yağmurda ıslana ıslana yürüyecek. Bencileyin düşündüğüm gibi, "Benden önce de birileri buralarda yürümüştür," diye düşünecek...

Doğa insansız kalmayacak.

Bu sabah, ısırıcı soğukta yürürken düşündüm bunları... Ama biz doğanın çocuğu olduğumuzu unuttuk. Anamıza iyi bakmadık. Sevemedik anamızı. Burjuva uygarlığını sorumlu tutuyorum bunda.

Burjuva uygarlığının sarmalında yağmurun güzelliğini, karın güzelliğini, ısırıcı soğuğun güzelliğini unuttuk. Unutmak bir yana sakındık bunlardan.

- Şimdi yağmur yağıyor, nasıl gideceğim işyerine.

- Aksi şeytan, yine kar başladı.

- Bu soğukta dışarı çıkılmaz ki.

Sayrıysan anlarım sakınmayı. Sağlıklıysan ne sakınırsın kardan, yağmurdan, soğuktan... Çık. Bırakıver kendini ananın kucağına...

5 Mart Cumartesi

Solcuların bir zamanlar söyledikleri... çoğunluk inanmazdı o zaman... bir bir doğrulanıyor.

Mandela, Güney Afrika'da emperyalizme karşı savaşım veren bir kişi. Bu yüzden 20 yıl hapis yatıyor.

Emperyalistler, Afrika bağımsızlık hareketini kanla bastırıyor. Bu acının daha acı yanı, silahlar Türkiye'den gidiyor.

Tarih, bir masal bizim için. "Bir varmış, bir yokmuş, develer tellal, pireler berberken..."

Tarihe bir masal diye bakmasaydık... üç boyutlu bir zaman boyutunda yaşasaydık, Türkiye'nin de bir zamanlar emperyalistlere karşı savaşım verdiğini bilirdik.

Mehmet Perinçek, bu savaşımın bir yanını *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri* adlı eserinde belgelemiş. (Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005)

Mehmet Perinçek'in eseri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle düzenlenmiş. Mehmet Perinçek şöyle diyor, *"Rus Devlet Arşivi'nde Türkiye'ye ilişkin on binlerce belge bulunuyor. Olağanüstü zenginlikte bir hazine, Kurtuluş Savaşımızı, Kemalist Devrim'i, Türk-Sovyetler Birliği ilişkilerini, Kürt ve Ermeni sorunlarını inceleyen araştırmacıları bekliyor."*

Eserde benim ilgilimi çeken önemli nokta hem Lenin'in, hem Atatürk'ün, *"dünya devriminin motor gücünün Doğu'da olduğu konusunda da görüş birliği"* içinde olmaları.

Mustafa Kemal şöyle der, *"... Büyük Doğu Inkılâbı, mazlum Doğuluları günden güne sıklaşan, sağlamlaşan bağlarla birbirine bağlamaktadır."*

Emperyalistler de bunun böyle olacağını biliyordu. Bu yüzden Doğu halklarını birbirine düşürdüler.

Türkiye'de emperyalizme karşı çıkan solun karşısına İslamcıları çıkardılar. Doğu halklarının birleşmesini engellediler.

Şunun bilinmesi gerekir. Bölgesel kurtuluş hareketi öznelde olumlu gibi görünse bile; nesnelde emperyalistlerin işine yarar.

Bir toplumun mezheplere, ırklara göre ayrılması emperyalizmin başarısıdır. Emperyalizmin bu başarısı, sınıf bakış açısıyla durdurulabilir.

Ezen kim, ezilen kim, sömüren kim, sömürülen kim.

Ben de devrimlerin motor gücünün Doğu'da olduğuna inanıyorum. Bu görüşümü de *Soru* adlı eserimde dillendirmiştim. Her neyse...

Mehmet Perinçek'in *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri* önemli bir eser.

Mehmet Perinçek yakıcı sorunları da gündeme getiriyor eserinde. Bakın ne diyor, *"Sovyet Devrimi ve Türk Devrimi'nin birbirlerinden kopuşları, en sonunda iki devrimin de yıkımını getirmiştir."*

Mehmet Perinçek'in güzel bir saptaması var. *"Türk Devrimi de son kalelerini vermiş, Atlantik'te boğulmuştur."*

Bunu okudukta acıyla sarsıldım.

Mehmet Perinçek, Mustafa Kemal'in bir sözünü aktarıyor. Şöyle demiş Mustafa Kemal, *"Türkiye bir maymun değildir ve hiçbir milleti taklit etmeyecektir. Türkiye ne Amerikanlaşacak, ne de Batılılaşacaktır. O sadece özleşecektir."*

Peki, biz niye maymuna döndük. Mehmet Perinçek, eserinde bir anlamda bunu anlatıyor.

8 Mart Salı

Dün Bursa'daydım.

İstanbul'dan saat 8.00'de hareket eden taşıt, saat 12'de Bursa'ya vardı. Saat 15.30'da istanbul'a hareket ettim. Saat 20.00'de *insancıl Atölyesi*'nden içeri girdim.

Niçin gittim Bursa'ya.

Bursa'da Tüyap Kitap Fuarı var. Türkiye Yazarlar Sendikası, benim de konuşacağım bir söyleşi düzenlemiş. Konu *İstanbul-Bursa-Edebiyat*.

Her söyleşiye katılmıyorum. Söyleşiyi Ramis Dara'nın yöneteceğini öğrendikte gitmeye karar verdim.

Görüşlerine katılırım ya da katılmam o ayrı, Ramis Dara, edebi uğraş veren ciddi bir kültür emekçisidir.

Edebiyatçılığın, pazarda mal satmaya dönüştürüldüğü bu dönemde, Ramis Dara'nın bu özelliği son derece önemli.

Ekmek parası için, malını pazarda satmaya çalışan pazarcıyı severim. Edebiyatta pazarcılık yapanı sevmem.

Söyleşiye iki kişi daha katılacaktı. İkisi de çeşitli nedenlerle gelmediler. Bundan ötürü Ramis Dara yönetiminde ben konuştum.

Önce bir kaç kişi vardı. Sonra yarı yarıya doldu salon.

Sanatta Star Sistemi'nin edebiyatı nasıl, neden bozduğunu anlattım, Sorular da geldi. Güzel bir söyleşi oldu. Dinleyenlerden hiçbiri kalkıp, *"Siz doğru söylemiyorsunuz"* demedi. Bu, sevindirdi beni. Onca güdümlemeye, beyin yıkamaya karşın, güdümlenmeyen, beyni yıkanmayan bir okur var. Star Sistemi yazarlarından verdiğim örneklere kahkahalarla güldüler.

Bu kahkahalar, umudumu yeşertti.

Söyleşiyi yöneten Ramis Dara'ya beni dinlemeye gelen Hilmi Haşal'a, Şaban Akbaba'ya, Melih Elalı'ya, Hüseyin Şahin'e teşekkür ediyorum.

10 Mart Perşembe

"El ile gelen düğün bayram" düşüncesinin genel karakterimiz olduğunu düşünüyorum.

Her gece yarım saat televizyon çalışıyorum. Ne var, ne yok bakıyorum. Geçen gece Türkiye'nin sorunlarını konuşan bir izlenceyi dinledim.

Konuşmacıların hepsi, bir sorunu ele alırken, "Bu sorun bütün ülkelerde var" diye söze başlıyor. İki de bir bunu vurguluyor, unutulmasın diye.

Şunu demek istemiyorlar. Burjuva uygarlığı sorun üretiyor. İyisi mi, biz bu uygarlığı değiştirelim.

Sorunu söyleyerek, sorunlu bir dünyada yaşadığımızı söylüyorlar. Evet, bizde işsizlik var. Ama bütün dünyada var. Evet, bizde hayat pahalılığı var. Ama bütün dünyada var... Konuşmalar bu çember içinde sürüp gidiyor.

Dinleyenler de var. Biri çıkıp, şunu sormuyor. Bu sorunlar neden bütün dünyada var. Bütün dünyada var olan bu sorunları nasıl çözeceğiz.

Bu tür konuşmalar, insanı ılıklaştırır. "Bu sorunlar yalnız bizde değilmiş. Bütün dünyada varmış bu sorunlar. Eh, n'apalım, yaşayıp gidiyoruz işte" dedirtir.

Dedirtiyor da.

Şöyle düşünüyorum. Bunu dedirtmek için mi hazırlanıyor o izlenceler. Türkiye'de tatsız olaylara hep Avrupa'dan, Dünya'dan örnek verilir.

Bizde var, ama onlarda da var.

İstanbul'da polis gösteriyi dağıtmak için harekete geçmiş. Vurduğu kadın yere düşmüş. Bu kez düşen kadının başını tekmelemiş. Bunun üstüne hemen Avrupa'dan örnekler. Polis orda da böyle yapıyor.

Britanyalı bir gazeteci İstanbul'a gelmiş. Gittiği barda soyup soğana çevirmişler. O da Britanya'ya döndükte, bunu gazetesinde yazmış. Hemen karşıladılar bunu. Londra'da öyle yerler var. Orada da soyup soğana çevirirler insanı.

Ben, buna "orada da var terörü" diyorum.

12 Mart Cumartesi

Estetik Seminerleri, Lukacs ağırlıklı. Ama bu hep böyle gitmeyecek. Yansı kuramını eleştirenler de irdelenecek, öğrenilecek. Söz gelimi Terry Eagleton.

Terry Eagleton, *Edebiyat Eleştirisi Üzerine* adlı eserinde (Çev. Handan Gönenç, Eleştiri Yayınevi, İstanbul, tarih yok.) şöyle der, *"Leon Troçki'nin Edebiyat ve Devrim'de (1924) belirttiği gibi, düşünüp duygu yönünden son derece dar ve sığ pek çok kişinin bulunduğu doğrudur, ama Marx ve Engels böylelerinden değillerdi.*

Marx, toplumunun klasik genellikleriyle yoğrulmuş, müthiş kültürlü bir Alman aydını olarak, sanat ve edebiyat, Marx'ın soluduğu havanın ayrılmaz bir parçasıydı."

Eagleton doğru söylüyor. Buna bir örnek vereyim. Marks'la Engels'in ortak eseri *Kutsal Aile*'deki *Fransız Materyalizmine Karşı Eleştirel Savaş* adlı bölümü anlayabilmek için, ilkçağ felsefesini, Epikür'ü, 17. yüzyıl metafiziğini, Bacon'dan başlayarak Britanya materyalistlerini, Hegel'i, Feuerbach'ı bilmek gerekir.

Sözgelimi bu bölümde şöyle bir tümceyi ele alayım. *"Hobbes, Bacon'ı sistemleştirmişti; ama onun bilgi ve fikirlerin kökenlerinin duyulur dünyada ol-*

dukları yolundaki temel ilkesinin doğruluğunu daha belirgin bir biçimde temellendirmeksizin."

Marks'ın söylediklerini anlayabilmek için hem Bacon'ı, hem Hobbes'u bileceksin.

Bu kadarla kalsa yine iyi. Bakın ne diyor Marks, *"Materyalizm, Büyük Britanya'nın gerçek çocuğudur. Onun skolastiği Duns Scot, daha önce kendi kendine 'maddenin düşünebilip düşünemeyeceğini' soruyordu."*

Marks'ın burda ne demek istediğini anlayabilmek için skolastiği, tümeller savaşımını bilmek zorunlu.

Gerçekten Marks ile Engels "müthiş kültürlü" birer aydın. Bu "müthiş" iki aydının eserlerini anlayabilmek için, felsefe, estetik, ekonomi, tarih açısından donanımlı olmak gerekir.

Donanımlı olunmazsa n'olur. *İnsancıl*'da aile sorunları konuşuluyordu. Kendini sosyalist sanan bir hanım, "Aile konusunda bilgilenmek için Kutsal Aile'yi okumak gerekir" dedi.

Hem utandım, hem acıdım. *Kutsal Aile*, ailenin irdelendiği bir eser değildir. *Kutsal Aile*, Bauer kardeşlerle, bu kardeşlerin yandaşlarına takılan alaysı bir nitelemedir.

14 Mart Pazartesi

Bugün *Cumhuriyet*'te Ergin Yıldızoğlu'nun *Hindistan'dan Bir Konuk* adlı yazısını okudum.

Prof. Aijaz Ahmet, çarşamba günü, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde, *Savaşlar, Petrol, Dolar, Günümüz Emperyalizmi* üstüne konuşmuş.

Gerçekten de insanlık ciddi bir çıkmazda emperyalizm yüzünden. Eskiden milyonlarca insan köle diye satın alındı, emperyalist ülkelerde kullanıldı.

Daha sonra emperyalizm, pazar kavgası yüzünden iki büyük savaşla insanlığın kanına girdi.

Bugün emperyalizm, bütün dünyayı ele geçirmiş durumda. Bunu ya ordunun gücüyle yapıyor, ya da ekonomik örgütlerle. Ancak şunu unutmamalı. Emperyalizm, yalnızca ekonomik değildir. Emperyalizm, insana kültür verir. İnsanı, emperyalizme göre terbiye eder. Bu kültürün, tanıdık yazarlar, çizerleri vardır.

Bu durumda n'apmalı.

Şöyle diyor Ergin Yıldızoğlu, *"Kafa karışıklığı şurdan kaynaklanıyordu. Ulus devletin temsil ilişkisinde bir değişiklik olmuş, denge emekçilerden burjuva sınıfına doğru kaymıştır."*

Aijaz Ahmet, bunu, *"ulus devlet bitti"* diyenlere karşı söylüyor. Ahmet'e göre, ulus devlet, bitmedi. Ulus devlette egemenlik bütünüyle burjuvazinin eline geçti. Daha sonra Yıldızoğlu, Ahmet'in görüşlerini şöyle dillendiriyor. *"Ulus devlet, burjuvazinin karşısında zayıflamış, emekçilerin karşısında güçlenmişti. Hatta temsil ilişkisinde de ağırlık yerli burjuva sınıflarından uluslararası mali sermayenin temsil edilmesine kaymıştır. Bu yüzden, ilericilerin ilk hedefi ulus devlet altında bu dengeyi yeniden kazanmak olmalıydı. Bunun için de Prof. Ahmet'e göre, emperyalizme karşı hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde küreselleşme karşıtlığı bağlamında mümkün olan en geniş cephe oluşturulmalıydı."*

Aijaz Ahmet'e göre, ilericiler, hem ülke, devlet içinde, egemenliğin emekçilerden yana geçmesi için mücadele verecekler, hem uluslararası düzeyde, geniş bir cephe oluşturacaklar.

Bence bunun için, bilinci, küçük burjuva bilincinin artıklarından temizlemek gerekiyor. Çünkü küçük burjuva bilinci, öznel sorunlarını, nesnel, dirimsel sorun diye görür. Bu konuda dayatır.

Yine bence, hem ülke düzeyinde, hem dünya düzeyinde verilecek bir mücadelenin önündeki engel, en zorlu engel bu. Bilinç artıkları temizlenmeden, mücadele, çizgiden yüzeye geçemez.

Emperyalizme karşı mücadele, bütün yüzeylerde milimetrik sürdürülmelidir.

Bugün bu noktadan uzaktayız. Mücadele, çizgilerde sıkışmış durumda. Küçük burjuva artıklarını temizleyememiş bilinç, mücadeleyi yüzeye çıkartamıyor. Ama bu, böyle sür git olmayacak.

Küçük burjuva bilinç artıklarını temizlemiş insanlar, emperyalizme karşı mücadeleyi, çizgiden yüzeye dönüştürecekler.

15 Mart Salı

Sabah kalktım, baktım... sis. Göz gözü görmüyor. Giyindim, kuşandım, çıktım dışarı. Dolanırken, bir yola girdim... Uykulu gözlerle taşıt bekleyen çalışanlar, öğrenciler... Yürüdüm. Bir de baktım iki çam ağacının ortasında, badem, çiçek açmış... İlkyaz geldi mi.

Söylendim içimden. Hep böyle yaparsın sen. İlk yaz gelmeden güneşi gördün mü, açılır saçılırsın. Sonra bir soğuk... bir yel... kırılır gidersin.

Yine de sevindim. Yine de öpesim geldi ilkyazı muştulayan bademi. Herakleitos'un deyişiyle, ilkyaz, kışın ölümünü yaşıyor. Kış bir iki yumruk sallasa da, kulak asma, gidecek.

Sonra gazeteler... sonra ev... Iıklık... Gazetelerde tatsız bir haber. İşte *Cumhuriyet*, *"Bingöl bu kez, 5.9'la sarsıldı. Karlıova beşik gibi."*

Bir fotoğraf. Karlı bir alan. Uzakta koyunlar. Bir kadın, bir çocuk. Fotoğrafın altında bir yazı, *"Korku ve soğuk. Köy yollarının kar nedeniyle kapalı olması depremzedelere yardımın ulaşmasını geciktirdi. Evlerine girmeye korkan yurttaşlar eksi 10 derece soğukta geceyi geçirmek zorunda kaldı.."*

Hadi gel şimdi, ilkyazı muştulayan badem ağacının sevincini yaşat içinde.

Doğaya uygun yaşamamanın sonucu bu. Doğayı hesaba katmadan yaşayamazsın. Bunu anlatmadılar insanımıza. Anlatmak isteyeni de çeşitli biçimlerde yaktılar.

Sis... ilkyazı muştulayan pembe badem ağacı... ılık ev... Karlıova'da geceyi eksi on derecede sokakta geçiren insanımız.

Şair Mustafa Tabak, *Ateş Yiyenler* adlı şiirinde şöyle seslenir, *"Karanlığın aydınlığı zincirlediği bugünlerde / Gecenin olmadığı bir dünya isteyenler Sadece ateş yiyorlar / Onları yakmak için kullanılan ateşi / Bir gün gelecek volkan olacak her biri / Lavlarını püskürtecekler gökyüzüne"* (Mustafa Tabak, *İmgelerimizi Kaybetmedik Daha*, *İnsancıl* Yayınları, İstanbul, 2005)

Hep söylerim. Bursa'da da söyledim. Sanatta Star Sistemi, romanı metalaştırdı. Ama şiire dokunamadı. Bu ülkenin şairi, paraya pula yüz vermedi. İnsandan çekmedi elini.

Mustafa Tabak, insandan elini çekmeyen genç bir şair... Umarım hep böyle kalır. Onun, bunun dolantısına kalmadan, insandan elini çekmeden yaşar. Şiirini hep insan için yazar. Biliyorum, zordur böyle yaşamak. Onlara yüz vermeden yaşamak. Çünkü onların kandırıcı aygıtları vardır. Paraları... ödülleri... bol bol söyleşileri...

Mustafa Tabak biliyor yaşadıklarımızı. Ne Mutlu adlı şiirinin bir yerinde şöyle diyor, *"Her şey filozofların gözü önündeydi / Zar zor toplanan kira parası / bir kova suyla yapılan temizlik, akan çatı ve daha nice zorluk."*

Daha nice çektiğimiz sıkıntıları da anlatır bu şiirinde Mustafa Tabak. Acımızı, sevincimizi, umudumuzu, umutsuzluğumuzu, gözyaşımızı, kahkahamızı... İftiracılar... dönekler... benciller... *"filozoflardır tüm bu yaşananların tanığı"* diye biter şiir...

Mustafa Tabak, unutma, seni de gözlüyor filozoflar.

16 Mart Çarşamba

Tarih boyutuyla, uzam boyutu arasında sıkı bir ilişki var gibi geliyor bana. Şöyle. Tarih, uzamı itekliyor, kişiye yabancılaştırıyor.

Geçenlerde bir haber yayınlandı gazetelerde. Haber üstüne yazılar yazıldı. Ertesi gün başka haberler çıktı. Başka haberler üstüne yazıldı. O haber unutuldu.

Unutulan haber şu. 23 Şubat 1994'te Tatvan Ulu Cami imamı Gıyasettin Yılmaz, öldürülür. Gıyasettin Yılmaz'ı öldürdüğü savıyla 19 yaşındaki Ümit Işık yakalanır. Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanır. Sürekli hapis istemiyle yargılanan Ümit ışık altı yıldır hapistedir.

Ümit Işık altı yıldır hapisteyken, polis Beykoz'da bir villaya Hizbullah örgütünü çökertmek için baskın düzenler. Ele geçen video kasetlerin birinde Murat Kurtboğan'ı Hizbullah sorgulamaktadır. Bu sorgulamada Murat Kurtboğan, Tatvan Ulu Cami imamı Gıyasettin Yılmaz'ı nasıl öldürdüğünü anlatır.

Murat Kurtboğan, Bitlis cezaevindedir. Komiser Hakan, Kurtboğan'a, Gıyasettin Yılmaz'ı öldürmesini söyler. Böylece Hizbullah'ta çatışma çıkacaktır. Cinsel ilişkiye girmesi için bir de kadın getirirler. Daha sonra komiser Hakan, polis Ahmet, itirafçı Nurettin, Murat Kurtboğan'ı hapisten çıkarırlar. Eylem noktasına giderler. Kurtboğan iki el, Nurettin dört el ateş eder. Kurtboğan'ı daha sonra cezaevine götürürler.

İşte bu kaset, beş yıl dosyaya konmaz. Bu yüzden Ümit Işık beş yıl daha hapis yatar. Sonunda on bir yıl sonra salıverilir.

Tarih, uzamı itiyor, kişiye yabancılaştırıyor demem bu yüzden. Bu haber gazetelerde yayımlanıyor, günlük yorumlardan sonra yeni haberlere, yeni yorumlara geçiliyor.

Oysa olayın üstünde durmak gerekiyor. Önce şurdan başlamalı. Bir komiser, bir polis, bir itirafçı, kendiliğinden böyle bir eyleme girişebilirler mi.

Bir komiser, bir örgütte çatışma çıkarmaya karar verecek. Yanına bir polisi, bir itirafçıyı alacak. Kurtboğan'a bir kadınla gidecek. Sonra adamı hapisten çıkaracak, bir adamı öldürtecek, yeniden adamı cezaevine götürecek.

Şu belli. Komiser, hazırlanan, tasarlanan bir eylemin uygulatıcısı...

O zaman şunu sormak gerekiyor. Bu eylem nerde hazırlandı. Türkiye'de siyasi erk bu soruyu sormuyor. Sormadığı için temizlenemiyor Türkiye.

Buna alıştırıldı insanımız. Şuna da alıştırıldı. Adaletsizlik kimseyi irkitmiyor. Haksız yere on bir yıl hapis yatan bir gence kimse üzülmüyor.

Türkiye bir günde bu duruma gelmedi. Bülent Tanör, bakın ne diyor, *"12 Eylül askeri rejimi geri çekilirken, arkasında insan hakları açısından 'savaş benzeri' bir tablo bıraktı. Bu dönemde 7 bin kişi için idam cezası istendi, 517 kişiye bu ceza verildi ve bunların 49'u infaz edildi. 300 kişi 'kuşkulu biçimde' öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü saptandı. 14 tutuklu cezaevi koşullarını portesto için yaptıkları açlık grevi nedeniyle hayatını kaybetti. 650 bin kişi gözaltına alındı. Açılan 120 bin davada 230 bin kişi yargılandı."* (*Yakınçağ Türkiye Tarihi 2*, Haz. sina Akşin-Bülent Tanör-Korkut Beratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, tarih yok)

12 Eylül rejimi, adalet duygusunu yerle bir etti. Birine haksızlık yapmak, birini öldürmek, insana acı verici bir olay olmaktan çıktı.

Her türlü karşı görüşü ya yurda, ya kendi ülkesine zararlı gören, bu görüşü söyleyeni hemen susturmak isteyen faşizan bir kültür egemen oldu.

18 Mart Cuma

Her yeni esere coşkuyla başlarım. Romansa, öyküyse şöyle düşünürüm. Yazar bir dünya kurmuş, bakalım bu dünyada neler gelecek başımıza. Şiirse, yeni duyuşlarla tanıştıracak beni. Düşünce eseriyse, yeni düşünceler öğreneceğim. *Kültür Yorumları*'nı okumaya bu coşkuyla başladım. (Terry Eagleton, *Kültür Yorumları*, Çev. Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005) Ama otuzuncu sayfada kitabı bırakmak zorunda kaldım. Nedeni çevirmenin dili. Böylesine bozuk bir Türkçeyle, eser çevirmek okura ciddi bir haksızlık.

Birey- ferd, ruh, tin, biçim-tarz, terk edilen, tecrit, icra, işaret-im, ibare, prematüre...

Eline kalem alan her kişi uğraştığı alanda Türkçeyi, yabancı dillerin saldırısından korumak zorundadır. Bu anlamda varyant, prematüre, argüman, potansiyel, muaf kelimelerini kullanan kişi, bu zorunluluğu duyumsamamaktadır.

Bunun yanısıra işaret ile imi, tin ile ruhu, tarz ile biçimi kullanmanın ne anlamı var. Kimileri, özdeş anlamların değişik kelimelerle dillendirilmesini zenginlik sanıyor.

Hayır.

Bu, dili yoksullaştırmaktır. Oysa çevirmenin de dili zenginleştirmek ödevidir. Çevirmen Özge Çelik, böyle bir ödevi olduğunu bilmiyor.

Kültür Yorumları için onca emeğe yazık olmuş, diyorum. Bunu gördüm, acı çektim.

Gören acı çeker. Görmeyen öylece yaşar gider.

21 Mart Pazartesi

Çoktandır bekliyordum. Sonunda geldi. Sevindim. Neyi mi bekliyordum, beni sevindiren neydi. Ne olacak, Ernest von Aster'in *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi* (Günümüz Diline Uyarlayan Vural Okur, İm Yayınları, İstanbul, 2005).

Macit Gökberk, *Ernest von Aster'in Felsefedeki Yeri* adlı yazısında, Aster'in felsefe tarihi üstüne düşüncelerini de aktarıyor. Aster'in felsefe tarihiyle ilgili düşüncesi şöyle, *"Felsefe tarihi, birtakım olayları, birtakım hayat hikayelerini, birtakım görüşleri art arda sıralayarak bildirmek değildir. Felsefe tarihi, felsefe problematiğinin gelişmesini gösterir ve bu gelişmenin mantıksal düzenini kavrar. Bundan böyle felsefe tarihinin kendisi de bir felsefe disiplinidir."*

Bir felsefe tarihi, ister istemez filozoflarının düşüncelerinin özetidir. Bu özette, ele alınan filozofu anlatmak, yetkin bir birikimi zorunlu kılar. Bu yetkinlikle ancak felsefe tarihi, felsefi disiplin düzeyine çıkar. Aster, bu düzeye çıkmış bir filozof. Gerçekten de eserde felsefe sorunsalının gelişmesini görüyoruz. Sözgelimi, düşünme nedir, dil nedir sorunsalında Aristoteles'in savı şöyledir, *"... Düşünme objenin akılda yansıtılmasıdır. Konuşma, düşünmeye uygun olduğuna göre dil, eşyayı yansıtmak için düşünmenin buyruğunda olan bir araçtır. Bunun içindir ki, Aristo, dil ve düşünce kalıplarının aynı zamanda 'eşyanın kalıpları' olduğuna inanır. (...) dil ve düşünce eşyaya göre düzenlenmiştir ve bize eşyanın biçimlerini çıkarır."*

Aster, Aristoteles'in bu görüşünün, ilkçağa egemen olduğunu söyler. Sonra şöyle der Aster, *"Buna karşı Yeniçağ felsefesinde, özellikle de Kant'ın felsefesinde, Aristo'nun bu görüşüne karşı bir görüş benimsenmiştir. Kant'a göre düşünmek, eşyayı düzenleme davranışıdır. Düşünme objeleri yansıtmaz, aksine onları düzenler. Aklın bu fonksiyonu belirli 'düzen kalıpları'na göre oluşur. Bu düzen kalıpları eşyanın kendisinde bulunmaz, aksine bunları 'biz' eşyaya yükleriz."*

Ernest von Aster'in anlatımı, okura tepeden bakan bir anlatım değil. Bu açıdan bakıldıkta Aster, felsefeyi sevdiren bir usta. Bedia Akarsu şöyle diyor, *"Profesör van Aster, bu yönden eşine az rastlanır bir öğretici idi."*

İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi adlı eserinde Aster'in "eşine az rastlanır bir öğretici" olduğu açıkseçik görülüyor.

Peki, ama Parmenides'i, Aristoteles'i, Kant'ı öğrenmenin ne anlamı var bu devirde. Aster, şöyle der bu konuda, *"... felsefede derinleşmek isteyen, felsefe tarihi ile uğuraşmak zorundadır. Felsefe, tarihsiz felsefe olmaz."*

İyi, ama ben niye felsefeyle uğraşayım. Ne var felsefede. Böyle diyen birine şöyle yanıt vermeli. Felsefede her soru, en uzak soru bile dönüp dolaşıp insana gelir.

İnsanın kendini öğrenmesidir felsefe. Kendini öğrenmeye Aster'in *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*'nden başlayabiliriz.

Kendinin neler yaptığını göreceksin tarihte. Çok şaşıracaksın kendine.

28 Mart Pazartesi

Cumartesi günü, *Cumhuriyet*'te Bahir M. Erüretin'in *Bayrak Yakma Olayı İhanetin Son Görüntüsüdür* adlı yazısını okudum. Canım sıkıldı. Bir kaç gün sonra unuturum canımın sıkıntısı dedim, olmadı. Belki ben yanlış anlamışımdır dedim, dün gece bir kez daha okudum yazıyı.

Erüreten, *"Türklüğün ve Türk ulusunu"* sevmenin, etnik kökenle *"ilintisi yoktur"* diyor. Bu düşüncesini de Moiz Kohen'le Agop Dilaçar'la temellendiriyor. Daha sonra, *"Kendini Türk kökenli sayan"* Or-

han Pamuk'la Halil Berktay'ın "gerçek Türk" olmadığını söylüyor.

Erüreten, bayrak yakma olayını da "sözde Türk aydınların(!) söyleminden alıyorlar" diye bitiriyor yazısını.

Şimdi Erüreten'e göre bir gerçek Türk var, bir de sözde Türk. Bu, Platoncu bir görüştür. Bu durumda gerçek Türk... kendinde Türk bir idea oluyor. Sözde Türk'e geldikte... sözde Türk duyular dünyasında yaşıyor. Türklük ideasından pay alamıyor.

Tabii Bahir M. Erürten de gerçek Türk sayıyor kendini. Birinin gerçek Türk sayılması için, Erüreten ne diyorsa, "Başüstüne siz haklısınız" demek gerekiyor.

İşin bir yanı bu. Öte yanı, Erüreten'in Orhan Pamuk'la Halil Berktay'ı "Türklüğe" göre değerlendirmesi.

Bunu, son derece yanlış buluyorum. Bir düşüncenin doğruluğu, Türklüğe göre değil, gerçeğe göre değerlendirilir. Türklük gerçek değildir. Türklük bir soyutlamadır. Tek tek Türkler gerçektir. Türklük kavramına nesnel gerçeklik diye bakarsak, Ortaçağ'daki tümellər kavgasına döneriz. Bu kavgada kim güçlüyse onun Türklük tanımına uyulur. Uymayanlar cezalandırılır.

Bu yazının sonucuna irkildim. Düşünebiliyor musunuz, birileri elinde kalem, kişileri gerçek Türkler, sözde Türkler diye ikiye bölecek.

Sonra n'olacak. Sözde Türkler ya gerçek Türk olacak, ya da gerçek Türkleri bozmasın diye... belki Türkiye'den gönderilecekler. Olacağı bu.

Sahte rakı yapanları, sahte para basanları, sahte ilaç yapanları okudukça, bunlar, sahte rakı yapmak, sahte para basmak, sahte ilaç yapmak, niye benim aklıma gelmiyor diyorum.

Kişileri, gerçek Türkler, sözde Türkler diye ayırmak neden benim aklıma gelmedi.

Ben alık mıyım yoksa.

Hele bu, alık mıyım sorusu, çok... pek çok canımı sıkıyor.

30 Mart Çarşamba

Kırk yıl oldu, Paslı Çivi adlı bir yazı yazmıştım. Bu yazıda, zihniyet değişmedikçe yasa değiştirmenin hiçbir işlevi olamayacağını söylemiştim. Türkiye bu açıdan tipik bir örnek.

Bakın, n'oluyor. Isparta'nın Sütlüce kaymakamı bir yönerge yayımlıyor. Sütlüce'de varsa Orhan Pamuk'un bütün kitaplarının "imhası"nı buyuruyor.

Bunu okudukta tüylerim diken diken oldu.

Bir kaymakamın kitap "imha" buyruğu vermesi, eğitim sisteminin çöktüğünü gösterir. Yıllarca okuyorsun, kaymakam oluyorsun, ama kitap konusunda, roman konusunda eğitilmiyorsun. Kitaba "imha" edilmesi gereken bir nesne diye bakıyorsun.

Bu bir.

Orhan Pamuk'un düşüncelerine katılmayabilirsin. Peki, ama bunun Orhan Pamuk'un kitaplarının "imhası"yla ne ilgisi var. Burda ilişki kurma bozukluğu var. Kaymakam, önüne gelen bir sorunu çözümleyemiyor.

Bu iki.

Orhan Pamuk, bir konuda düşüncesini söyledi. Ben de bu düşünceye katılmadığımı burda söyledim. Benim burdan ilerisini söylemeye hakkım yok. Burdan ilerisini söylemek bir hakkın "imhası"dır. John Stuart Mill, bu konuda şöyle der, *"Şayet bir teki müstesna bütün insanlar aynı fikirde olsalar, nasıl bu şahsın, elinde kuvvet olsa, insanları susturmaya hakkı yoksa, insanların da bu tek kişiyi susturmaya hakları yoktur."* (J.S. Mill, *Hürriyet*, Çev. M.Ö. Dostol, MEB Yayınları, İstanbul, 1997).

Bu üç.

Mill, düşünce özgürlüğü konusunda şöyle der, *"Herhangi bir fikir susmaya mecbur edilirse, bu fikir, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere rağmen doğru olabilir. Bunu kabul etmemek kendimizin yanılmaz olduğumuzu zannetmek olur."*

Ben yalınmam önyargısı, hem kişi için, hem toplum için son derece zararlıdır.

Bu dört.

Tek tek de olsa bütün düşünen insanlar, bütün demokratik kuruluşlar, düşüncesine katılmasalar bile, Orhan Pamuk'un düşüncesini söyleme özgürlüğünü savunmak zorundadırlar. Çünkü düşünme, düşündüğünü söyleme özgürlüğü, doğru bulduğumuz düşünceler için geçerli değildir yalnızca. Doğru bulduğumuz düşünceyle taban tabana zıt düşüncelerin de sergilenmesini kapsar düşünce özgürlüğü.

Taban tabana zıt düşünceyi dinlerken, dişimizi sıkmak, katlanıyormuş gibi davranmak, insani eksikliktir.

Kişi, karşıt düşünceyi ,dişini sıkmadan dinlemeye kendini alıştırmalıdır.

Rahime HENDEN

TANYELİ IŞILTILARI

Şiir

EKİM Yayıncılık

GELECEK AĞACI

Birbirimize
baka baka
yaşlanıyoruz
aynı toprakta
yan yana

aşk
o senin şakıyan sesindir
yoklukta cıvıldayan kanarya
sabah sevecenliği küskün papatyaya
aşk
o senin ellerindir
iri adımlarla geceyi öğüten
sözlerindir

birbirimize
baka baka
yaşlanıyoruz
aynı toprakta
yan yana

aşk
o senin sıkılmış yumruğundur
her gündoğumunda
yeniden filizlenen
gelecek ağacındır
aşk o senin kavgandır

birbirimize
baka baka
yaşlanıyoruz

dallarımız ötelere uzanıyor

Berrin TAŞ

4 YTL.
4.000.000 TL.

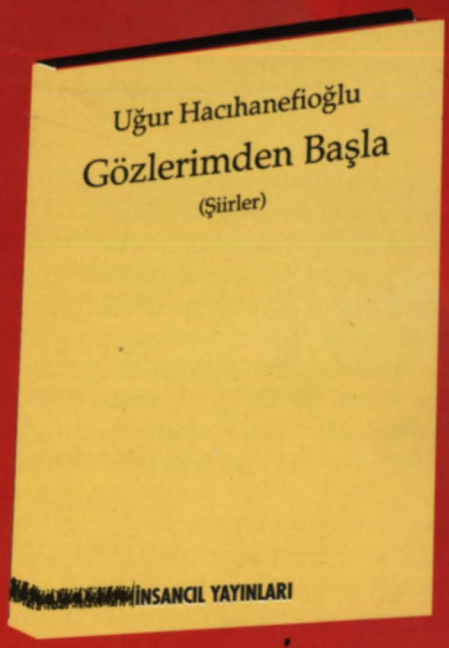

5 YTL.
5.000.000 TL.

7 YTL.
7.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI